

Kapitlene på samisk Kapittalat sámegillii Kapihtele oarjjelsámegielen Kapihttala julevsámegiellaj

Rapporten er oversatt til tre ulike samiske språk - sørsamisk, lulesamisk eller nordsamisk. Sidene heretter er på et av disse språkene.

Raporta lea jorgaluvvon golmma sámegillii - lullisámegillii, julevsámegilli dahje davvisámegillii. Čuovvovaš siiddut leat ovtta dáin gillii.

Reektehts jarkoestamme golme ovmessie gielide - åarjelsaemien, julevsaemien jih noerhtesaemien. Dah jeatja sæjroeh dejtie gielide.

Rappárttá I jårggåluvvam gálmá sámegielajda - oarjjelsámegiellaj, julevsámegiellaj ja nuorttasámegiellaj. Da biele ma dálla tjuovvu li dajda gielajda.

Ovdasátni

Sámi logut mitalit-raportaráiddus leat 2008 rájes almmuhuvvon oktiibuot 14 raportta. Sámi statistihka fágalaš analysajoavku iluin dál almmuha *Sámi logut mitalit 15*, mas leat guhtta artihkkala.

Dán girjjis čállá Kevin Johansen sámegiela formála oahpahusa ovdáneami treanddaid birra. Artihkal gieđahallá sámegiela oahpahusa mánáidgárddiin, vuodđooahpahas ja alit oahpahas. Mikkel Berg Nordlie čállá sámi urbaniserema birra ja gos gávpotsápmelaččat ássat. Kathrine Ivsett Johnsen čájeha artihkkalis mo dálá boazodoalpolitihkka lea joatka 70-logu rašonaliserenpolitihkas. Tor A. Benjaminsen analysere artihkkalis rievdamiid ráđđejeaddji norgalaš narratiivvas sámi boazodoalu birra maŋemus jagiid, ja jearrá leat go ealáhusa birra dát rievdagoahtán posiitiiva oainnu guvlui. Svein Disch Mathiesen, Eli R. Skum ja Lars Moe čállet dan birra mii historjjálaččat dáhpáhuvai gáldejuvnon bohccuiguin Sovjetuniovnnas ja Norggas, ja buohtastahttet movt muhtin šlájat bohccot jávke Norgga "moderna" boazodoalostatistihkas. Anders Sønstebø lea maiddá dán jagi čállán Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga jahkásaš artihkkala, mainna buohtastahtá ja kommentere dálá statistihkaid muhtin válljejuvnon servodatsurggiin.

Sihke dán jagáš artihkkalat ja daid ovddit Sámi logut mitalit artihkkaliid sáhtát lohkat sihke dárogillii ja sámegillii neahttasiiddus: www.samilogutmitalit.no.

Áiti AS ja Inger-marie Oskal leaba jorgalan čállošiid dárogielas davvisámegillii. Lars Theodor Kintel lea jorgalan dárogielas lullisámegillii ja dárogielas julevsámegillii.

Guovdageaidnu - Kautokeino, Skábmamánnu 2023

Sámi statistihka fágalaš analysajoavku

Inger Marie Gaup Eira (jođiheaddji), Lars Pharo (nubbinjođiheaddji), Eva Josefsen, Cato Christensen ja Christian Molstad

Sisdoallu

Ovdasátni.....	113
Mandáhtta ja vuodđu.....	116
Analysajoavkku mandáhtta.....	116
Sámi statistihka fágalaš analysajoavku oktan čállingottiin.....	117
Čoahkkáigeasut ja rávvagat.....	118
1. Saemien giäle byjjes ööhpehtimmesne - evtiedimmieotnjegh.....	119
2. «Stádasámij guovdásj bájke» – majt sáme urbanisierima birra diehtep ja goabelin stádasáme árru?.....	120
3. Stáhtalaš boazodoalu stivren ii soaba oktii sámi boazodoallomáhtuin.....	121
4. Leago norgga narratiiva sámi boazodoalu birra rievdamu guvlui?.....	122
5. Bohccot mat jávke. Gáskkihat leat leamaš dehálaččat sámi johttisámi boazodollui, muhto eai váldon mielde almmolaš boazodoallostatistihkkii.....	122
1 Saemien giäle byjjes ööhpehtimmesne - evtiedimmieotnjegh.....	124
1.1 Aalkoe.....	126
1.2 Saemien giäle maanagiertesne.....	126
1.3 Saemienlierehtimmie maadthskuvlesne.....	128
1.4 Jienebh saemiengielem mubpiengieline veeljeh.....	132
1.5 Saemien giäle jáarhkelierehtimmesne.....	133
1.6 Sertiestimmie maadthskuvleste jáarhkeööhpehtæmman - dihte gierve sertiestimmie.....	134
1.7 Studijepoengeprogresjovne saemiengielesne jollebe ööhpehtimmesne.....	135
1.8 Konklusjovne.....	139
1.9 Juvnehtimmieh.....	139
2 «Stádasámij guovdásj bájke» – majt sáme urbanisierima birra diehtep ja goabelin stádasáme árru?.....	142
2.1 Majt merkahi bágo?.....	144
2.2 Gáktu láhkå galla sáme gávnnuji?.....	145
2.3 Sáme urbanisierim nuortarijka stádajn.....	147
2.4 Sáme urbanisierim Ruossjan.....	150
2.5 Tjoahkkájgæsos: Majt diehtep stádasámij árromsaje birra – ja majt dajna máhtujn?.....	151
2.6 Oajvvadusá.....	152

3 Stáhtalaš boazodoalu stivren ii soaba oktii sámi boazodoallomáhtuin	160
3.1 Álggaheapmi.....	162
3.2 Rationaliserenpolitihkka: beaktilvuhta ja diehttevašvuhta.....	163
3.3 Guohtungeavaheapmi ja areálahálddašepmi.....	165
3.4 Árbevirolaš sámi boazodoallomáhtu: dássedeaddu gaskal bohcco, luonddu ja olbmo.....	165
3.5 Čoahkkáigeassu.....	167
3.6 Rávvagat.....	167
4 Leago norgga narratiiva sámi boazodoalu birra rievdamet?	172
4.1 Álggahus.....	174
4.2 Norgga narratiiva sámi boazodoalu birra: Boazolohku, guohtoneatnamiid guorbadeapmi ja njuovvandeattut.....	176
4.3 Leago narratiiva rievdamet?.....	176
4.4 Dálkkádatervidamat.....	178
4.5 Boazodoalu árbevirolaš máhttu.....	178
4.6 Norgga ođđakolonialisma.....	179
4.7 Loahpahus.....	180
4.8 Neavvagat.....	181
5 Bohccot mat jávke. Gáskkihat leat leamaš dehálaččat sámi johttisámi boazodollui, muhto eai váldon mielde almmolaš boazodoallostatihkii	184
5.1 Álggaheapmi.....	186
5.2 Eallostruktuorra.....	186
5.3 Oanehaččat lágaid birra.....	187
5.4 Boazodoallostatihkka.....	188
5.5 Gáskkihiid mávssolašvuhta.....	189
5.6 Čoahkkáigeassu.....	189
5.7 Rávvagat.....	190
6 Sámi logut – fásta tabeallat - SSB	194
6.1 Álggahus.....	195
6.2 Soames kommentárat tabeallaide.....	196
6.3 Tabeallat ja govvosat.....	198

Mandáhtta ja vuodđu

Gielda- ja guovlodepartemeanta lea dohkkehan Sámi statistihka fágalaš analysajoavkku njuolggadusaid cuoŋománu 27. b. 2022. Sámediggi ja ovddeš Bargo- ja searvadahttindepartemeanta ásahedje Sámi statistihka fágalaš analysajoavkku golgotmánu 1. b. 2007.

Sámi statistihka fágalaš analysajoavkku ulbmil lea nannet máhttovuodđu bargui jahkásaš dieđáhusaiguin Stuorradiggái sámi giela, kultuvrra ja servodateallima birra, departemeanttaid ja Sámedikki gaskasaš jahkásaš bušeahhtaovttasbargui, ja stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid árvoštallamiidda ja mearrádusaide.

Analysajoavkku mandáhtta

Fágalaš analysajoavkku galgá maŋimustá geassemánu 30. b. juohke jagi geiget raportta Gielda- ja guovlodepartementii ja Sámediggái. Raporta galgá, nu guhkás go vejolaš, čájehit Norgga bealde sámi servodaga dili ja ovdánanvejolašvuodaid.

Departemeantta, Sámedikki ja analysajoavkku gaskasaš gulahallamis mearriduvvo guđe fáttát galget gieđahallojuvvot jahkásaš raporttain. Mearrádušat fáttálaš sisdoalus galget dahkkojuvvot áiggil ovdal barggu válbmema áigemeari. Juohke raporttas galget leat mielde muhtun fásta áigodagat man vuodul lea vejolaš buohtastahtit ovdáneami áiggi badjel, gč. raportta kapihttala Sámi logut. Go analysajoavku gávnnaha eará fáttáid guoskevažžan, de lea sis friijavuolta daid gieđahallat raportta ekonomalaš ja áigáiheivvolaš rámmaid siskkobealde.

Departemeanta ja Sámediggi sáhttet dárbbu mielde bivdit analysajoavkku dievasmahtit árvoštallamiid dihto osiin dan materiálas mii lea geavahuvvon raporttas (raporttain), dahje gieđahallat daid lagabui.

Analysajoavkku ovddasvástádus lea háhkat dárbbalaš dáhtáid ja dieđuid raportta hábmemii. Analysajoavku ásaha ieš oktavuodá ja ovttasbarggu guoskevaš birrasiiguin ja ásahusaiguin háhkan dihtii fágalaš materiála raporttii. Fágalaš materiála ovddas máksojuvvo lagat šiehtadusa vuodul. Dat guoská maiddái dakkár materiálaide maid analysajoavkku lahtut čállet.

Raportta vuodđun galget leat guoskevaš statistihkat ja/dahje dáhtat ja dieđut guoskevaš evalueren-, čielggadan- ja dutkanbargguin. Raportta ekonomalaš ja áigáiheivvolaš rámmaid siskkobealde sáhttá leat dárbu háhkat ođđa statistihka ja/dahje ođđa máhttovuodđu guoskevaš birrasiin ja ásahusain. Analysajoavku sáhtte cuiggodit ahte váilu gáldo- ja máhttovuodđu ja ahte lea dárbu ráhkadit statistihka dakkár fáttáin mat joavkku mielas leat guoskevaččat

Sámi statistihka fágalaš analysajoavku lea fágalaččat sorjjasmeahttun. Analysajoavku sáhttá ságaškuššat ja gaskkustit iežas gávdnosiid fágalaš

artihkkaliin ja kronihkain. Analysajoavku sáhtta maiddá mearriduvvon ekonomalaš rámmaid siskkobealde bovdet fágalaš konferánssaide, semináraide ja sullasaččaide ja oassálastit dakkáraččaide.

Sámi statistihka fágalaš analysajoavku oktan čállingottiin

Sámi statistihka fágalaš analysajoavkkus leat vihtta lahtu. Sámi allaskuvla, UiT Norgga ártkalaš universitehta, Davvi universitehta ja Statistihkalaš guovddášdoaimmahat nammadit ovtta lahtu guhtege. Dasa lassin nammada viđat ásahus ovtta lahtu maid departemeanta ja Sámediggi ovttas nammadit juohke njealját jagi. Juohke ásahus nammada ieš iežas áirasa ja sadjásačča.

Dábálaš doaimanági lea njeallje jagi. Jodiheddji ja nubbinjodiheddji leat vurrolagaid Sámi allaskuvllas, UiT Norgga ártkalaš universitehtas, Davvi universitehtas ja analysajoavku vállje su ieš 2 jahkái ain.

Áigodahkii 2022-2026 lea Gielda- ja guovlodepartemeanta ovttasráđiid Sámedikkiin nammadan čuovvovaš lahtuid

1. Sámi allaskuvla:
Inger Marie Gaup Eira, vuosttašamanueansa
(sadjásaš: Line Aimee Kalak, allaskuvlalektor)
2. Davvi universitehta:
Lars Kirkhusmo Pharo, professor
(sadjásaš: Asbjørn Kolberg, dutki)
3. UiT Norgga ártkalaš universitehta:
Eva Josefsen, professor
(sadjásaš: Jan-Erik Henriksen, dosentta)
4. Statistihkalaš guovddášdoaimmahat (SSB):
Christian Molstad, ráđdeaddi
(sadjásaš: Anders Sønstebo, seniorráđdeaddi)
5. OsloMet - stuora gávpotuniversitehta:
Cato Christensen, vuosttašamanueansa
(sadjásaš: Mona Myran, kánturhoavda)

Gielda- ja guovlodepartemeanta lea ovttas Sámedikkiin maiddá ásahan čállingotti analysajoavkku váste. Čállingottis galgá leat ovddasvástádus praktihkalaččat láchit ja čuovvolit analysajoavkku barggu. Čállingoddi lea Sámi allaskuvllas ja dasa gullet Inger Anne Siri Triumf, Mai-Lis Eira ja Sara Marit Ravdna O. Skum.

Figur 5.4 Fjernundervisning i sørsamisk i videregående opplæring. Oransje klasserom, grønn fjernundervisning.

5.6 Finnes det a

I utgangspunktet står som språkopplæring, så lenge det i det øvrige er innenfor opplæringa ble gjennomført ambulerende lærere, språksar

Imidlertid er fjernundervisning Den er fleksibel slik at den kan ha over tid bygd opp forsvart av opplæringa. Likevel er det positivt for eksempel dem som er beskj fra et fokus på det tekniske og over opplæring; det tekniske er bare et verk

Det som det er spesielt viktig å påpeke ikke ville hatt noe alternativt opplæring Fjernundervisning er således det metodiske samiske distrikt et opplæringsstilbud i språk

Čoahkkáigeasut ja rávvagat

1. Saemien gieles byjjes ööhpehtimmesne - evtiedimmieotnjegh

(Samisk språk i formell utdanning – utviklingstrender, oversatt til sørsamisk)

Iktedimmie

Daate tjaalege saemien gielesierehtimmiem maanagiertesne, maadthlierehtimmesne j'ih jollebe ööhpehtimmesne giehtjede. Nuepieh saemien lieredh lea buerebe daan biejjien goh aarebi, dovne maanagiertesne, skuvlesne j'ih jollebe ööhpehtimmesne j'ih geervelierehtimmesne. Maanagiertem átna goh d'ihthe ellen vihkielommes gielesijjje hiejmen mænngan. Dan ávteste lij vaajteles orreme jienebh saemien maanagiertih utnedh. Seamma t'ijjen saemiengieleldh maanagiertih tseegkesovveme jieniebinie sijjine Nöörjesne dej minngemes jaepiej, mearan aarebi lij jeenjemes faalenassh Sisnjelds Finnmarkhesne. Muvhti veajkoej l'áhkoe maanagiertijste vaanene gosse saemien maanagiertih tjáanghkan beaja, bieleden d'ihthe faalenassem náakebe dorje.

Maanagiertesuerkesne onne vueliedimmie orreme l'áhkosne saemien maanagiertijste minngemes luhkiejaepieboelhken, mearan l'áhkoe saemien goevtesijstie nöörjen maanagiertine lea læssanamme. Daelie ánneti vaenebh maanah mah saemien gielesierehtimmiem áádtjeme. Fiejlie maahta árrodh taalh váaroeminie utnieh doh maanagiertih mah ekonomeles dáarjoem Saemiedigkeste áádtjoeh. Maahta jeatjah maanagiertih árrodh mah saemien gielesfaalenassem utnieh, men eah leah dáarjoem disse ohtsedamme Saemiedigkeste.

Maadthskuvlesne jienebh learohkh saemienlierehtimmiem áádtjoeh goh g'áess' akt aarebi, bieleden doh ellen bööremes jaepieh 2005-06. Jáarhkelierehtimmesne aaj jienebh goh aarebi mah saemien lierieh. Maadthskuvlesne saemien gielesne ööhpehte jieniebinie sijjine goh g'áess' akt. Tjáanghkan 230 skuvlh. Maajhööhpehtimmie lea vihkeles juktie reaktam saemienlierehtæmman gorredidh abpe laantesne. Jáarhkelierehtimmesne aaj akte hijven evtiedimmie, jalhts annje learohkh orrijieh mah maadthskuvleste jáarhkeskuvlese jáerhkieh.

Jollebe ööhpehtimmesne 2017 lij d'ihthe ellen bööremes jaepie dovne noerhtesaemien j'ih julevsaaemien gielese, mearan l'áhkoe studeentijste lea daan mænngan tjarke vaananamme. Áarjelsaaemien jollebe ööhpehtæmman

jaepien 2013 lij d'ihthe ellen bööremes jaepie, mearan 2022 lij buerebe goh gaajhkh jaepieh mænngan 2015. Jollebe ööhpehtimmesne vaenebh mah saemien gielestudijh vaeltieh goh dejnie ellen bööremes jaepine govhte jallh luhkie jaepieh daan ávtelen. Joekoen vihkeles barkoefaamoe dejtie saemien gielevierhtide nænnoestidh abpe ööhpehtimmieboelhkem. Daan biejjien barkoefaamoe d'ihthe stööremes haesteme juktie saemien gieles byjjes ööhpehtimmesne eevtjedh. Dáárrhehtimmie lea dan ávteste joekoen vihkele juktie jienebh gieleutnijh sjugniedidh jaepiej ávtese

Juvnehtimmieh

- Maanagiertelaake byöroe nænnoesábpoe reaktah saemien gielese vedtedh, guktie lea skuvlesne.
- Byöroe kapasiteetem saemien maajhööhpehtimmesne nænnoestidh guktie jienebh learohkh maehtieh saemiengieles voestesgieline veeljedh, aaj goh maajhööhpehtimmie.
- Juktie hoksedh jienebh learohkh saemien gielesierehtimmiem vaeltieh j'ih hööptedh learohkh gielesierehtimmine orrijieh, tjuara sjiere.ped.-faalenassem nænnoestidh learoehkidie saemiengieline lierehtimmesne.
- Jollebe ööhpehtimmesne byöroe saemien studijefaalenassi bijre bievnedh varke, jis barkoefaamoen gaavhtan ij g'áaredh faalenassem faalehtidh fierhten jaepien, guktie kandidaath maehtieh sijjen ööhpehtimmiem soejkesjidh j'ih dam iemie studijeprogresjovnine t'ijrehtidh,
- Byöroe guhkiebasse strategijine árrodh reaktine vihtiestidh studeenth reaktah utnieh saemiengieleldh jollebe ööhpehtimmiefaalenassese.
- Daerpiesvoeten mietie saemien gielesmaahtose jollebe daltesisnie tjuara studijepoengeproduksjovnem saemien gieline, joekoen julevsaaemien j'ih áarjelsaaemien gielesne lissiehtidh.
- Byöroe aalkoekuvsh saemien gieline mah studijepoengh vedtieh, eantan vielie faalehtidh juktie kandidaath dáárrhehtidh jollebe saemien gielestudijidie j'ih saemien lohkehtæjjaööhpehtimmidie.

2. «Stádasámij guovdásj bájke» – majt sáme urbanisierima birra diehtep ja goabelin stádasáme árru?

(«Bysamiske kjerneområder» – hva kan vi si om samisk urbanisering og hvor bor bysamene?, oversatt til lulesamisk)

Tjoahkkájgæsos

Gánná li stádasáme «guovdásj bájke»? Máhttepus gudi goassak dav diehtet, daj dáhtáj ma miján li uddni? Dát artihkal lájttásit gehtjat nágin tállagáldojt sámij birra, ja konkludieri dajna ahte ij la nav buorre dille. Sierraláhkáj jus stádaárru sámij birra giehttop – ja gá sjaddi ájn vil ienep stádasáme, de sáme álmukláhkáma majda sij e fárru váldeduvá, binnebut ja binnebut ávdedi álles sáme álmugav. Kvantitatijva dáhtá sámij birra li læhkám (a) iehpedárkkela ja málsudahkes ájge milta mij guosská sáme definisjávna hárráj; (b) geografijalasj sávnáj milta váj moadda sáme álgoduvvi, ja muhttijn jut dáttja li fáron; (c) sámijt álgodam dássju definisjávna ano baktu. Artihkal argumentieri ahte mijá buoremus vædtsak dutkama hárráj, li sámedikkij jienastuslágo, vájku ælla ga da állu perfekt. Láhpán artihkal aj gávvit makkir stádasuohkana ma littji sámij urbána «guovdásj guovlo» – sihke Sámeednamin ja Sámeednama álggolin – ja gatjáj majt politihkkára ja dutke máhtti dahkat sáme sebrudagá urbanisierima hárráj.

Man urbanisieriduvvam li udnásj sáme, ja makkir urbána guovlojn árru? Dájda gatjálvisájda l gássjelabbo vásstádusáv gávnat gá ihkap lidji jáhkkám. Vuostasj tjuolmma l ahte gatjálvisájn li buojkulvisá majt máhtta moatte láhkáj definierit: «urbanisierim», «urbána guovlo», ja gájkin ávdemusát «sábme». Nubbe tjuolmma l ahte dálásj kvantitatijva dáhtá sámij birra ij la állu buoremus sámij urbanisierimav átsádtittjat.

Dán kapihttala vuodo l ávdemusát girje An urban future for Sápmi? (red. Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022a), namálatattjat girje nuppát kapihtal Cities in Sápmi, Sámi in the Cities (Berg-Nordlie og Andersen 2022) ja álggokapihtal (Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022b). An urban future for Sápmi NFR-prosjevta Ei urban framtid for Sápmi? oajvvealmodibme. Prosjevtan ságádahtijma, medijájt ja dokumentájt átsádtijma dajna ájggomusájn ahte galgajma oahppat gáktu sáme urbanisierim la politihkkáj, sosiála vidjurijda ja identitietajda vájkkudam. Prosjækta lij navti kvantitatijva dutkam nágin fenomiena vájkkudusájda, mij iesj aktu kvantitatijva láhkáj mihttiduvvá.

Konklusjávna sáme urbanisierima birra ma tjuovvu dássju kvantitatijva dáhtáj galggá agev várrogisát ávdedit. Ajtu l tállamateriála nuoges buorre váj máhttepus javllat sáme urbanisierimprosæssa l jádon. Máhttepus aj várrogisát javllat makkir urbána suohkana li sierraláhkáj ájnna dán aktijvuodan.

Dán kapihtalin biedjap ávdán nágin dákkir konklusjávna, ja majt galggá mujttet gá dájt láhká.

Vijddásappot galgav vuostatijn oanegattjat kommentierit nágin guovdásj buojkuldagáj definisjávna, ávdál lájttálasit gehtjadav nágin vuogijda ja gáktu l gæhttjalám sáme demografijalasj dáhtáj áttjudit. Ja de ájgov – sierraláhkáj navti jut sámedikkij jienastuslágoj dáhtájda vuosedav – oajvudit nágin vejulasj vásstádusájt gatjálvisaj makkir suohkana li ájnnaabmusá sáme urbanisierima aktijvuodan. Vuostatijn ájgov tjadádt nuorttarikkej lándajt Vuodna, Svierik ja Suobma – ienemusát Vuonarijkav gehtjadav – ja dan maŋŋela Ruossjav. Návti dagáv danen gá Ruossja sámijn la állu ietjálágásj urbanisierimhistávrrá gá nuorttarikkej sáme, ja dille dáhtáj hárráj la ietjálágásj lulle ja alle gaskan.

Oajvudusá

Majt de galggá divna dáj diedoj? Jur dat la ienebut politihkalasj gá akademalasj gatjálvis. Politihkka l vuorodit, ja dáj diedoj milta máhtta argumentierit ahte bierri vuorodit vissa stádajt gá galggá rudájt juollodit ja dájmajt jáhtuj biedjat stádasámij hárráj. Gá politihkalasj mærrádusá galggi dagáduvvat, de li gal moadda vidjura majt galggá árvustallat, dáhtájs ij maná njuolga linnja mærrádusájda. Danen li dán kapihtala “politihkalasj” oajvudusá farra nanos alodime duon dán ássje birra ságastaláttit, ja muhtem ævtojt dáhkkidittjat:

- Gá galggá juojddá mierredit mij galggá sáme gielajt, kultuvrav ja identitietav nannit, de bierri mujttet makkir stáda li urbána sámij “guovdásj bájke”. Jus sihtá ahte dat mij mierreduvvá galggá ávkken nav moadda urbána sámijda gá ber máhttelis, de máhtta stádaj gaskan differensierit.
- Urbanisierim la vuodulasj tendænssa álles væráldin, mij Sámeednamav ja sámijda l vájkkudam guhkijt juo, ja mij vuojnnet ij binno. Gá dáv diehtá de bierri diededit jus sáme stádapolitihkka ienemusát galggá binnedit sámij jáhtemav stádajda, jali ávdemusát doarjjot váj sáme giela, kultuvrra ja identitietta rijbbá urbána birrasin. Galggá aj diehten liehket ahte gávnnuji vissa lágásj sámevuoda ma máhtti ja ma e máhte rijbbat urbána birrasin (gehtja dagástallamav dáppe: Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022c). Gáktu galggá politihkalattjat válljit jus galggá nannit sihke sjadde urbána sámevuodav ja rurála sámevuodav?
- Guhkes dárojuhttempolitihka ja jáhtemprosessaj diehti la stuorra oasen Sámeednamin duodaj viek unna álmuk gudi li sáme gielaga ja sáme, madi stádajn Sámeednama álggolin li ienep sáme sjaddam. Sierraláhkáj sáme gudi nuorttarikkej oajvvestádajn árru li sjaddam nav stuorra ja sjadde oassen sáme álmugis váj gatjálvis sjaddá manen sáme álmuk ij dagá juojddá mij viehket dáj bájkij árru sámijt gielasa, kultuvrasa ja identitietasa nannitjit.

- Ábbálattjat bierru kvalitatijva ja kvantitatijva dáhtájt ienebut gatjádittjat makkir guovlojt, urbána ja rurála Sámeednama sisbielen ja álgusbielen, bierru vuorodit gá ulmme I sáme gielájt, kultuvrav ja identitehtav nannit.

letjá gatjálvis le majt galggá iesj dáhtádiliin dahkat. Vássám ájgij dáhtágáldoj ráddjimij dávk ep máhte heva dahkat ietján gá diedulattja liehket, valla mij guosská dálásj ja boahhte ájge dutkamij de máhtá oajvvadit:

- Buoremus luluj jus miján lij rijkavijddásasj álmukláhkâm gánná bæssá vásstedit nágin gatjálvisájda sámevuoda birra — duola dagu jus la sábmme ja jus buktá sámástit.
- Dárbaj kvantitatijva dutkamprosjevtajt urbána sáme “guovdásj guovlojn” ma máhtti gávvidit gudi urbána sáme li. Gánná stádajn árru, gásstá báhiti, ma li sijá dábdomerka dagu áldar, giella, identitehtta, sosio-økonomijja dille? Állu buoremus luluj jus lij álles álmugav guoradallat dáj suohkanij, valla moaddásijn dásj árru viek állu ulmusj, ja oasse sijásj gudi li sáme la viek unne. Danen la sámedikke jienastusláhko viek buorre vædtsak sámijt jávsájtjit.
- Ajtu ij la sámedikke jienastusláhko makkirak álles gávva sámij, ja gatjálvis sjaddá aj guhtimusj sáme ælla dasi tjáleduvvam. Hállaj gus jienastusláhko makkirak guovlluj mav máhtá mihttit? Máhtá gus dáv kvantitatijva láhkáj kárttit? Gávnnuji oajvvadásá boahttusj merkaj regisstarav jienastusláhko siegen dutkamij, váj oadtju ienep ávdástiddje juohkusav.
- letjá dágástallam la ávddep álmukláhkámij viehkken adnet, valla de galggá mujttet ij la agev navti ahte sámij máttoga sámásti jalik ávvánis li sáme. Dákkir “mañeldisboahttij registar” máhtá gal viehkken liehket jus ulmme ij la sáme sebrudagáv dutkat, valla jus ájggu gávnnat vejulasj sosiála ja hælo aktisasj vidjurijit sijáj gaskan gudi li sáme máttogs. Dát máhtá aj liehket vájvve mij guosská ájnegis ulmutijit dutkat váni sijás gatjádallat ávdđál álggá.
- letjá oajvvadás le ahte aktugasj ulmutja bessu ietja luovvoj tjáledit ietjasa sáme identitehtav Álmukregisstarij. Dát máhtá dáhtádilláj viehkken, valla jus dákkir registar galggá dutkamij aneduvvat de galggá dasi miededit gá sisi tjálet. Gá vuojnne gáktu dálátij la mannam luovvoj sáme giela vuoda tjáledimij de ep galga heva buoragit dán birra ájádallat — valla dát máhtá aj rievddat. Mañemus vejulasjvuoda gáktuj bierru buorebut diededit sihke dan birra ahte bæssá ietjas sáme giela máhtov tjáledit, ja manen dat la ávkken.
- Vájku dal majt dahká, de vuojnnet sjaddá ájn ájnnasabbo urbána sámijt fárruj váldet gá tjoahkki ja ávdđán buktá dáhtájt sáme álmuga birra. Ij la desti dágálasj ávdđán buktet dáhtájt ráddjidum rurála guovlojt birra «sáme statistihkkan».

Mañenagi gá urbána sáme álmuk sjaddá de da konklusjávna majt mierret dákkir rurála dáhtáj milta ájn vil binnebut álles sáme álmugav ávdedit.

3. Stáhtalaš boazodoalu stivren ii soaba oktii sámi boazodoallomáhtu

(Statlig styring av reindrift i utakt medreindriftskunnskap, oversatt til nordsamisk)

Čoahkkáigeassu

Mañel soahteáiggi šaddá nátionála fokus lahttudat boazosápmelaččaid ođđááigásaš buresbirgejumistáhtii (Arnesen, 1979; Riseth, 2000). 1970-logus áshahii Stuoradiggi ođđá boazodoallolága ja ođđá politihka ođasmahtit boazodoalu ja dahkat dan ekonomaláš effekteivan. Rationaliserenpolitihka áshahii konsešuvnavuogádaga ráddjet boazosápmelaččaid logu, boazolohku garrasit muddejuvvui, ja eiseválddit álggahedje systemáhtalaš statistihka boazologus, eallostruktuurras ja birgobuvttadeamis. Seamma áigodagas áshahuvjedje insentiiva-ortnegat stimulereret ealuide eanet njiñelasaid vai lassánivččii ealuin buvttadanmunni. Otná boazodoalopolitihka lea joatka 70-logu rationaliserenpolitihkas, muhto stáhta lea čavgen boazodoalu bearráigeahču earenoamážit guovtti čuoggás: Boazologuide ja ealuide johtalemiide eanadagas leat odne garraset njuolggadusat. Stáhtalaš boazodoalu stivrema vuodđun lea áigumuš ahte ealuin galgá leat diehttevaš, standardiserejuvun buvttadeapmi mii lea seammalágan jagis jahkái. Dát artihkal čájeha movt dálá boazodoalu ja bohccuid eatnamiid hálddašepmi dahká váttisin boazoeaiggiidida geavahit árbeviroláš máhtu heivehit luonddu- ja dálkkádaga nuppástusaide. Rationaliserenpolitihka reguleremat eaige soaba oktii sámi boazodoalu árbeviroláš perspektiiva etihkain. Reguleremat lasihit eiseváldiid bearráigeahččanvejolašvuodaid, muhto seamma njuolggadusat láivudahttet boazodoalu sikkáldas iešstivrejumi (Johnsen et al., 2017).

Rávvgat

- Vai láchčo dili dasa ahte boazodoalus lea heivehanmunni mii addá dasa heivehannávccaid, de eiseválddit fertejit oahpásnuvat dasa movt boazodoalu lea heivehan rievadásuaid áiggiid čađa ja láchit dili vai boazosápmelaččat ain sáhttet geavahit dán máhtu.
- Boazodoalu guohtunareálat leat garra áitagiid vuolde, ja dáid areálaid buorebut suddjen lea mearrideaddjin vai boazodoalu sáhtá bisuhit iežas johtáleadđu vuogi mii lea heivehuvvon marginála ja molsašuddi guohtunressuaid. Danin ferte boazodoalu eavttuid ipmirdit báikkaláš konteavsttas.

- Sámi boazodoalu hálddašeapmi berre speadjalastit olámuttolaš máhtu, ipmárdusa ja gelbbolašvuoda - sihke árbevirolaš ja dutkanvuodot - vai sihkkarastá mearrádusat leat sihke legitiimmat ja bistevaččat.

4. Leago norgga narratiiva sámi boazodoalu birra rievdamme?

(Er det norske narrativet om samisk reindrift i endring?, oversatt til nordsamisk)

Čeahkkáigeassu

Sámi boazodoallu lea guhká adnojuvvon váttisvuohtan norgga servodagas. Earenoamážit lea boazodoallu Finnmárkkus cielahuvvon almmolaš digaštallamis. Lea leamaš dábalaš čuoččuhit ahte boazoeaiggádiin leat beare ollu bohccot mat daguhit ahte Finnmárkku duoddarat gurbet, vuollegis njuovvandeattuid ja areálariiduid. Boazodoallu lea, nuppiiguin sániiguin daddjojuvvon, ipmirduvvon dakkár ealáhussan mas váilu ekologalaš bistevašvuohta, mas ii leat ekonomalaččat beaktilvuohta, ja mii hehtte servodatovdáneami dakko bokte ahte vuostálastá earret eará ruvkkiiid, bieggaturbiinnaid ja el-fápmorustegiid. Dán artihkkala áigumuš lei guorahallat leago dát narratiivat dahje váldoságit rievdan. Analysa vuodđun leat adnon dieđut mediadiehtobásas Atekst. Bohtosat čájehit ahte mediaáššit boazodoalu ja árbevirolaš/máhtu/bistevašvuoda birra leat lassánan mearkkašahti ládje maŋimuš 10-20 jagis. Seammás leat čállošiid logut mat gusket eatnamiid guoradeapmái/ unnon/njedjan seamma áigodagas. Dasa lassan leat lassánan artihkkalat mat digaštallet boazodoalu dálkkádatrievdamiid oktavuodas ja dáža ođđakolonialismma. Danne orru nu ahte máhtolašvuohta boazodoalus lea eanet ja eanet árvvusadnojuvvon ja ahte fokus lea sirdojuvvon dálkkádatrievdamiidda ja (ođđa) kolonialisttalaš oktavuhtii stáhta ja boazodoalu gaskka. Dát rievdamat leat vuosttažettiin oassin riikkaidgaskasaš treanddas mas girjáiuvuohta ja iešguđetlágan máhtolašvuohta dohkkehuvvo. Riikkaidgaskasaš ja Norgga digaštallamat dekoloniserema birra lea várra váikkuhan dán álggahan narratiiva rievdamii. Dát rievdamat Norggas čuvvot maiddái máilmmiviidosas rievdamiid das movt oidnet pastorálisma dahje elliid guođohit. Áltta-Guovdageainnu eanu buodđudeami riidu čanai biraslihkadusa, sámepolitihkalaš lihkadusa ja boazodoalu oktii. Muhto dađistaga šadde birasgáhttejeaddjit eanet kritihkalaččat boazodollui seammás go čuoččuhusat boazodoalu birasnuoskkideami ja heajos elliidsuodjaleami birra lassánedje. Muhto miellavuosstaldeamit bieggaturbiinnaid Fovsenis ja plánejuvvon veaikeruvkii vuostá Fálesnuoris leat dál oasis ahte biraslihkadusas ja boazodoalus fas leat gávnadan oktasaš beroštumiiguin.

Neavvagat politihkkahábmemii

- Olu čujuha dan guvlui ahte seammá diskurssalaš rievdan mii lei Ruotas 15-20 jagi áigi maiddái lea Norggas álgojuvvon. Norgga eiseválddit berrejit dál, nu mo Ruotas, oaidnit boazoguhtoneatnamiid kultureanadahkan mat seailluhit biologalaš mánggabealatvuoda ja eaige adnot áittan mánggabealatvuohta.
- Politihkka berre unnidit fokusa boazolohkui ja eallostruktuvrii ja eambo dovdas dohkkehít árbevirolaš máhtu. Dát sisttisoallá ahte eiseválddit fertejit unnidit buorebutdiehtti-vuogi ja unnit geavahit oahpahanmiellaguottu sámi boazodoalu ektui. Dán lágan árvvusatnin ja dohkkeheapmi berre maiddái mielddisbuktit ahte boazodoallu galgá árrat beassat searvái go ođđa proševttat plánejuvvojit vai garvá riidduid nu mo Fovsenis.

5. Bohccot mat jávke. Gáskkihat leat leamaš dehálaččat sámi johttisámi boazodollui, muhto eai váldon mielde almmolaš boazodoallostatihkkii.

(Reinen som forsvant. Kasterte reinbukker har vært viktig i samisk nomadisk reindrift, men ble utelatt i den offisielle reindrifststatistikken, oversatt til nordsamisk)

Čeahkkáigeassu

Almmolaš boazodoallostatihkka lea hui mávssolaš gáldu sámi boazodoalu hálddašeapmái Norggas, muhto hálddašanindikáhtorat nugo eallostruktuvra ja iešguđetlágan buvttadanparamehterat gárgeduvvojedje easkka 1970-logu loahpageahčen. Ovdal dan boazodoalu statistihkkii Norggas gulai jahkásaš čálalaš raporta regionálalaš sámeválddiiguin juohke regiovna boazologu birra ja čilgejeaddji čilgehus guohtundilálašvuođaid birra. Nugo buot almmolaš statistihkain, de leat boazodoallostatihkka muhtin dulkonmeattáhusat dan vuodul movt dieđut leat čohkkejuvvon ja ovdanbuktojuvvon. Dan botta go sámi boazodoalu hálddašeapmi deattuhii ollislaš boazologu, de leat boazosápmelaččat árbevirolaččat atnán dehálažžan ealu girjáiuvuođa, earret eará agi, sohkaheali, sturrodaga, guolga ja bohcco luonddu. Dákkár bajilgovain sáhtte boazosápmelaččat geahpedit riskka massimis bohccuid boahttevaš jagiin go leat heajos dálkkit ja guohtumat. Dán artihkkalis čilget mii historjjálaččat lea dáhpáhuvan gáskkihiiguin njenetsa boazodoalus Sovjetlihtus ja buohtastahttit movt muhtun bohccošlájat ealus guđđojuvvoje eret modearna boazodoallostatihkka Norggas. Gáskkihat sáhtte leat 25% ealus 1980-logus, muhto gáskkihat eai goassege

váldon mielde stáhta boazodoallostatistihkkii eai ovdal ge go gáldengiielddus bođii 2010:s. Boazodoalu iežas árbevierrodieđuid vulos vuoruheapmi Norgga statistihkas sáhtta leat váikkuhan dasa ahte oassi dákkár máhtus lea jávkan ja dieinna lágiin dagahan ealáhusa earenoamáš raššin dálkkádatrievdamiidda ja areálageavaheapmái doaibmaguovlluin.

Rávvagat:

- Berre álggahuvvot máhttoprogámma man fokus lea gáskkihiid doaibma boahtteáiggi bistevas boazodoalu ovdáneamis, man oktavuodas berre ovddidit odđa gáldenmetodaid maid vuodđun leat odđa máhttu šibitdoavttermedisiinnas ja boazodoalu árbedieđu máhttu elliid čálggu birra.
- Mii rávvet ahte ráhkaduvvo kursa movt ovdánahttit indokahtoriid maid vuodđu lea árbevirolaš máhttu hálddašanstatistihkas.
- Konkrehta berrejit dákkár indikahtorat váldot mielde «modearna» boazodoallostatistihkkii nu ahte statesthka buorebut adnot bistevas ovdáneamis.
- Buot máhttu mii lea olámuttos ferte geavahuvvot boahtteáiggi boazodoallohálddašeamis, ja gáskkihat berrejit fas váldojuvvot atnui sámi boazodollui ja vuodđudit dán árbedieđu ja odđaaigásaš veterinearamedisiinnalaš teknologijja ja diehtaga vuodul
- Bistevas ealus ferte boahtteáiggis leat balanserejuvvon eallostruktuvra.

1 Saemien gieles byjjes ööhpehtimmesne – evtiedimmieotnjegh

Kevin Johansen

Åejviefaaage staatevitenskapesne,
Universidad de Granada/
Universitetet i Tromsø.

Magistere historvrijisnie,
Aarhus Universitet.

Seniorraeriestæjja,
Nordlaanten Staatehaaltoje

Iktedimmie

Daate tjaalege saemien gieles-lierihtimmiem
maanagiertesne, maadthlierehtimmesne
jih jollebe ööhpehtimmesne giehtjede.

Nuepieh saemien lieredh lea buerebe daan biejjien
goh aarebi, dovne maanagiertesne, skuvlesne jih
jollebe ööhpehtimmesne jih geervelierehtimmesne.
Maanagiertem átna goh dihte ellen vihkielommes
gielesijjie hiejmen mænngan. Dan ávteste lij vaajteles
orreme jienebh saemien maanagiertih utnedh. Seamma
tíjjen saemiengieleldh maanagiertih tseegkesovveme
jieniebinie sijjine Nöörjesne dej minngemes jaepiej,
mearan aarebi lij jeenjemes faalenassh Sisnjelds
Finnmarhkesne. Muvhti veajkoej lãhkoe maanagiertijste
vaanene gosse saemien maanagiertih tjãanghkan
beaja, bieleden dihte faalenassem náakebe dorje.

Maanagiertesuerkesne onne vueliedimmie orreme
lãhkosne saemien maanagiertijste minngemes
luhkjejaepieboelhken, mearan lãhkoe saemien
goevtesijstie nöörjen maanagiertine lea læssanamme.
Daelie ánneti vaenebh maanah mah saemien
gielelierehtimmiem áádtjeme. Fiejlie maahta
árrodh taalh váaroeminie utnieh doh maanagiertih
mah ekonomeles dáarjoem Saemiedigkeste
áádtjoeh. Maahta jeatjah maanagiertih árrodh mah
saemien gielefaalenassem utnieh, men eah leah
dáarjoem disse ohtsedamme Saemiedigkeste.

Maadthskuvlesne jienebh learohkh
saemienlierehtimmiem áádtjoeh goh gáess'

akt aarebi, bieleden doh ellen bööremes
jaepieh 2005-06. Jáarhkelierehtimmesne aaj
jienebh goh aarebi mah saemien lierieh.

Maadthskuvlesne saemien gielesne ööhpehte
jieniebinie sijjine goh gáess' akt. Tjãanghkan 230
skuvlh. Maajhööhpehtimmie lea vihkeles juktie
reaktam saemien-lierehtæmman gorredidh abpe
laantesne. Jáarhkelierehtimmesne aaj akte hijven
evtiedimmie, jalhts annje learohkh orrijieh mah
maadthskuvleste jáarhkeskuvlese jáerhkieh.

Jollebe ööhpehtimmesne 2017 lij dihte ellen bööremes
jaepie dovne noerhtesaemien jih julevsæmien gielese,
mearan lãhkoe studeentijste lea daan mænngan tjarke
vaananamme. Áarjelsæmien jollebe ööhpehtæmman
jaepien 2013 lij dihte ellen bööremes jaepie, mearan
2022 lij buerebe goh gaajhkh jaepieh mænngan 2015.

Jollebe ööhpehtimmesne vaenebh mah saemien
gielestudijh vaeltieh goh dejnie ellen bööremes jaepine
govhte jallh luhkie jaepieh daan ávtelen. Joekoen
vihkeles barkoefaamoe dejtie saemien gielevierhtide
nænnoestidh abpe ööhpehtimmieboelhkem. Daan
biejjien barkoefaamoe dihte stööremes haesteme juktie
saemien gielem byjjes ööhpehtimmesne eevtjedh.
Dáárrehtimmie lea dan ávteste joekoen vihkele juktie
jienebh gieleutnijh sjugniedidh jaepiej ávtese.

1.1 Aalkoe

Daennie tjaalegisnie edtjebe vuartasjidh man jijnje saemien giele mij faalesávva ööhpehtimmesne maanagierten raejeste jollebe ööhpehtimmien raajan. Daan tjirrh maehtebe jijnjem saemien gieletsiehkien bijre Nöörjesne daejredh daan biejjien, jñh guktie dihte evtiesovveme guhkiebasse. Dan ávteste doh jeanatjommnes maanah maanagierteaalтарisnie jallh skuvleaalтарisnie mah daelie saemien hiejesne soptsestieh, seapan aaj saemien gielefaalenassem maanagiertesne jñh saemienlierehtimmien maadth- jallh jaarhkeskuvlesne utnieh, taalh aaj jijnjem soptsestieh man gellie daejstie learoehkijstie mah saemien lierieh, jñh mejtie maahta aerviedidh saemien haalvoeh aktene vihties njeiptjesne akten boelhken mænngan.

Aarebi lea taalh sierrere vuajname maanagiertesne, maadthlierehtimmesne jñh jollebe ööhpehtimmesne. Daejnje bijjieguvvietjaaleginie buerebe daajroem áádtje saemien gieletsiehkien bijre abpe byjjenimmie- jñh ööhpehtimmieboelhken. Daate daajroem vadta aktene stuerebe gieleektiedimmesne, jñh maahta otnejidie tije doekoe vuejnedh. Tjåanghan tjaalege sæjhata evtiedimmien vuesiehtidh doh minngemes 20 jaepieh, jñh maahta aaj átnasovvedh prognovside dejtie báetiji jaepide.

1.2 Saemien giele maanagiertesne

Aalkoelisnie saemien maanagiertih tseegkesovvin skraejriegujmie saemien siebrijste, ij áejvieladtijjste. Voestes saemien maanagierte tseegkesovvi Guovdageaidnusne jaepien 1969.¹ Göökte jaepieh mænngan saemien maanagierte tseegkesovvi Karasjohkesne, men maanagiertine Guovdageaidnusne jñh Karasjohkesne ij lij naan sjiere gielefokuse dej voestes jaepiej. Dah lin uvtemes saemien dan ávteste saemien maanah lin desnie. Jaepien 1978 fuelhkiemaanagierte Karasjohkesne öörnesovvi gusnie gaajhkh maanah saemiestin. Dellie akte tjjelkebe gielefokuse saemien maanagiertine sjidti, jñh vööjni lij daerpies iktedamme jñh ulmiestuvrelldh saemien gieleráajvarimmie maanagiertine. Læjhkan vaenie maanah maanagiertesijjiem utnin. Jaepien 1980 maanagierteafaalenasse lij ajve 21 prosent² Nöörjesne. Daan biejjien maanagierteafaalenasse ovrehte 96 prosent² abpe laantese, amma ajve njieljie prosent² maanijste maanagierteaalтарisnie mah eah leah maanagiertesne.

Doh voestes saemien maanagiertih mah tseegkesovvin Nöörjesne lin noerhtesaemien maanagiertih. Dihte voestes julevsaaemien maanagierte tseegkesovvi Arran Julevsaaemien jarngesne jaepien 1989. Maanagiertih aaj mearoesaemien dajvine tseegkesovvin. Maanagierte tseegkesovvi

Altesne jaepien 1990. Jaepien 2008 aktem julevsaaemien gielefaalenassem tseegki Jentoftsletta maanagiertesne Báddádjosne, jñh jñjtse saemien goevtese daennie maanagiertesne tseegkesovvi 2018.

Áarjelsaaemien dajvesne dam voestes saemien maanagiertem Snáasesne áadtjoeji 2004, jñh 2016 jñjtse saemien goevtese tseegkesovvi Ysterhagan maanagiertesne Rossesne. 2017 aaj Ferista álkoemaanagierte Tráantesne saemien goevtesem³ rñhpesti.

Daelie seamadamme maanagierte lea akte dejstie ellen vihkielommes sijjijste saemien gieleevtiedimmien ávteste hiejjien álkolen. Daate guhkies prosesse orreme, gusnie saemien eejhategh jñh saemien siebrieh 1980-láhkoe raejeste tjerkebe fokusem saemien maanah gieleevtiedæmman biejjien, jñh man vihkeles hijven saemiengieledh maanagierte-faalenassigujmie. Dellie saemiengieledh maanagiertih lin tseegkesovveme dejnie ellen jeenjemes tjieiltine mah meatan sjidtin saemien gielen reeremedajvese.

1.2.1 Maanagiertelaake nænnoestamme sjædta

Maanagierte reaktatsiehkje tjarke nænnoesábpoe sjidti mænngan maanagierteelaakem sjiehtesji jaepien 1996. Lissine maanagierteelaakese aaj jñjtse saemien mieriesoejkesjem maanagierte áadtjoeji, jñh dihte saemien perspektijve sjierelaakan neebnesovvi voestes aejkien byögkeles tjaatseginie maanagierte bijre. Mieriesoejkesje vihtiesti mij saemien maanagierte lea, jñh daate sáemies juerieh jñh báajthoeh vuajnoeh daennie suerkesne báarhte veelti:

“Saemien maanagierte lea maanagierte gusnie maanah maanagiertesne saemien maadtoem utnieh- dah leah saemieh. Maanagierten ássjelinie átnamaanah saemien identiteetem goh saemieh nænnoestidh viehkine saemien gielem nuhtjedh jñh saemien kultuvren bijre bievnedh. Saemien pedagogeles barkijh maanagiertem stuvrieh.”⁴

Mieriesoejkesje saemien maanagierte gellielaakan aktem orre aejkien sjugniedi saemien gielebarkose maanagiertine. Daelie laakem utni mij dejtie dáarjoehi, jñh tjjelke signaalem staateles áejvieladtijjste ihke saemien giele lea vihkele maanagierte daltesisnie. Daate lij aaj daerpies juktie reaktide saemien maanide maanagiertesne gorredidh. Jaepien 2005 Stoerredigkie orre maanagierteelaakem nænnoesti. Daesnie vihtiesti tjielte diedtem átna maanagierteafaalenassen ávteste saemien maanide. Dejnje voestes luhkiejaepine saemien maanagiertigujmie lea tjierestamme privaate maanagiertih sagke stuerebe iedtjem saemien perspektijven ávteste utnin, goh tjielten maanagiertih.⁵

¹ Storjord, Marianne, 2009

² Storjord, Marianne, 2009

³ Johansen, Kevin, 2020

⁴ Maanagierten mieriesoejkesje, 1996

⁵ Storjord, Marianne, 2009

Maanagiertelaake jaepeste 2005 aktem naa tjielke joekehtsem bieji saemien maanagierte faalenassi gaskem reeremedajven sisnie jih ålkolen:

*«Tjielten lea d'iedte ihke maanagierte faalenasse saemien maanide saemien dajvine saemien gielem jih kultuvrem vaaroeminie åtna. Jeatjah tjieltine edtja naemhtie sjihteladtedh guktie saemien maanah maehtieh sijjen gielem jih sijjen kultuvrem gorredidh jih evtiedidh».*⁶

⁶ Laake maanagierti bijre 2005, § 8

Gosse vuartasjibie man jeenjesh staarine mah leah lihtsegh Saemiedigkien veeljemelåhkosne maahta jiehtedh joekehtse saemien maanagierte faalenassen gaskem reeremedajvesne jih staarine ij lij båtijen aajkan sjihtedamme. Saemiedigkien veeljemelåhkosne vuesehte akte ahkedh stuerebe bielie dejstie mah l veeljemelåhkosne tjåadtjoeh, staarine årroeh.⁷

⁷ Johansen, Kevin 2021

Jaepie	Saemien maanagiirth	Maanagiirth saemien goevtesinie	Maanagiirth saemien gielelierehtimmine	Man gellie maanagiirth ållesth saemiengieline	Maanah mah saemien gielefaalenassem dåastoeh ållesth
2013	23	7	22	52	822
2014	24	7	27	58	815
2015	24	7	29	60	783
2016	24	8	27	58	798
2017	23	8	32	60	845
2018	21	11	33	59	853
2019	21	10	25	56	850
2020	24	8	20	52	799
2021	22	10	18	50	778
2022	21	11 ⁸	8	54	893

Tabelle 1. Saemiengiele maanagiertesne. Gaaltije: Saemiedigkie

⁸ Ållesth låhkoe saemien maanagiertijste jih maanagiirth saemien goevtesigujmie lea 33 jaepien 2022. ånnetji joekehts gaaltijh mejtie joekedimmie lea 21-11 jallh 20-12 saemien maanagierti jih saemien goevtesi gaskem.

Tabelle 1 evtiedimmiem vuesehte låhkoen bijre saemien maanagiertijste Nöörjesne, maanagiirth saemien goevtesigujmie jih maanagiirth saemien gielefaalenassine, jih man gellie maanah mah saemien gielefaalenassem maanagiertine utnieh.

Goh tabelle vuesehte dle låhkoe saemien maanagiertijste lea jiebne boelhken. Maanagiertine saemien goevtesigujmie onne lissiehtimmiem orreme, mearan maanagiirth saemien gielefaalenassine tjarke vueliedimmiem åtneme viertiestamme tsiehkine lukkie jaepieh aarebi. Goh mijjiej vuejnebe dle låhkoe maanijste mah gielefaalenassem maanagiertesne åadtjoeh, mejtie lea saemien maanagierte, maanagierte saemien goevtesinie

jallh maanagierte saemien gielefaalenassine, naa jiebne orreme lukkiejaepieboelhken.

Akte båajhtoeh gaaltije maahta årrodh taalh Saemiedigkien dårjoeöörnegh vaaroeminie utnieh, jih såajhtoe maanagiirth mah saemien gielefaalenassem utnieh, bieleden dårjoen bijre disse ohtsedh Saemiedigkeste. Lissine Saemiedigkie lea krievenasside striengkiesåbpoe dorjeme juktie dårjoem åadtjodh goh saemien maanagierte jallh maanagierte saemien gielefaalenassine, naakede mij maahtah taalide tjielkestidh. Daate reaktie strategije orreme, dan åvteste byöroe krievenasse årrodh tjielke saemien gielefaalenassen bijre ,juktie dårjoem öörnegisnie åadtjodh.

Stoerre haesteme dejtie saemiengieleldh faalenasside maanagiertesne nænnoestidh lea pedagogh fáâtesieh mah saemiestieh. Jaepiebievnesinie Saemiedigkeste tjierteste dah bievnesh bââstede eejhtegijstie mah tjoeperdieh dan âvteste maanagiertelohkehtæjjah fáâtesieh mah saemiestieh. ⁹ Sââjhtoe sagke jienebh maanagierte-lohkehtæjjah fáâtesieh mah saemiestieh goh saemienlohkehtæjjah maadthskuvlesne. Maahta dam vuesiehtidh lâhkohne kandidaatijste mah eksamenem illeme aarhskuvlelohkehtæjjaööhpehtimmesne jih maanagiertelohkehtæjjaööhpehtimmesne Saemien jolleskuvlesne, gusnie boelhken 2014-2019 âllesth 21 kandidaath mah ööhpehtimmiem veeltin daan profesjovnese. ¹⁰

1.3 Saemienlierehtimmiem maadthskuvlesne

Lièrèhtimmiem saemiengielesne skuvlesne lea öörnesovveme unnemes voestes bielien raejeste 1700-lâhkoen. Dan âvteste saemien skuvle guhkies histovrijem âtna, jienebi jarkelimmiejgumie gusnie tjarke daaroedeheme orreme boelhkine (v.g. 1774-1826 jih imperialismen tijjeaalteren jaepien 1870 raejeste, mubpien veartenen dâaroen mænngan. Jeatjah boelkhk leah âtnoem saemiengieleste skuvlesne eantan vielie jáâhkesjamme, amma boelkhk 1716-1728 jih 1826-1870. ¹¹ Gærhkoeministere Wilhelm Andreas Wexelsenen gielebîhkedimmie saemien jih kveenen maanide jaepeste 1898, âehpies goh Wexelsen-plakaate, stoerre ulmiem âadtjoeji saemien jih kveenen maanaj byjjenimmietsiehkide. Bîhkedimmie vihtiести nörjren edtji ööhpehtimmiengieline ârrodh, jih saemien jallh kveenen giele edtji ajve viehkiegieline âtnasovvedh dej veajkoej gusnie maanah idtjin mejtegh guarcoeh. ¹² Bîhkedimmie lij faamosne eevre jaepien 1959 raajan.

Don aareh boelhken saemienlierehtimmiem goh jeatjah lièrèhtimmiem, sov aalkovem utni misjoneereminie. Naemhtie digkiedimmie sâemiesmearan lij mij radtjoesommes, mestie stööreres misjovneeffektem âadtjoeji; misjoneeredh saemiej jijtsh gielesne, jallh daanskegielem nuhtjedh misjoneeremisnie. Muvhth gærhkoen almetjijstie joe 1700-lâhkoen jeehtin jis sijhti dellie meehti saemiengielh nâhkehtidh aktene boelvesne jis idtji misjoneeredh dennie assjoehtihks gielesne mij jaahkahtimmiem jih Religijovneööhpehtimmiem heerredi». ¹³

Gaskoeh 1800-lâhkoen gaskoeh daam ræjhtoem personefiseeri saemiemisjovnehearrine Nils Stockfleth jih nasjonalistiske præastine Aars. Dan minngemes neebneme vuajnoe jeenjemasth dâarjoem âadtjoeji jih dan gaavhtan saemien giele skuvlesne joekoen

nâake tsiehkies âadtjoeji. Daate sagki vierrebe sjidti "daaroedehemebîhkedasseste" jaepeste 1898, mij vihtiести saemiengiele edtji ajve viehkiegieline âtnasovvedh skuvlesne, jih ij dan jijnjem.

Jaepien 1956 Gærhkoeh- jih ööhpehtimmiem-departemeente aktem moenehtsem nammoehhti mij edtji ráajvarimmieh raeriestidh mah viehkiehtin guktie saemieh eantan vielie goh aarebi meehtin meatan ârrodh seabradahkesne. Stoerredigkie juvnehtimmiem nænnoesti 1963, jih destie akte sâemiesmearan jarkelimmie sjidti geatskanimmesne saemien gielese jih kultuvrese.

§ 37 laakesne almetjeskuvlen bijre jaepeste 1959 jeahta saemien meehti lièrèhtimmiengieline ârrodh, men sjïere nænnoestimmiem departementesne lij daerpies. ¹⁴ Maadthskuvlelaake jaepeste 1969 luhpiem vedti saemien gielesne ööhpehtidh. Mønsterplanen M-74 lij dihte voestes learoesoekjesje saemien sisveginie. Gosse M-87-möönstersoekjesjem darjoeji 13 jaepieh mænngan, dellie saemieh aaj lin meatan learoesoekjesjebarkosne. Daesnie voestes aejkien mijjeh learoesoekjesjh âadtjoejimh saemiengielesne voestesgieline jih mubpiengieline. ¹⁵ Learoesoekjesjisnie L-97S aktem jijtse saemien learoesoekjesjevierhkiem âadtjoeji dan ellen voestes aejkien. Daate lij jáâhkesjimmie saemien skuvleste Nöörjesne. Daesnie lij aaj "saemien bîlth" gusnie gaajhkh learohkh Nöörjesne edtjin vihties goerkesem saemien aamhtesi bijre âadtjodh. Dejnïe göökte minngebe learoesoekjesjevierhkine LK06 (S) jih LK20 (S), saemien sisvege lea vielie vijrieslaakan meatan vaaltasovveme goh aarebi learoesoekjesjevierhkine, gusnie Saemiedigkie jih saemien faagealmetjh leah meatan orreme learoesoekjesjidie evtiedidh.

Snjaltjen 17. b. 1998 akte orre ööhpehtimmielaake bööti mij saemide aktem sjïere reaktam vedti lièrèhtimmiem saemien gielesne âadtjodh saah gusnie laantesne dah ârroeminie. Dihte individuelle reakta lièrèhtæmman saemien gielesne joekehtadta dehtie reakteste saemien gielelièrèhtæmman lea reaktine vihtiestamme jeatjah laantine Europesne, gusnie dah jeenjemasth leah viedteldihkie regijovnide gusnie giele lea jienebelâhkoetsiehkiesne.

§ 6-2 ööhpehtimmielaakesne jeahta

*«Saemien dajvine gaajhkesj
maadthskuvlelaaltarinie reaktam utnieh
lièrèhtimmiem âadtjodh saemien gielesne
jih saemien gielen tjïrrh (...)
Saemien dajvi âlkoli saemieh
maadthskuvlelaaltarisnie reaktam utnieh
lièrèhtæmman saemien gielesne.»¹⁶*

⁹ Saemiedigkien jaepiebievnese 2021

¹⁰ Johansen, Kevin, 2020

¹¹ Aarseth, Bjørn, 2005

¹² Wexelsenplakaten. www.norgeshistorie.no

¹³ Aarseth, Bjørn, 2005

¹⁴ Saetniesvoete- jih liktemekommisjovnen reektehtse, s. 440ff.

¹⁵ Saetniesvoete- jih liktemekommisjovnen reektehtse, s. 440ff.

¹⁶ Ööhpehtimmielaake, § 6-2

Kapihtele 6 ööhpehtimmielaakesne lea joekoen vihkales orreme saemienlierehtæmman jïh saemien gieleevtiedæmman Nöörjesne. Dan gaavhtan edtja saemienlierehtimmiem vedtedh saemien learoehkidie saahrt gusnie årroeminie, jïh aaj viehkiehtamme guktie tjuara vielie saemienlohkehtæjjah däärrehtidh lohkehtæjjabarkose. Dej veajkoej skuvlh eah maehtieh jïjtjïh lierehtimmiem vedtedh saemien gielesne, learohkh maehtieh jeatjah lierehtimmiievuekieh saemiengielesne åadtjodh. Maajhööpehtimmi lea dihte lierehtimmiievuekie mij daamtajommes åtnasåvva,

daamtaj gielegaavnedimmiejgumie ektine, jïh muvhten aejkien aaj mïnneden lohkehtæjjajgumie ektine.

Maahta sån aerviedidh doh ellen jeanatjommesh mah daelie saemien lierieh Nöörjesne, nov gujht såemies boelhkh, saemien lierehtimmiem skuvlesne åtneme. Dan åvteste maahta naa veele taalh gaavnedh man gellie mah saemien maehtieh, unnemes aktene vihties njeiptjesne dejtie maanide mah reakasovveme 1992 raejeste.

1.3.1 Learohkelåhkoevtiedimmie noerhtesaemien¹⁷

Giele/learoesoekjesje Skuvlejaepie	Noerhtesaemien voestesgieline	Noerhtesaemien mubpiengieline	Noerhtesaemien ållesth
2013-14	877	1070	1947
2014-15	878	1065	1943
2015-16	833	1102	1935
2016-17	875	1045	1920
2017-18	870	1179	2049
2018-19	892	1276	2186
2019-20	893	1293	2186
2020-21	943	1365	2308
2021-22	951	1326	2277
2022-23	949	1378	2327

Tabelle 2. Learohkelåhkoevtiedimmie noerhtesaemien maadthskuvlesne, minngemes luhkie skuvlejaepieh. Gaaltije: Grunnskolen Informasjonssystem (GSI)

¹⁷ Saemien mubpiengieline göökte learoesoekjesjïh åtna, saemien mubpiengieline saemien 2 jïh saemien mubpiengieline saemien 3. Dah leah tjåanghkan biejesovveme tabelline.

Tabelle 2 vuesehte guktie evtiedimmie orreme noerhtesaemien gielese maadthskuvlesne doh minngemes luhkie skuvlejaepieh. Goh mijjïeh vuejnebe dle minngemes skuvlejaepien jïenebh ållesth mah noerhtesaemien voestes- jïh mubpiengieline utnieh goh gaajhkine jeatjah skuvlejaepine daan boelhken. Lissiehtimmi daan boelhken lea 20 prosent. Jïenebh staarh leah noerhtesaemien ööhpehtimmiem vielie däärjohtamme, vg . Romsa , Alta jïh Oslo. Daate hijven taalh buakta, men siejhmelaakan dle aaj saemienlearohkh jïene-jïenebh tjïeltine. Romsa jïh Alta, sijjen medtie 600 learohkigumie noerhtesaemien lierehtimmine, skuvlejaepien 2022-23 bijjelen 25 prosent dehtie ållesth learohkelåhkkoste noerhtesaemien gielesne utnieh Nöörjesne.

Maajhööpehtimmi aaj viehkehte, dan åvteste gaajkh learohkh maehtieh saemienlierehtimmiem åadtjodh jalhts tjïelte jallh privateskuvle eah buekteht lohkehtæjjam skååffedh mah stïeresne sijjen skuvlesne.

Jis voestesgielem jïh mubpiengielem sierrere vuartasjïbie, lissiehtimmi voestesgielese 8 prosent orreme jïh mubpiengielese 29 prosent. Akte sagke stuerbe lissiehtimmi mubpiengielese goh voestesgielese. Mijjïeh edtjebe bååstede båetedh disse mænngan. 59 prosent dejstie noerhtesaemien learoehkïstie learoesoekjesjidie saemien mubpiengieline fulkieh skuvlejaepien 2022-23.

1.3.2 Learohketaalevtiedimmie julevsaemien

Giele/learoesoejkesje Skuvlejaepie	Julevsaemien voestesgieline	Julevsaemien mubpiengieline	Julevsaemien Állesth
2013-14	19	74	93
2014-15	22	77	99
2015-16	28	85	113
2016-17	26	78	104
2017-18	34	84	128
2018-19	34	81	115
2019-20	33	77	110
2020-21	33	80	113
2021-22	33	76	110
2022-23	30	84	114

Tabelle 3. Learohketaalevtiedimmie julevsaemien gielesne maadthskuvlesne, minngemes luhkie skuvlejaepie. Gaaltije: GSI

Tabelle 3 evtiedimmie vuesehte julevsaemien lierehtimmesne maadthskuvlesne. Daesnie vuejnebe julevsaemien voestesgieline aktem lissiehtimmiem átneme daan luhkiejaepieboelhken, 58 prosentine. Mubpiengielese akte lissiehtimmie 14 prosentine, mij ierele, dan ávteste lea aerviedamme mubpiengiele dihte mij sæjhta jeenjemes lissiehtidh. Julevsaemien gielese állesth, lissiehtimmie lea 23 prosentine daan luhkiejaepieboelhken

Seamma tijjen vuejnebe mubpiengielelâhkoe lea 74 prosentine julevsaemien lierehtimmesne. Buerkiestimmie disse lea julevsaemien gielelierehtimmie aarebi áajvahkommes lij Divtasvuodnesne/Hábmerisnie, mearan daelie jienebh learohkh aaj Bådâddjosne jìh maajhööhpheptimmielearohkh Noerhte-Nöörjen álkolen. Desnie daamtajommes mubpiengielem veeljie.

1.3.3 Learohketaalevtiedimmie áarjelsaemien maadthskuvlesne

Giele/learoesoejkesje Skuvlejaepie	Áarjelsaemien voestesgieline	Áarjelsaemien mubpiengieline	Áarjelsaemien Állesth
2013-14	20	66	86
2014-15	15	59	74
2015-16	21	95	116
2016-17	26	74	100
2017-18	31	70	101
2018-19	26	85	111
2019-20	28	85	113
2020-21	35	66	101
2021-22	25	81	106
2022-23	15	90	105

Tabelle 4. Learohketaalevtiedimmie áarjelsaemien gielesne maadthskuvlesne, minngemes luhkie skuvlejaepieh. Gaaltije: GSI

Tabelle 4 evtiedimmie learohkelâhkoste vuesehte áarjelsaemien gielesne maadthskuvlesne. Voestesgielese vuejnebe akte vueliedimmie sjædta 25 prosentine boelhken, men jis taallide lihkebe vuartesje dellie váájnoe goh jienebh. Göökte skuvlejaepieh aarebi voestesgieletaalh lin vielie goh

guektiengiërth dan stoeer goh daan biejjien, jìh dah bæjjese jìh váålese juhtieh boelhken. Dihte minngemes skuvlejaepien lij dihte mubpie jollemes saemiengielese mubpiengieline. Daan boelhken áarjelsaemien mubpiengieline læssanamme 36%. Tjåanghkan learohkelâhkoe áarjelsaemien gielesne læssanamme

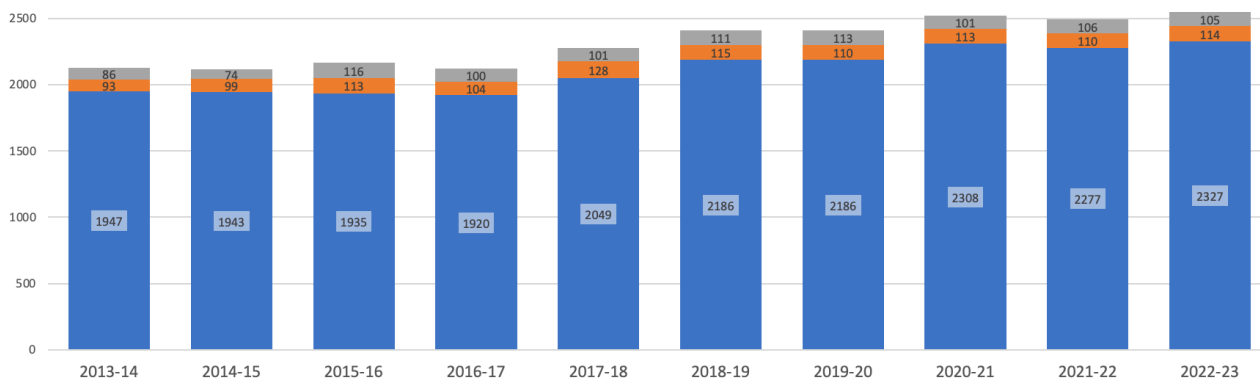
22 prosentigumie dan luhkiejaepieboelhken. Mubpiengielelâhkoe lea 86 prosent h minngemes skuvlejaepien, mij lea jollebe goh julevsamien

gïesele jïh sagke jollebe goh noerhtesaemien gïesele. Learohkelâhkoevtiedimmie saemien gïesele maadthskuvlesne, gaajkhk golme saemien gïelh:

Saemien gïelh Skuvlejaepie	Voestesgïele	Mubpiengïele	Ällesth
2013-14	916	1210	2126
2014-15	915	1201	2116
2015-16	882	1282	2164
2016-17	927	1197	2124
2017-18	935	1333	2268
2018-19	952	1442	2394
2019-20	954	1455	2409
2020-21	1011	1511	2522
2021-22	1009	1483	2492
2022-23	994	1552	2546

Tabelle 5. Learohketaalevtiedimmie gaajhkine saemien gïeline maadthskuvlesne, minngemes luhkie skuvlejaepieh. Gaaltije: GSI

1.3.4 Learohketaale saemienlierehtimmine maadthskuvlesne

Figurve 1: Learohketaalevtiedimmie, saemien maadthskuvlesne, minngemes luhkie skuvlejaepieh

Tabelle 4 jïh figurve 1 vuesiehtieh dam ällesth learohkelâhkoem dejtie golme saemien gïelide minngemes luhkiejaepieboelhken. Mijjeh vuejnebe learohkelâhkoe dejtie vijhte minngemes skuvlejaepide lea sagke jollebe goh dejtie vijhte voestes jaepide daan boelhken. Aaj tjyölkehke mubpiengïele dihthe mij daam lissiehtimmiem vadta, daesnie lea 28 prosent h orreme mearan voestesgïele ajve uktsie prosent h orreme. Daate akte otnjege mij seapan sæjhta jærhkedh. Lissiehtimmie saemienlierehtimmesne lea åajvahkommes staarine jïh stuerebe sijjine, jïh maajhööhpehtimmiem tjïrrh. Daej veajkoej learohkh åajvahkommes lierehtimmiem saemien mubpiengïeline veeljeh. Daate dej saemien juhtemestraejmiejgumie

sjeahta mejtie Broderstad jïh Sørliie vihtiestieh gærjesne *Saemien lâhkoeh soptsestieh* 5.¹⁸ Ij leah daate illedahke nâhkeme, buerebh bâajhtode.

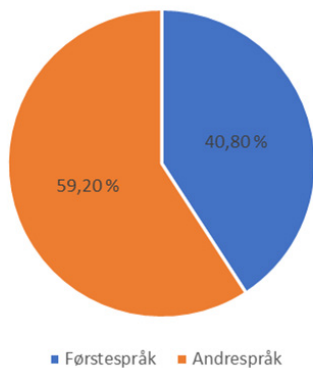
Seamma tïjjen vihkeles mäjhtajehtedh saemien reeremetjïelh annje stoorre beliem learohkelâhkoste saemienlierehtimmine utnieh, jïh dah leah aaj joekoen vihkele saemien gïelevtiedimmien gaavhtan, dan åvteste naa jïjnjh learohkh lierehtimmiem saemiengïelesne utnieh, ööhpehtimmielaaken mietie § 6-2.

¹⁸ Broderstad, Ann Ragnhild jïh Kjetil Sørliie, 2012

1.4 Jienebh saemiengielem mubpiengieline veeljeh

Jis voestes- jñh mubpiengielesláhkojne viertiestibie doh golme minngemes skuvlejaepieh dejtie saemien gielide, mijjeh daejtie taalide áadtjobe:

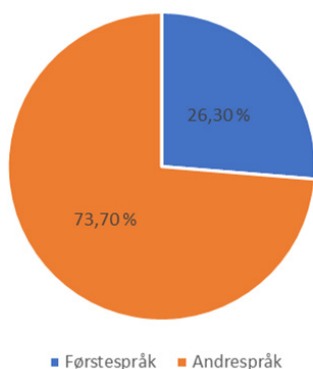
Noerhtesaemien:

Figvure 2: Joekedimmie voestesgielen jñh mubpiengielen gaskem noerhtesaemien gielesne maadthskuvlesne, skuvlejaepieh 2020-23.

Figvure vuesehte noerhtesaemien gielese voestesgielesláhko lea bijjelen 40 prosent. Daate sagke jollebe goh julevsaemien jñh áarjelsaemien gielese, jñh lea áajvahkommes dan ávteste jienebh noerhtesaemien hiejmegieline utnieh, jñh lissine dle sagke jienebh noerhtesaemien reeremetjielth goh julevsaemien jñh áarjelsaemien dajvesne. Seamma láhkoe skuvlejaapan 2016-17 lij 46 prosent, guktie voestesgielesláhko lea ánnetje ánnanamme, men gaskemedtien vaenebe goh akte prosentepoenge fierhten skuvlejaepien 2016-17 raejeste.

Julevsaemien:

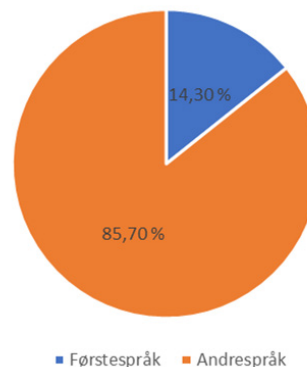

Figvure 3: Joekedimmie voestesgielen jñh mubpiengielen gaskem julevsaemien gielesne maadthskuvlesne, skuvlejaepieh 2020-23.

Goh vuejnebe medtie golme njealjehstsh dejtie julevsaemien learoehkijstie saemien mubpiengieline veeljeh. Daate lea joekedimmie voestes- jñh mubpiengielen gaskem mij lea

stabilje orreme guhkiem, seamma tñjjen goh akte sjídtije láhkoe julevsaemien learoehkijstie reeremedajven álkolen, Hábmereñ tñjteltsne árrhoeñ. Voestesgielesláhko lea læjhkan sagke stuerebe goh jaepien 2016-17, gosse lij veele 25 prosent.

Áarjelsaemien:

Figvure 4: Joekedimmie voestesgielen jñh mubpiengielen gaskem áarjelsaemien gielesne maadthskuvlesne, skuvlejaepieh 2020-23.

Figvure vuesehte áarjelsaemien mubpiengielesláhko lea bijjelen 85 prosent dej minngemes golme skuvlejaepiej. Læjhkan daate láhkoe lea vueliehkábpoe goh vuesehtimmien gaavhtan 2016-17, gosse 26 prosent áarjelsaemien lierehtimmien voestesgieline veeljin.¹⁹

1.4.1 Saemien gieles maadthskuvlesne guhkiebasse perspektijvesne

Minngemes luhkiejaepieboelhen akte hijven learohkeláhkoevtiedimmie saemien gielese maadthskuvlesne orreme. Guktie sán daah taallh viertiestamme aarebi boelhkigujmie? Ávtelen skuvlejaepien 1997-98 raejeste ij leah sjyóhtehke viertiestimmieh tjirrehtidh, dan ávteste dellie ij lij naan individuelle reakta óöhpehtæmman saemien gielesne.

Skuvlejaepie	1997-98	2005-06	2006-07	2007-08
Learohketaale	2115	3055	2542	2517

Tabelle 6. Learohketaale maadthskuvlesne gaajhkide golme saemien gielide. Gaaltije: samisketallforteller.no

Tabelle 6 learohkeláhkoe vuesehte dejtie golme saemien gielide mejnie lierehtimmien skuvlesne Nöörjesne vadta. Mijjeh daesnie vuejnebe skuvlejaepien 2005-06 dle rekorde biejesovvi learohkeláhkoesne saemiengieline skuvlesne, jñh ij leah daam taalem jakseme mænngan. Jis dihte evtiedimmie jáarhkam maam mijjeh átneme doh minngemes tjíjtje skuvlejaepieh, sijhtebe ánnetje aaj taallide rekordejaepeste jaksedh.

¹⁹ Johansen, Kevin, 2017

Mij skuvlejaepien 2005-06 mænngan sjugniehtovvi, man åvteste saemien learohkelåhkoe dan tjarke vaanani akten boelhken? Göökte faktovrh mejtie jeenjesh säemiesmearan eah leah vuartasjamme aarebi tjïelkestimmine, lea daan skuvlejaepien åvtelen lij akte joekoen stoerre lissiehtimmie orreme learohkelåhkosne, jïh säemies dejstie learoehkijstie idtjin dagke iedtjem utnieh saemien lieredh, jïh dan åvteste orrijin ajve akten skuvlejaepien mænngan. Akte jeatjah faktovre lea vaenebh learohkh fierhtene klaassesne sjïdti, jïh dihte aaj naakedem dehtie vueliedimmeste tjïelkeste, raaktan lij *vaenebh* learohkh mah meehtin saemien *veeljedh*. Aaj urrebe tjïjen dle akte vueliedimmie orreme learohkelåhkosne, men daelie vuejnebe learohkelåhkoe lea vielie stabijle jïh raaktan aaj læsseneminie jalhts learohkelåhkoe vaanene, naakede mij ojhte sæjhta jiehtedh learohkelissiehtimmie lea eantan stuerebe goh dah riektes taallh vuesiehtieh.

Don tjïjen gosse lij rekorde learohketaalesne saemien giëlesne gaskoeh 00-låhkoen, eantan jienebh saemienlohkehtæjjah fååtesin goh daan biejjien, jïh maajhööhpehtimmiefaalenasse ij lij nuekies hijven evtiedamme. Gosse saemienlohkehtæjjah lin skïemtjes, dle daamtaj idtji giëlelierehtimmie sjïdth dan åvteste ij lij naan sæjjasadtjh mah meehtin dej barkoem vaeltedh. Daate meehti fåantoinje årrodh man åvteste learohkh iedtjem dassin jïh idtjin saemiengïeline jåerhkieh skuvlesne.

Giehpiedimmie learohkelåhkosne sjeahta sjiehtesjimmine dejstie learoesoekjesjijstie *Maahtoelutnjeme LM06*, skuvlreformem mænngan maam sjiehtesji jaepien 2006. Naakenh leah dïsse tjuvtjiedamme goh tjïelkestimmiefaktovre. Geerve ektiedimmiem fåantoejgumie vuesiehtidh skuvlreformen jïh saemien learohkelåhkoen gaskem. Læjhkan reaktie dihte aarebi learoesoekjesje *Saemien giële jïh kultuvre* gaarvani gosse Maahtoelutnjemem sjiehtesji. Daate ij lij naan learoesoekjesje mij giëlemaahtoem vedti, jïh dan åvteste lij veele tjïelkestamme sjaavnjoe learoesoekjesjh sjiehtedidh mah giëlemaahtoem vedtin.

Saaht man åvteste learohkelåhkoe geahpani skuvlejaepien 2005-06 raejeste 2006 raajan77, gosse learohkelåhkoe geahpene 18 prosentigumie ajve aktem skuvlejaepiem dellie daate itjmies, naakede maam professovre Jon Todal aaj tjïerteste gærjesne *Saemien taalh soptsestieh* 2.²⁰ Dihte mij lea hijven daelie lea lissiehtimmie learohkelåhkosne doh minngemes tjïjhtje skuvlejaepieh vielie ånnetji ånnetji sjugniehtåvva, jïh daate stuerebe håhkoem vadda daate lissiehtimmie jåarhka, jïh skuvlh buerebelaakan buektiehtieh learohki saemienlierehtimmiem gorredidh.

²⁰ Todal, Jon, 2009

1.5 Saemien giële jåarhkelierehtimmesne

§ 6-3 ööhpehtimmielaakesne jeahta:

«*Saemieh jåarhkelierehtimmesne reaktam utnieh lierehtæmman saemiengïelesne*»²¹

Ij gåaredh learohkelåhkoevtiedimmiem jåarhkelierehtimmesne seamma veelelaakan analyseerdh goh maadthskuvlesne. Dan åvteste GSI-registreereme dihte mij beavna mah learoesoekjesjh saemien learohkh fulkieh, man gellie learohkh fiereguhtene tjïeltesne, jnv. ij jåarhkelierehtæmman gååvnesh. Jåarhkeskuvlese registreereme saemien learoehkijstie lea fierhtene fylhkesne. Daesnie veeljebe dam ållesth learohkelåhkoem vuartasjidh, dan åvteste ij leah nuepie statistihkem bæjhkoehdidh dejtie fylhkide gusnie vaenebe goh vijhte learohkh saemien giëline faagegievlesne.

Vuelielisnie edtjebe learohkelåhkoevtiedimmiem saemien giëlese ållesth vuartasjidh jåarhkelierehtimmesne boelhken. Dihte statistihke mij jåarhkeskuvlesne gååvnese ij darhkh joeketh dej learohki gaskem mah learoesoekjesjidie fulkieh saemien voestesgiëline, saemien mubpiengïeline jïh dihte naa orre learoesoekjesje Saemien 4, mij learoesoekjesje learoehkidie mah saemienlierehtimmie jåarhkeskuvlesne aelkieh. Lissine learoesoekjesjh studijeryöjredæmman jïh barkoefaageles studijidie utnebe.

²¹ Ööhpehtimmielaake § 6-3

Skuvlejaepie	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	2022-23
Learohkelåhkoe	452	446	460	471	451	478	449	527	517	511

Tabelle 7. Learohkelåhkoe jåarhkelierehtimmesne, gaajhkh golme saemien giëlh. Gaaltije: Ööhpehtimmiedirektoraate

Akten saaht man skuvlejaepien (2018-19) 205 learoehkijstie learoesoekjesjem saemiengïelesne voestesgiëline fulkin, mearan 273 learohkh saemien mubpiengïeline utnin. Daate aktem joekedimmiem vadda 42,9 prosentine voestesgiëlese jïh 57,1 prosentine mubpiengïelese.²² Geografeles learohkelåhkoe jïjtjemse joekede Finnmaarkese 367 learohkigumie, Romsese 48, Nordlaantese 46, Tröndelagese 11 jïh dejtie jeatjah fylhkide 6.²³

Jis bååstede skuvlejaapan 2009-10 vuartasjibie dellie lij 369 learohkh saemienlierehtimmie jåarhkelierehtimmesne Nöörjesne. Jalhts vuejnebe

²² Bievst. 31 (2018-2019)

²³ nrk.no 2.5.2022

taalh ånnetji jeerehtieh, dle aaj akte tjelke evtiedimmie orreme, jienebh ööhpehtimmiem åadtjoeh daan biejjien goh luhkie jñh luhkiegöökte jaepiej juassah. Aktene tjaalegisnie NRK:sne mij neebnesåvva daesnie, noerh jiehtieh sijjeh sijhtieh saemien gielem gorredidh jñh sijhtieh maehtedh jienebigujmie saemiestidh, goh skraejrie gielem lieredh.

Skuvlejaepien 2018-19 lij 448 learohkh jåarhkelierehtimmesne mah noerhtesaemien utnin, 14 learohkh julevsaemien utnin jñh 16 learohkh åarjelsaemien utnin. Daah taalh leah juakasovveme daltesi VG1, VG2 jñh VG3 gaskem. Lea fedtjije daejtie taalide vuartasjidh, joekoen julevsaemien jñh åarjelsaemien gielese gosse dåårrehtimmiem bijre soptseste jollebe ööhpehtæmman. Daan skuvlejaepien taalh amma gaskemedtien 4,67 jñh 5,33 learohkh orrijamme julevsaemien jñh åarjelsaemien gielesne fierhten jaepien. Gosse strategijen mietie barkeminie dåårrehtimmiem jollebe ööhpehtæmman nænnoestidh siejhmelaakan, jñh joekoen saemien lohkehtæjjaööhpehtimmiem jñh saemien gieleööhpehtimmiem, desnie vuajna dåårrehtimmiemvåarome lea joekoen onne, ij goh unnemes dan åvteste learohkh ovnessie ööhpehtimmiemprogrammh universiteetine jñh jolleskuvline veeljeh.

1.6 Sertiestimmiem maadthskuvleste jåarhkeööhpehtæmman - dihte gïerve sertiestimmiem

Sertiestimmiem maadthskuvlen jñh jåarhkeööhpehtimmiem gaskem lea eevre reaktoelaakan buerkiestamme goh krievije, gusnie learohkh mah saemienlierehtimmiem maadthskuvlesne utnieh, daamtaj eah dam jåarhkieh jåarhkelierehtimmesne. Jienebh leah daam haestemem vuartasjamme, jñh dam joekhtslaakan tjelkestamme. Torkel Rasmussen tjierteste gellie tjelth eah jåarhkeskuvlh utnieh, jñh skuvlelearohkh tjuerieh dan åvteste juhtedh juktie jåarhkelierehtimmiem tjirrehtidh.²⁴

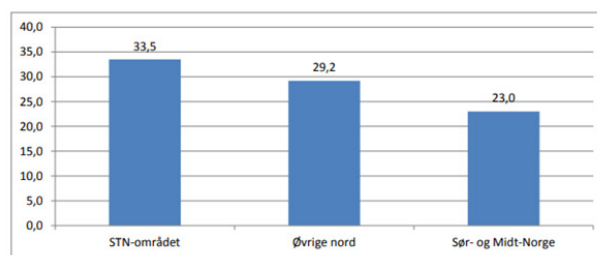
Lissine jåarhkelierehtimmiem krievije, gusnie lissie tæjmoeh eantan stuerebe barkoemaajsoem vedtieh learohkide. Ij leah naan juerie karakteredeadeadtove lea stoerre, jñh dah mah soejkesjeminie jollebe ööhpehtæmman syökedh, lohkemprogrammide jolle karakterekrievenassigujmie, maehtieh billedh akte eventuelle nåake karaktere maehtieh nuepiem giehpididh daejtie lohkemprogrammide baahtsedh. Seamma tñjjen ovnessie studijh lissiepoengh vedtieh jis saemien faagegievlesne åtna. Daate oktegh lea akte aevhkie jñh lissine aaj gielem leara.

Joekedimmie voestes- jñh mubpiengielen gaskem jåarhkeööhpehtimmesne lea fedtjije dannasinie joekedimmie lea joekhtslaakan orreme, viertiestamme

maadthskuvline. Skuvlejaepiej 2010-11 jñh skuvlejaepien 2013-14 raajan, lij raaktan akte jienebelåhkoe saemien voestesgieleine mij saemien jåarhkeööhpehtimmesne veelji. Skuvlejaepien 2014-15 daate jorkesi, jñh jienebelåhkoe saemiengielem mubpiengieleine fulkie (dihte sjyöhtehke jaepie joekedimmie lij 205 learohkh saemien voestesgieleine, jñh 244 learohkh saemien mubpiengieleine, amma annje akte joekoen stoerre låhkoe voestesgieleine). Goh aarebi neebneme skuvlejaepien 2018-19, 57 prosent saemien mubpiengieleine veeljin. Skuvlejaepien 2010-11 dellie voestesgielelåhkoe mij lij 57 prosent. Mijjeh amma aktem viesjies, men ånnetji ånnetji giehpidimmiem voestesgielelåhkoste vuejnebe. Seamma tñjjen dihte ållesth låhkoe læssene dejstie mah saemien gielem utnieh, jñh seammalaakan goh maadthskuvlese dle vååjnoe goh låhkoe jeenjemes læssene mubpiengielese.

Veele man åvteste voestes gieleste mubpiengielese jorkese, lea akte gellielaaketje dåeriesmoere, gusnie joe sãmies faktovrh buerkiestamme. Lissine maahta sån aerviedidh aarebi lij doh faageles veaksehe learohkh mah saemiengieleine jåarhkelierehtimmesne jåarhkiejin, jñh aaj voestesgielem veeljin, mearan daelie akte vielie gellielaaketje dåehkie saemien learoehkijstie, gusnie daamtaj aelhkebe sjædta saemiengielem mubpiengieleine veeljedh.

Stoerre fokuse orreme jåarhkeööhpehtimmiem illedh jallh orrijidh, tjelkestamme goh dah mah eah jåarhkeööhpehtimmiem tjirreht eannan vijhte jaepieh mænngan dah voestes aejkien jåarhkeööhpehtimmiem eelkin.²⁵ Aerpievuekien mietie dle jienebh jåarhkelierehtimmiem orrijamme noerhtene. Vuesiehtimmiem gaavhtan maahta vuartasjidh man gellie mah jåarhkeööhpehtimmiem orrijieh learohki årromedajvi mietie. Jaepien 2009 låhkoe dejtie mah jåarhkeskuvlem orrijin SDJ-dajvesne 34 prosent, mearan jeatjah lehkesne Noerhte-Nöörjesne låhkoe lij 29 prosent. Åarjel- jñh Gaske-Nöörjesne 23 prosent skuvlem orrijin. Daate lea jolle taalh gaajhkide golme dajvide, men jollemes SDJ-dajvesne. Daate aaj learohketaalem saemien gielese baajnehte.

Figuvre 5: Orrijimmie jåarhkelierehtimmesne learohki årromedajvi mietie, 2009-dåehkie. Gaaltije: samisketallforteller.no

²⁴ Rasmussen, Torkel, 2015

²⁵ Granseth, Tom, 2015

Jis vuartesje man jeenjesh mah jáarkelierehtimmiem orrijieh, joekedamme ööhpehtimmioprogrammi mietie, dellie daennie dâehkesne bijjelen guektiengiërth dan jeenjesh mah barkoefaagesne orrijin goh studijeryöjreden programmine. Daate faamosne dovne SDJ-dajvese, jeatjah lehkesne Noerhte-Nöörjesne jìh Áarjel- jìh Gaske-Nöörjesne.

Stoerre vierhtieh nuhtjeme orrijimmiem hööptedh jáarkelierehtimmesne doh minngemes jaepieh, ij goh unnemes konsekvensh daamtaj lea vueliehkábpoe ektiedimmie barkoejliedasse, náakebe ekonomije jìh dichte aaj healsoem baajnehte.

Doh minngemes jaepieh vaenebh learohkh orrijamme jáarkelierehtimmesne daej ráajvarimmiej gaavhtan.

1.7 Studijepoengeprogresjovne saemiengielesne jollebe ööhpehtimmesne

Dovne medija jìh áejvieladtjh learohkelâhkoe-evtiedimmiem saemien gielesne veelelaakan giehtjedieh, joekoen maadthskuvlesne. Guktie studijeproduksjovne saemien gielese jollebe ööhpehtimmesne lea, ij dan stoerre iedtjem utnieh. Læjhan vihkeles saemien gielide kandidaath jollebe ööhpehtimmiem saemien gielesne vaeltieh. Daate vihkele dan ávteste seabradahke jìh saemien gieleyjresh almetjh daarpesjeh mah saemien haalvoeh aktene akademihkeles jolle daltesisnie. Lissine tjuara kandidaath ööhpehtidh mah edtjeh bâetijen aejkien lohkehtæjjide maanagiertesne jìh skuvlesne ööhpehtidh Gelliej veajkoej dle aaj joekoen vihkeles gielen staatusen gaavhtan, kandidaath maasterinie jìh PhD:ine gâávnesieh.

Kandidaath studijepoengh jollebe ööhpehtimmesne áadtjoeh mænngan eksamenem illeme faagine jìh profesjovnine studijen stoeredahken mietie. 60 studijepoengh leah normeradamme goh akte elliesjaepien studije, jìh lea seamma goh 20 væktoetaalh dan bâeries öörnegen mietie. Studijepoengeproduksjovne sæjhta jiehtedh man gellie studijepoengh mah vadtasuvvieh aktene studijisnie, kuvjesne jallh institusjovnesne. Jis mijjeh vg. aktenjaepien studijen bÿjre soptsestibie mij 60 studijepoengh vadta, jìh mijjeh 180 studijepoengh saarnobe tabellesne, dellie dichte vuesehte golme kandidaath leah studijem tjirrehtamme jìh dam stââresjamme. Gellie kuvsjh vaenebh goh 60 studijepoengh vedtieh guktie ij gâaredh jÿjtsistie lâhkoem kandidaatijste ryöknedidh studijepoengi mietie.

1.7.1 Histovrijes evtiedimmie saemien jollebe ööhpehtimmesne.

Oslo Universiteete lij dichte voestes jollebe ööhpehtimmieminstitusjovne Nöörjesne mij kuvsjem saemien gielesne faalehti. Dah aktem jÿjtse professoratem saemien gielesne utnin bââstede 1870-lâhkose.²⁶

Gosse Romsan Universiteete tseegkesovvi 1972, dle stillemsnie tjierresti institusjovnen lin jÿjnjh laavenjassh juktie daerpiesvoetide Noerhte-Nöörjesne gorredidh, joekoen saemien áarroji daerpiesvoeth tjierrestin.

Jaepien 1989 Saemien jilleskuvle tseegkesovvi Aajkoe lij saemien seabradahken daerpiesvoeth hoksedh, jìh saemien maahtoem nænnoestidh. Saemiengieleldh kuvsjh lin tjielke studijefaalenasse daesnie.

Dovne Saemien jilleskuvle jìh UiT Nöörjen arktiske universiteete áajvahkommes noerhtesaemien gielekuvsjh utnieh. Jaepien 1980 Lærerutdanningsrådet govlesadti Levanger lærerhøgskoline dejnie sjaavnjohne sijjeh meehtin bieliejaepieektievoetem áarjelsaemien gielesne faalehtidh. Daate eelki tjaktjen 1981, jìh jilleskuvle aktem stipendijatem áadtjoeji áarjelsaemien gielesne jaepien 1988. Lohkehtæjjaskuvle Noerhte-Trööndelagen Jolleskuvline sjÿdti jolleskuvlereformen mænngan 1994, jìh jaepien 2016 akte bielie Noerhte universiteeteste.

Bodø lærerhøgskole mij mænngan Bådådjon Jilleskuvline sjÿdti, dan mænngan Nordlaanten Universiteete jìh minngemes aaj Nord universiteete, aktem artiumkuvsjem julevsamien gielesne tseegki 1980-lâhkoen aalkoelisnie. Jaepien 1985 julevsamien 1 eelki 30 studijepoengine mænngan dah aktem stipendijatem seehtin julevsamien gielesne daan jaepien.²⁷ Jaepien 1999 akte jolleskuvlelektovre julevsamien gielesne eelki, mij lij tjielke illedahke gosse dichte voestes áejviefaaageeksamene julevsamien gielesne illesovvi daan jaepien.

2000 doh sijjen voestes professovre II julevsamien gielesne áadtjoejin, jìh 2012 dichte voestes dâehkie bachelorprogrammesne julevsamien gielesne institusjovnesne eelki.

Daan biejjien Saemien jilleskuvle aktem bijjemes nasjonaale diedtem átna saemien gielen ávteste jollebe ööhpehtimmesne, mearan UiT aaj stoerre diedtem átna noerhtesaemien gielen ávteste. Fusjovnen mænngan Nordlaanten Universiteetine, Noerhte-Trööndelagen Jilleskuvline jìh Nesnan Jilleskuvline, Noerhte universiteete dam nasjonaale diedtem átna julev- jìh áarjelsaemien gieli ávteste lohkehtæjjaööhpehtimmine.

²⁶ Johansen, Kevin, 2018

1.7.2 Studijepoengeproduksjovne noerhtesaemiengiesne, Saemien jilleskuvle

Kuvsje/jaepie	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Noerhtesaemien semestereiebne jñh aalkoekuvsje	120	300	300	270	360					
Noerhtesaemien morfologije jñh syntakse	80	260	100	140						
Noerhtesaemien fonetihke, fonologije jñh tjaelemevuekieh	90	90	80	70						
Noerhtesaemien raajreselearoe	10	100								
Saemien giele jñh lidteratuvre 1, 2 jñh 3		120	15							
Saemien giele jñh jealajehteme		160	20	80	40		160		100	
Bachelore saemien gïelesne jñh lidteratuvresne					910					
Maastere saemien gïelesne jñh lidteratuvresne					380					
Ph.d saemien gïelesne jñh lidteratuvresne					112					
Noerhtesaemien goh njaalmeldh jñh tjaaleldh gïele		10	70	90	50	60	50	120	50	50
Saemien praktihkeses lïeremetsiehkesne aalkoestudije 1 jñh 2	735	795	795	795	915					
Saemien ammesgieline, journaliststudije	10									
Duedtie jñh saemien					105					
Saemien gïeledidaktihke njaalmeldh gïele jarngesne								112	7	30
Mubpiengïele-pedagogihke, jjaarhkeööhþ.					510	360	480	360		
Goerehtimmie saemiengïeleldh iebnine						40				
Gïele, teekste jñh matematihke				200	140		140			160
Gïeleivitenskape jñh fonetihke				70		50		60		
Gïele jñh teekstelearoe								10		
Gïelesäjhtoe 5	5									
Gïelesäjhtoe journalistihkesne 1-5				5		15	35	30		
Gïelegorredimmie journalistihkesne 1 jñh 4				20						
Aalkove saemien gïeline									40	
Tjööngkeme jñh gïetedimmie njaalmeldh gïelematerijelleste						30				
Kuvsje/jaepie	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Saemien giele jñh saemien lidteratuvre dotkemehistovrije				60	10	20	10			
Saemien gïeledidaktihke gïeleätnojne jarngesne							23	53	23	45

Tabelle 8. Noerhtesaemien studijepoengeproduksjovne minngemes luhkie studijejaepieh, Saemien jilleskuvle. Gaaltije: dbh.no

1.7.3 Studijepoengeproduksjovne ällesth, Saemien jilleskuvle

Jaepie	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Studijepoenge	1050	1835	1380	2105	3437	575	1303	757	220	155

Tabelle 9. Studijepoengeproduksjovne saemien gïelesne Saemien jilleskuvlesne

1.7.4 Studijepoengeproduksjovne noerhtesaemien gielesne UiT Nöörjen arktiske universiteetesne

Kuvsje/jaepie	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Noerhtesaemien ammesgieline ²⁷	830	650	440	50	1100	1020	730	1220	1555	182
Saemien gielevitenskape ²⁸	100	50	100		110	130	50	120		110
Saemien lidteratuvrevitenskape	60	100	130		110					
Saemien gielepraksish		30								
Saemien dialektologije	20	30								
Maasteregraade-laavenjasse saemien gielesne ²⁹	60						60	120	180	40
Maasteregraade-laavenjasse saemien lidteratuvre		60	120		120					
Bachelor-laavenjasse saemiengielesne								10		
Daajbaaletje saemien lyrihke					20	20	10			
Saemien reaktatjaeleme 1					30					
Saemien gielehistovrije				20		20	20		60	
Saemie gïeletjeahpoe				60		80		40	10	70
Saemien teekstetoelhestimmie-histovrije				30	40			10	60	
Saemien smaarehgielh				70		60		60		
saemiengielesne mubpiengieline ²⁹									90	80

Tabelle 10. Studijepoengeproduksjovne noerhtesaemien gielesne UiT Nöörjen arktiske universiteetesne

²⁷ Jienebh kuvsjh feerhmie saemiengielen sisnjelen goh ammesgiele

²⁸ Jienebh kuvsjh feerhmie saemien gielevitenskapen sisnjelen

²⁹ Faamosne dovne 1. – 7. jïh 5.-10. daltesasse jïh jãarhkadaltesasse iebnesne

1.7.5 Studijepoengeproduksjovne noerhtesaemiengielesne UiT Nöörjen arktiske universiteetesne

Jaepie	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Studijepoenge	1070	920	790	230	1530	1330	870	1580	1955	482

Tabelle 11. Studijepoengeproduksjovne noerhtesaemien gielesne UiT Nöörjen arktiske universiteetesne

1.7.6 Àllesth noerhtesaemien studijepoengeproduksjovne, Saemien jilleskuvle jïh UiT:

Jaepie	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Studijepoenge	2120	2755	2170	2355	4967	1905	2173	2337	2175	637

Tabelle 12. Stuvdijepoengeproduksjovne noerhtesaemien gielesne àllesth

Tabelle 12 vuesehte stuvdijepoengeproduksjovne noerhtesaemien gielesne lea bijjelen 2 000 studijepoengh doh jeenjemes jaepieh, jïh bööremes jaepie lea 2017, àllesth 4967 studijepoengigujmie. Jeerehtse stoerre, daan luhkiejaepieboelhken joeektse dan jaepien gaskem gusnie produksjovne

bööremes jïh gusnie nåakemes lea abpe 680 prosente. Dan àvteste minngemes jaepie vueliehkomes studijepoengeproduksjovnem àtna, maahta aerviedidh eah gaajkhk studijepoengh Leah registreereme sijjesne dbh.no annje.

1.7.7 Studijepoengeproduksjovne julevsaemien gielesne, Noerhte universiteete

Kuvsjeljaepie	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Julevsaemien 1		40			330		300	75		30
Julevsaemien 2			30					70	60	
Julevsaemien 3	80			70					50	30
Voestegas iebnh julevsaemien gielesne					630					
Saemien lidteratuvre	10		10							
Saemien lidteratuvre jih giele	45									
Saemien gielevarijeteeth		20					70			
Bachelore julevsaemien gielesne										
Aalkove julevsaemien gielesne 1, 2										
Julevsaemien allesth	185 ³⁰	110 ³¹	40	70	960	0	370	145	110	60

Tabelle 13. Studijepoengeproduksjovne julevsaemien gielesne. Gaaltije: dbh.no

³⁰ Saemien jilleskuvle lea kuvsjem faalehtamem julevsaemien jih jaarjelsaemien gieelsne. 100 studijepoengh leah vaaltasovveme kuvsjesne 2013 jih 2014. Dah leah meatan allesth statistihkesne julevsaemien jih jaarjelsaemien gielese 50 studijepoengigujmie fierhten dejstie gielijste.

³¹ Seamma goh bijjielisnie

Tabelle 13 doh stoerre jeerehtsh julevsaemien studijepoengeproduksjovnesse vuesehte. Daate göökte faktovri gaavhtan, akte lea saemiengieledh lohkehtæjjah fååtesieh man åvteste ij maehsieh saemien gielekuvsjh faalehtidh fierhten jaepien. Dïhte mubpie lea stoerre jeerehtsh dâehkiestoeredahkine. Dan åvteste gierve aktine siejhme joekedimmine barkedh, joekoen julevsaemien jih jaarjelsaemien gielese, gusnie jeerehtsh daamtaj vååjnoeh goh sinusgåevieh.

Ïedtjije vuejnedh julevsaemien giele, seammalaakan goh noerhtesaemien, sov vihties rekordem studijepoengeproduksjovnesne bieji 2017. Gosse studijepoengeproduksjovne fååtese akten jaepien, dellie dïhte vuesehte stuerebe kontinuiteete tjuara sjïdtedh saemiengieledh kuvsjefaalenassine universiteetine jih jolleskuvline.

1.7.8 Studijepoengeproduksjovne jaarjelsaemien gielesne, Noerhte universiteete

Kuvsjeljaepie	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Åarjelsaemien aalkoelierehtimmie		165	165						210	
Åarjelsaemien aalkoelierehtimmie 2	75		105							150
Åarjelsaemien 1							15	75	60	
Åarjelsaemien 2		210					30	30		30
Åarjelsaemien giele jih lidteratuvre				15						
Åarjelsaemien gieledaajroe	220			60						
Faagedidaktihke jaarjelsaemien	55			10						
Åarjelsaemien praktihkeles tsiehkine (Saemien jilleskuvle)	50	90	185	45						240
Åarjelsaemien gaskefaagelissie (UIT)	135									
Åarjelsaemien allesth	535	465	455	130	0	0	45	105	270	420

Tabelle 14. Studijepoengeproduksjovne jaarjelsaemien gielesne. Gaaltije: dbh.no

Tabelle 14 studijepoengeproduksjovnem årjelsaemien gielesne vuesehte. Mijjeh vuejnebe produksjovne lij jiebne dej golme voestes jaepiej boelhken, åvtelen akte vueliedimmie sjædta, j'ih ij naan produksjovne ovrehte göökte jaepieh. Evtebe jaepien produksjovne vihth læssanamme, j'ih geatskeneminie dejtie bööremes jaepide luhkiejaepieboelhken aalkovisnie. Seamma t'ijjen studijepoengh ajve joekedamme naan gille almetjidie. Fåantoe man åvteste produksjovne ij leah stuerebe, lea åajvahkommes dan åvteste årjelsaemien lohkehtæjjah jollebe ööhpehtimmesne fååtesieh. Hijven vuejnedh studijepoengh leah vaaltasovveme årjelsaemien aalkoelierehtimmesne dej minngemes jaepiej, dan åvteste daate dåårrehtimmievåaromem vadta årjelsaemiengielese 1 j'ih 2 .

Jeerehtsh saemien studijepoengeproduksjovnen sijnjen jollebe ööhpehtimmesne aktem jeatjah möönsterem vuesiehtieh goh vuesiehtimmien gaavhtan maadthlierehtimmesne. Dan åvteste dan joekoen vaenie saemienlohkehtæjjah universiteetine j'ih jolleskuvline, ij maehtieh saemien gielekuvsjh j'ih studijeprogrammh institusjovnine faalehtidh fierhten jaepien. Tjuara gielekuvsjem faalehtidh gosse lohkehtæjjah gååvnesieh. Dan åvteste saemien gielestudeenth fer vaenie kontinuuteetem åadtjoeh, j'ih daamtaj ij maehtieh saemien gielelierehtimmieh t'jirrehtidh normeradamme t'ijjen, naakede mij joekoen nåake gosse daajra jienebh saemienlohkehtæjjah daerpies.

Daamtaj saemien studijigujmie j'ih gielekuvsjigujmie nierhkeme bieleden dan bijre beavneme guhkiem åvtelbodti, j'ih dan gaavhtan vaenebh maehtieh meatan årrodh.

Saemien jollebe ööhpehtimmie ij leah laaken mietie stuvresovveme naemhtie guktie saemien maadthööhpehtimmesne lea, amma saemieh reaktam utnieh saemienlierehtæmman. Universiteeth j'ih j'illeskuvlh muenieh mah saemien studijh dah sijhtieh faalehtidh. Ij leah naan fåantoe jiehtedh FoU-suerkie ij sijhth saemien gielestudijh faalehtidh, men dan åvteste lohkehtæjjah fååtesieh dihte aktem buerebe studijefaalenassem saemien gielide heerredieh.

1.8 Konklusjovne

Daennie tjaalegisnie libie vuartasjamme dam kvantitatijve evtiedimmie saemien gieleste byjjes ööhpehtimmesne, maanagierteste jollebe ööhpehtæmman. Mijjeh libie vuartasjamme man gellie maanagiërth mah saemien gielefaalenassem vedtieh, j'ih man gellie maanah mah daam faalenassem dåastoeh. Låhkoe maanijste mah saemiengielen faalenassem åadtjoeh lea naa jiebne orreme. Man gellie maanajgiërth mah gielefaalenassem vedtieh lea aaj naa jiebne, men ånnetji vilhkestamme saemien goevtesi j'ih saemien gielefaalenassen vööste. Men låhkoe saemien maanagierteste lea ånnetji vaananamme.

Maadthskuvlesne vuejnebe learohkelåhkoe saemien gielesne læssanamme, j'ih jienebh dejstie saemienlierehtimmie mubpiengielen learoesoejkesjen mietie utnieh. Bielelen skuvlejaepie 2005-06 ij leah gåessie gænnah dan gellie learohkh Nöörjesne orreme mah saemienlierehtimmie åadtjoeh maadthskuvlesne goh daan biejjien.

Jåarhkelierehtimmesne aaj learohkelåhkoe læssanamme doh minngemes luhkie jaepieh, j'ih sagke jienebh jåarhkeskuvlesne saemienlierehtimmie vaeltieh goh luhkie jaepien gietjeste.

Jollebe ööhpehtimmesne dah taallh eah leah dan t'jielke. Dah leah jeerehtamme goh sinusegåevieh, gusnie stoerre lissiehtimmie orreme, j'ih dan mænngan vihth våålese jåhteme. Dihte stoerre haesteme dovne maanagiertese j'ih jollebe ööhpehtæmman lea ij leah nuekies saemiengieledh faalenassh. Gellie jaepieh mijjeh vuejnebe faalenasse dihte mij muana man gellie mah saemiengieledh maanagierteafaalenassem åadtjoeh, jallh saemien studijefaalenassem t'jirrehtieh universiteetine j'ih j'illeskuvline. J'ih fåantoe lea doh saemien faalenassh daejnie suerkine eah leah vihtiestimmie reaktine åådtjeme, guktie leah skuvlese Maadthlierehtimmesne saemien learohkh aktem sjiere reaktam saemienlierehtæmman utnieh, men ij dam seamma nænnoes reaktavaarjelimmie utnieh maanagiertesne j'ih jollebe ööhpehtimmesne. Sæjhta dam dan åvteste loetedh jis jienebh saemiengieledh maanagierteafaalenassh tseegek, j'ih jienebh kuvsjh j'ih studijeprogrammh jollebe ööhpehtimmesne. Daensie eevre vihkeles jienebh saamastallije lohkehtæjjah ööhpehtimmie vaeltieh, j'ih dellie daerpies strategeles j'ih ulmiestuvrelldh dåårrehtimmiefokusem t'jirrehtidh.

1.9 Juvnehtimmieh

- Maanagiertelaake byöroe nænnoesåbpoe reaktah saemien gielese vedtedh, guktie lea skuvlesne.
- Byöroe kapasiteetem saemien maajh-ööhpehtimmesne nænnoestidh guktie jienebh learohkh maehtieh saemiengielem voestesgieline veeljedh, aaj goh maajhööhpehtimmie.
- Juktie hoksedh jienebh learohkh saemien gielelierehtimmie vaeltieh j'ih hööptedh learohkh gielelierehtimmie orrijieh, tjuara sjiere.ped.-faalenassem nænnoestidh learoehkidie saemiengieline lierehtimmesne.
- Jollebe ööhpehtimmesne byöroe saemien studijefaalenassi bijre bievnedh varke, jis barkoe-faamoen gaavhtan ij gåaredh faalenassem faalehtidh fierhten jaepien, guktie kandidaath maehtieh sijjen ööhpehtimmie soejkesjidh j'ih dam iemie studijeprogresjovnine t'jirrehtidh.
- Byöroe guhkiebasse strategijine årrodh reaktine vihtiestidh studeenth

reaktah utnieh saemiengieeldh jollebe
ööhpehtimmiefaalenassese.

- Daerpiesvoeten mietie saemien gielemahtose
jollebe daltesisnie tjuara studijepoenge-
produksjovnem saemien gieline, joekoen
julevsaemien j'ih åarjelsaemien gielesne lissiehtidh.
- Byöroe aalkoekuvsh saemien gieline
mah studijepoengh vedtieh, eantan vielie
faalehtidh juktie kandidaath dåårrehtidh
jollebe saemien gielestudijidie j'ih saemien
lohkehtæjjaööhpehtimmide.

Referaansh

- Aarseth, Bjørn (2005): «Samenes stilling i norsk skoleverk», i: *Samisk skolehistorie 1 (red.)*, Davvi Girji, 2005. Kárášjohka
- Broderstad, Ann Ragnhild og Kjetil Sørli (2012): «Bo- og flyttetrender i norsk-samiske kommuner gjennom 40 år i relasjon til sysselsetting», i: *Samiske tall forteller 5 (red.)*. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu
- Granseth, Tom (2015): «Gjennomstrømming i videregående opplæring», i: *Samiske tall forteller 8 (red.)*. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu
- Johansen, Kevin (2017): «Samisk som andrespråk», i: *Samiske tall forteller 10 (red.)*. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu
- Johansen, Kevin (2018): «Studiepoengproduksjon i samisk», i: *Samiske tall forteller 11 (red.)*. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu
- Johansen, Kevin (2020): «Samisk språktilbud i barnehagen», i: *Samiske tall forteller 13 (red.)*. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu
- Johansen, Kevin (2021): «Sametingets valgmanntall – noen utviklingstrekk», i: *Samiske tall forteller 14 (red.)*. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu
- Kunnskapsdepartementet (2023). *Samisk språk, kultur og samfunnsliv -Kompetanse og rekruttering i barnehage, grunnsopplæring og høyere utdanning (Meld.St. 13, (2022-2023))*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-13-20222023/id2967904/>
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2019). *Samisk språk, kultur og samfunnsliv (Meld.St. 31 (2018-2019))*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-31-20182019/id2660993/>
- Opplæringslova. (1998). Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa (LOV-1998-07-17-61). Hentet fra <https://lovdata.no/lov/1998-07-17-61>
- Rammeplan for barnehagen, 1996*
- Rasmussen, Torkel: «Samisk språk i grunnskolen og videregående opplæring», i: *Samiske tall forteller 8*, 2015. Sámi allaskuvla
- Saemiedigkien jaepiebievnese, 2021*
- Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport til Stortingets presidentskap 01.06.2023*
- grunnlag for et oppgjør med fornorskningspolitik og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Dokument 19 (2022-2023)*
- «Stadig flere elever vil lese samisk», i: nrk.no, 2.5.2022
- Storjord, Marianne (2005): «Samiske barnehagers historie i Norge». *Norsk senter for barnehageforskning*
- Storjord, Marianne (2009): «Samiske barnehagers historie», i: *Samisk skolehistorie 3*, Davvi Girji. Kárášjohka
- Todal, Jon (2009): «Samisk språk i barnehage og skule», i: *Samiske tall forteller 2 (red.)* Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu
- «Wexelsensplakaten»: Instruks angaaende brugen af lappisk og kvænsk som hjælpesprog ved undervisningen i folkeskolen, hvor dette af kirke departementet er tilladt i henhold til landsskolelovens § 73, 2 led. 18. april 1898. www.norgeshistorie.no

2 «Stádasámij guovdásj bájke» – majt sáme urbanisierima birra diehtep ja goabbelin stádasáme árru?

Mikkel Berg-Nordlie
NIBR-OsloMet, seniordutke

Tjoahkájgæsos

Gánná li stádasáme «guovdásj bájke»? Máhttep gus gudik goassak dav diehtet, daj dáhtáj ma miján li uddni? Dát artihkal lájttásit gehtjat nágin tállagáldojt sámij birra, ja konkludieri dajna ahte ij la nav buorre dille. Sierraláhkáj jus stádaárroj sámij birra giehttop – ja gá sjaddi ájn vil ienep stádasáme, de sáme álmukláhkkáma majda sij e fárruj váldeduvá, binnebut ja binnebut ávdedi álles sáme álmugav. Kvantitatijva dáhtá sámij birra li læhkám (a) iehpedárkkela ja málsudahkes ájge milta mij guosská sáme definisjávna hárráj; (b) geografijjalasj sávnáj milta váj moadda sáme álgoduvvi, ja muhttijn jut dáttja li fáron; (c) sámijt álgodam dásju definisjávna ano baktu. Artihkal argumentieri ahte mijá buoremus vædtsak dutkama hárráj, li samedikkij jienastuslâgo, vájku ælla ga da állu perfekt. Lâhpan artihkal aj gâvvit makkir stádasuohkana ma littji sámij urbána «guovdásj guovlo» – sihke Sámeednamin ja Sámeednama álggolín – ja gatjât majt politihkkára ja dutke máhtti dahkat sáme sebrudagá urbanisierima hárráj.

Man urbanisieriduvvam li udnásj sáme, ja makkir urbána guovlojn árru? Dájda gatjálvisájda l gássjelabbo vásstádusáv gávnnat gá ihkap lidji jáhkkám. Vuostasj tjuolmma l ahte gatjálvisájda li buojkulvisá majt máhtta moatte láhkáj definierit: «urbanisierim», «urbána guovlo», ja gájkín ávdemusát «sábme». Nubbe tjuolmma l ahte dálásj kvantitatijva dáhtá sámij birra ij la állu buoremus sámij urbanisierimav átsáddittjat.

Dán kapihttala vuodo l ávdemusát girjje *An urban future for Sápmi?* (red. Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022a), namálattjat girje nuppát kapihtal *Cities in Sápmi, Sámi in the Cities* (Berg-

Nordlie og Andersen 2022) ja álggokapihtal (Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022b). *An urban future for Sápmi* NFR-prosjevtá *Ei urban framtid for Sápmi?* oajvvealmodibme. Prosjevtan ságájdahijma, medijájt ja dokumentájt átsáddijma dajna ájggomusájna ahte galgajma oahppat gáktu sáme urbanisierim la politihkkáj, sosiála vidjurijda ja identitiehtajda vájkkudam. Prosjækta lij navti kvantitatijva dutkam nágin fenomiena vájkkudusájda, mij iesj aktu kvantitatijva láhkáj mihttiduvvá.

Konklusjávna sáme urbanisierima birra ma tjuovvu dásju kvantitatijva dáhtájt galggá agev várrogisát ávdedit. Ajtu l tállamateriála nuoges buorre váj máhttep javllat sáme urbanisierimprosæssa l jádon. Máhttep aj várrogisát javllat makkir urbána suohkana li sierraláhkáj ájnnasa dán aktijvuodan. Dán kapihttalin biedjap ávddán nágin dákkir konklusjávna, ja majt galggá mujttet gá dájtt láhká.

Vijddásappot galgav vuostatjín oanegattjat kommentierit nágin guovdásj buojkuldagáj definisjávna, ávddál lájttálsát gehtjadav nágin vuogijda ja gáktu l gæhttjalam sáme demografijjalasj dáhtájt áttjudit. Ja de ájgov – sierraláhkáj navti jut samedikkij jienastuslâgoj dáhtájda vuosedav – oajvudit nágin vejulasj vásstádusájt gatjálvisáj makkir suohkana li ájnnasabmusa sáme urbanisierima aktijvuodan. Vuostatjín ájgov tjadádit nuorttarijkaj lándájt Vuodna, Svierik ja Suobma – ienemusát Vuonarijkav gehtjadav – ja dan manñela Ruossjav. Návti dagáv danen gá Ruossja sámij la állu ietjálágásj urbanisierimhistávrrá gá nuorttarijkaj sáme, ja dille dáhtáj hárráj la ietjálágásj lulle ja alle gaskan.

2.1 Majt merkahi bágo?

2.1.1 Mij la urbanisierim?

Urbanisierim máhtta liehket *demografijjalasj* fenomiedna jali *kultuvralasj* fenomiedna. Mañemusá aktijvuodan li muhtem kultuvralasj merka ma li urbána, jali urbanitiehtas vájkkuduvvam, ja de sjaddá sáhka kultuvralasj «urbanisierimis» aj sijájs gudi rurála bájkijn árru — dagu Willerslevs (2010: 190) gávvit álgoálmugijt vissa ásiin Sibijras «urbána ulmutja stáda dagi». Dát kapihtal gal állásit gávvi urbanisierimav demografijjalasj prosæssan.

Valla mij la de «urbána guovllo?» Dási ij aktak guorrasa. Gá la sáhka mierredit mij la sierraláhkáj edna ulmusj avtan sajen de ulmutja duoppen dáppen ja iesjengga ájgen moatte láhkáj dav gehtjadi. Girjen *An urban future for Sápmi* mierredijma mij dájmadiddje ahte vuolemus rádje gá tjoahkkebájkke I «urbána» le gá dáppe árru binnemusát 5.000 viesáda, ja bájkke I «stáda» (*city*) 50.000 viesádij rájes (Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022b). Dájt definisjávnnájt adnep aj dán kapihtalin: jus suohkanin la tjoahkkebájkke >4999 viesádij, de la «urbána suohkan», ja jus ælla, de la «rurála suohkan».

Dát merkaj galggá nágin vidjurijt mujttet gá la sáhka «urbána ja rurála suohkanij birra». Nágin bájke maj birra lip hárrjám ájádallat «stádan» nuorttalij skandináva perspektijvan, báhtsi álggolij danen gá kriteriha e kultuvralasj urbanitiehtav gehtjada. Tjoahkkebájkke dagu Kirkenes (Girkonjárga) ja Røros (Plaassja) littji dávk stádaj lágátja kultuvralattjat, valla gá dáppe árru 3.383 ja 3.836 viesáda (Askheim 2022b; Haugen 2022) de dán aktijvuodan e urbána guovllon aneduvá ja suohkana gánná dá bájke gávnnuji ælla «urbána». Ietjá vijor le ahte “urbána suohkana”, duola dagu Tromsø (Romsa) ja Hammerfest (Hámmárfeasta), li sihke urbána guovdásj ja vijdes rurála guovllo dan birra ma ælla urbána tjoahkkebájke. Urbána suohkanijn li álu sihke urbána ja rurála sáme álmuk.

2.1.2 Mij la sáme urbanisierim?

Vájku dálla lip ásadim «urbána guovllo» definisjávnnáv de máhtta *sáme urbanisierim* merkahit vehi ietjálágásj vidjura: le gus urbána guovloj sjaddo histávrálatjtat Sámeednamin — jali gá ienep sáme stádajda árru, vájku Sámeednama álggolij? Jur dán kapihtalin galggap gehtjadit sámij urbanisierimav, daj nieljijn stáhtajn ma li Sámeednamav gaskanisá juohkám.

Sámij urbanisierima dágástallamin de la dát gullunagi ádá vijor, valla ij la má makkirak ádá ahte sáme li urbána guovlojn gávnum ájgij tjadá. Akta sívájs dasi gá sámij urbána viessom ajtu dágástaláduvvá dagu juoga mij la ádá ja amás sáme sebrudahkaj, la gá sáme dagu moadda ietjá iemeálmuga, li *ruralisieriduvvam*. Iemeálmugij ruralisierimij máhtti gullut moadda mekanisma ma nubbe nuppev nanniji:

duodden dasi gá dáttja li ienebut stádajda árrum, de muhtem sajiin li tjabu nággim iemeálmugijt stádajt guodátjit; ihkap dárojudhttem le læhkám nannusabbo stádajn, ja urbána iemeálmuga ihkap li vuojnemahttasin dagáduvvam ideologijjalasj ájádusájs majn álgoálmuga assosieriduvvi dálusj ájgij, iehpesivilisieriduvvam ja iehpeurbána (Andersen og Peters 2013: 379–80; Dankertsen 2022; Denis 1997; Dorries et al. 2019: 10 – 11; 2013: 82) Dákkir demografijjalasj ja diskursijva prosessa merkahi ahte álgoálmuga e stádajda ja urbána birrasijda gullu, ja duodasti stádajt ienepláhkóálmuga domiednan madi rurála guovlo sjaddi iemeálmugij guovlo. Álgoálmukkultuvrra galggá liehket smávva bájkij fenomiedna, madi álgoálmuga ma báhtsi stádajn jali dáhku jáhti galggi —sosiolávgá Chris Andersen (2022) milta — bierrgit ulmutjin, valla jábmet álgoálmugin.¹

1900-lágo nalluj lip ajtu vuojnám nágin sajiin dát la rievddamin: álgoálmuga stádajda jáhtáli, valla bisodit identitiehtasa ja kultuvrasa, sæmme báttá dagu stáda árru álgoálmugij máttosj gávnadi ruopptot vat ietjasa máttosj, ja mañenagi badjáni álles buolva stádajn gej la álgoálmukidentitiehtta álgo rájes juo (Dorries et al. 2019; Peters og Andersen 2013). Dát globála fenomiedna rievddat sihke stádajt ja álgoálmugij, ja sáme li oassen dássta.

2.1.3 Guhtimusj la sáme?

Valla gudi lip de mij sáme? Ássje I navti ahte ij gávnnu gájkásasj mærráduv guhtimusj la sáme. Duohta iellemin de iesjguhtik ulmusj máhtta ietjas sámevuodav tjadnat viek moatte ássijda — lehkus dal berajvuohta jali ietjá familljatjanástahka, sosiála jali kultuvralasj tjanástahka, giella ja genetiikkalasj máddo. Nágina dættodi dássju avtav dájs, soabmásijs sáme identitiehtta I kombinasjávnná moaddásijs dájs, ja ietjáda vas miejniji ahte akta jali moadda dájs tjanástagájs iesj aktu ij la nuoges váj ulmusj galggá sábmén liehket (Beach 2007; Berg-Nordlie 2022; Nilsson 2020). Dákkir rijddo tjerdalasj «rájáj» birra ij la dássju sámij gaskan — dákkir sáhka I vargga juohka tjerdalasj juohkusa hárráj — valla dát rádjá I ihkap sierraláhkáj hásttaliddje dajda juohkusijda gejn ij la stáhtta, ja navti ij máhte adnet stáhtaviesáda definisjávnnáv dasi jus gullu nasjávnnáj jali ij.

Árggabiejven máhtta liehket ienep pragmatihkalattjat rabás moattelágásj sáme definisjávnnájda, valla gá galggá gæhttalit kvantitatijva láhkáj vássteddit galla sáme gánná árru, de ihkap ij besa “sáme” definisjávnná tjelgadimes analijsan. Valla dán kapihtalin iv galga

¹ Andersena (2022) álles sitáhtta le «In such modernist thinking — and the basic discourses that undergird modernity — “urban” and “Indigenous” are mutually exclusive and thus, incommensurable: everyone knows, according to such deeply furrowed discourses, that cities are places where Indigenous people go to live and where Indigenous cultures go to die.»

makkirak lágásj “riekta” sámedefinisjávnnáv dahkat, ja buorre l dat. Galgav iehtjam ráddjit gehtjadittjat nágin tjuolmajt ma báhti definisjávnnáगतjálvisá diehti gá galggá sáme urbanisierimav dutkat.

2.2 Gáktu láhká galla sáme gávnnuji?

2.2.1 Nuorttarijkaj stáhtaj tálladiedo sámij birra

Nuorttarijkaj tállamateriála sámij birra li ájgij tjadá læhkám ráddjiduvvam gá galggá gávnnat gánná sáme árru. Tjuolmaj gaskan la duola dagu dat jut moatte lágásj definisjávnná gávnnuji, jut sæmmei ulmusi moattelágásj tjerdajn tjáleduvvá álmukláhkmij, ahte tálla báhti álles geografijjalasj guovlos ja danen gulluji dasi aj dáttja; jali nuppe guovlluj ahte tálla guoski dássju vissa oassáj sámij ja navti e álles sáme álmugav gávvida (Andresen 2021; Aubert 1978: 15; Axelsson og Sköld 2011: 121-22; Bore 2023; Evjen 2008: 241-45, 2011; Hansen 2015: 70-74; Olsen 2006; Sköld og Nordin 2015: 36-37).

Nuppát væráltdoaro maŋŋela væránij dáhtádille ájn vil ienep, danen gá nuorttarijkaj stáhta hiejttn tjerdalasjuvoda birra dáhtájt tjoahkkimis (Axelsson og Sköld 2011: 122, 130; Pettersen 2011: 187-88). Navti dáhtá nuorttarijkaj sámij birra viek ráddjiduvvin jur dakkir ájggudagán gá Nuorttarijkan lij nanos ábbálasj urbanisierim. Dille ájn væránij gá nuorttarijkaj stáhta hiejttn álmukláhkmij sjiemáj milta ja farra ietjá regisstarisj kompilasjávnnáv adnin — Suobma 1990 rájes, Vuodna ja Svierik 2011 rájes (gehtja Axelsson og Sköld 2011: 118; Jansson 2012; Pettersen 2011: 189-93; Statistisk sentralbyrå 2011): Vuonan ja Svierigin dát aj merkahij ij lim vejulasj ietjas tjáledit sáme*gielagin*. Suoman ájn besaj tjáledit ahte ietjas mánán la sáme*giella* iednegiellan. Vuonan bæssá jage 2019 rájes ietjas tjáledit sáme*gielagin* (Sametinget.no 2019a), valla dálátjij li dássju nágin gallegattja dav dahkam — jáhkedahte danen gá ælla nav moattes gudi dan birra diehti ja gá li iehpetjieggasá manen dát la ájnas (Nrk.no 2020).

Tjuovvovattjat galggap gehtjadit nágin metávdájt mij guoská kvantitatijva dáhtáj tjoahkkimij sámij birra Nuorttarijkajn nuppát væráltdoaro maŋŋela, sierraláhkáj makta dá dáhtá li viehkken urbanisierimav gávvidittjat.

2.2.2 Sámij «álmuklágogj tjáledime» nuppát væráltdoaro maŋŋela

Danen gá goalmát nuorttarijkaj sámekonferánssa (1959) dav ánodij, de tjadáduvvin dutkamprosjevta 1960- ja 70-lágog ma galggin ávdán buktet kvantitatijva dáhtájt nuorttarijkaj sáme álmugij birra. Ajtu lidjin dá prosjevta ráddjiduvvam dássju vissa geografijjalasj guovloj sáme álmugav gávvidittjat, ja adnin sáme definisjávnnájt majt máhtá problematisierit.

Suoman vuostatjijn rudájt áttjudin dákkir guoradallamij tjadádittjat majt Nuorttarijkaj Sámeráde ánodij (Aubert 1978: 16). Dát tjadáduváj jagen 1962 sáme áhpadiddijs ja studentajs gejt Karl Nickul jádedij (1977: 93-94). Guoradallamin lij sihke geografijjalasj ráddjim ja sáme definisjávnná maj diehti moadda sáme báhtsin álggolij. Dássju Lappi læna nuorttalamos árru álmuk lágáduváj: rurála suohkana Enontekiö (Eanodat), Inari (Aanaar), ja Utsjoki (Ohcejohka), aktan Sodankylä (Soađegilli) ja Kittilä (Gihttel) nuorttalap oase. Dát ráddjim le viek muodugasj dan guovlo mij maŋŋela, jagen 1995, definieriduváj *Sámiid ruovttuguovlu* jali “Sámij sijddaguovllo” Suoman — valla de lidjin oase Kittiläs báhtsám (Aubert 1978; Seurujärvi-Kari 2005a: 234-37). Sáme lidjin sáme*gielaga* jali sij gæna lij binnemusát akta áhkko jali áddjá guhti sámástij (Lehtola 2005; Nickul 1977; Seurujärvi-Kari 2005a: 234-37), mij la ienep ráddjijiddje definisjávnná gá udnásj njuolgadusá bessat Sámedikke jienastusláhkuj Suoman ja Svierigin.

Svieriga bielen dáv guoradallin jagijn 1972-73. Guoradallama vuodon lidjin ællosáme, valla lágojda gullujin aj ællosámij familja ja fuolke. Dánna aj li vissásit moadda sáme ja sámij máttoga báhtsám. Guoradallamin gávnnin Svierigin árrun 15.342 sáme dalloj, valla merustallin ahte álles sáme álmuk lij jáhkedahte birrusij 17.000 — stuorra láhko, jus buohtastahtá suoma bieles 3.400 sámij, valla dagu sosiolávggá Vilhelm Aubert (1978: 16) várrodij de lidjin dá guovte lándaj sámedefinisjávnná nav sierralágátja áhte ij lim vejulasj njuolggá buohtastahttet (Aubert 1978: 16-17; Axelsson og Sköld 2011; Sköld og Nordin 2015; SOU 1975: 99, 77-90).

Vuona bieles guoradallam, mav Aubert jádedij, tjadáduváj 1970 álmukláhkmá bále, valla dat lij ráddjiduvvam vissa láhkámguovlojda gálmma nuorttalamos fylkajn. Gatjádin 89,7 prosentajs Finnmárko fylka álmugijs jus lidjin sáme máttogs; 22,9 prosentajs Rámsá fylka álmugis; 6,1 prosentajs Nordlándá fylka álmugis; ja ij avtastik dáj gálmá fylkaj oarjjelin (Aubert 1978: 113). Navti bátsij sihke Sámeednama oarjemus oase ja Sámeednama oarjjelin árru sáme. Aubert (1978: 18-19) iesj dættodij návti báhtsin moadda sáme, aktan álles urbána sáme álmuk. Aubert vuosedij dutkamij mij ij lim ájn almoduvvam, Lina Homme ja Reinhard Mook baktu gá tjálij ahte Oslo (Oslove) ja Tromsø (Romsa) dáv lidjin stáda edna sámij. Nammadij aj Bergen (Biergun), Trondheim (Tråante), Harstad (Hársttak), Narvik (Áhkánjárga) ja Bodø (Bádáddjo). Ij lim aktak dájs suohkanijs fáron guoradallamin.

Daj láhkámguovlojn gánná gatjálvissjiemáv oadtjun, árrun dalloj tjoahkkáj 113.874 ulmutja. Sijájs javllin 9.175 sij ietjasa sábmén adnin; 10.535 javllin sáme*giella* lij sijá vuostas*giella*; ja 19.635 ahte sáme*giella* lij binnemusát avta áhko jali ádjá vuostas*giella* (Aubert 1978: 21-22). Aubert konkludierij ahte dán geografijjalasj guovlon gánná sán lij dutkam, ja jur guhka dárojuhttema ájge maŋŋela, lidjin 27.646 ulmutja gejt lidjin «sáme

tjanástahka.» Dán láhkuj gullujin aj sij gudi ettjin máhte jali sidá vásstet tjerdalasjuvoda ja/jali áhkoi/ádjáj giela birra – Aubert tjálij dárojuhttema diehti lidjin dávk moaddása gudi ettjin sidá ietjasa sámevuoda birra diededit, jali ettjin diede jali lidjin iehpesihkara ietjas tjerdalasjuvoda birra. Dættodij aj ahte sámij láchko «littji lassánam viek álov jus lidjin stáda jalmugav aj láchkám.» Aubert (1978: 113) miejnij aj ahte «Vuonan littji dávk binnemusát 40 000 ulmutja gej iellemdille juoktá l vájkkuduvvam dassta gá sij li sáme» váni tjielggimis gáktu lir jur dán láhkuj boahám. Dallutjis la tálla 40.000 duollos dálloj ihtám «galla sáme Vuonan árru» tállan, gitta udnásj bæjvváj (Pettersen 2015; 2019).

Galggá val mujtet Aubert iesj, mañjel gá dájtt tállajt lij vuosedam, aj javlaj «ij gávnnu makkir álmuga láchkám mij máhtta mierredit galla sáme Vuonan árru» (Aubert 1978: 113, 118).

2.2.3 Ádásap nuorttarikaj guoradallama: geografijalasj sávná ja jienastuslágó

Nuorttarikaj stáhtajin ep besa statistihkav dahkat divna sámij jalik sáme*gielagij birra*— *dákkir dáhtá e gávnnu*. Ávdep dáhtá sámevuoda ja sáme*giela* birra li iesjgenga láchkáj nievre, ja ádásap sáme statistihkka l dagáduvvam dákkir kategorijaj milta majda e divna sáme gullu, ja muhttijin li dáttja ja rivggo aj mañen daj lágójn. Navti sjaddá gá adná geografijalasj guovlojt dagu Vuona ja Svieriga “giellaháldadimguovlo”, Vuona STN-guovllo, ja Suoma “sijdaguvllo” *Sámiid ruovttuguovlu*. Dáj guovlojn árru moadda sáme, valla aj edna dáttja. Vuonan ja Suoman la duodden navti læhkám ahte urbána suohkana e dájda guovlojda gullu — ja navti urbána sáme állu gáhtu gá dá geografijalasj guovlo aneduvvi sáme vidjurijit guoradalátjit. Mañenagi gá sáme urbanisierim lassán, de sjaddá gássjelabbo konklusjávnañjt dahkat álles sáme álmuga birra jus dássju rurála guovlojt guoradallá.

Gá Solstad et al. (2012: 26) galggin guoradallat galles sámásti Vuonan de tjállin danen gá udnásj sáme nav jáhtáli, de dássju «rijkavijddásasj guoradallama baktu máhtta állásit vásstedit». Valla dav ettjin máhte dahkat prosjevta ressursaj ja ájggemiere milta. Danen gá sihtin garvvet dajit metodihkalasj ráddjimijit muodugasj guoradallamis jages 2000 (SEG 2000)), mij de dássju vissa rurála guovlojt guoradaláj, de Solstad et al. (2012: 27-28) definierijin bargonisá állessjattuk sáme álmugav Sámedikke jienastuslágó milta — ja kombinierijin kvantitatijva gávnnusijit muhtem oases jienastuslágos kvalitatijva átsádimij vissa geografijalasj guovlojs, majda aj gulluji urbána suohkana Trámssá, Bådádjo ja Oslo.

Sámedikkij jienastuslágó li viek miellagiddis gáldo dáhtájda sáme álmuga birra: gáhttjá álles lándav ja danna li sihke rurála ja urbána árru sáme. Valla da ráddjiduvvi aj dassta gá dá ælla divna gudi ietjasa

sábmen adni, danen gá hæhttu dájmalattjat ietjas sábmen tjáledit, ja tjáledime kritierihij diehti. Ælla divna gudi ietjasa sábmen adni gudi kritierihijit állidi, ja duodden gávnnuji aj sij gudi máhtti ietjasa tjáledit, valla ælla dav dahkam. Máhtti liehket moadda siva manen sáme e ietjasa tjáleda, ihkap e heva politihkas berusta jali ihkap li viek politihka vuosstij (Pettersen 2015; Berg-Nordlie og Pettersen 2021). Jienastuslágó li «register-to-vote» vuogádagá, ja de la dábalattjat navti ahte sij gudi ienebut politihkalattjat berusti aj ietjasa tjáleda gá buohtastahtta sijáj gudi e berusta — vájku dát effækta dát muhtem mudduj binnu danen gá moaddása jienastuslágov gehtjadi identitiethtaregisstarin ferra gá jienastiddij regisstarin, gá sjaddá “sáme álmuga registrar”. Ietjas jienastusláhkuj tjáledit la muhtemijda tjabu ájnas mañemus láchkke álles ælládahtedum sáme identitiethtaj (Berg-Nordlie 2022; Berg-Nordlie og Pettersen 2021; Bergh og Saglie 2011; Selle et al. 2015: 152–54). Ajtu, jus mannap *Borgerrolleundersøkelsen* (2006) átsádimáj vissa oases álmugis daj suohkanijn ma dalloj lidjin Sáme giellaháldadimguovlon Vuonan,² de vuojnne 17 prosentá dallusj respondentajs ællim ietjasa jienastusláhkuj tjáledam, vájku lidjin bessat (Selle et al. 2015: 28-9).

Duodden gatjálvissaj makta nuoges sáme li ietjasa tjáledam, boahá aj gatjálvis jus nágina gudi *ettjin galggam jienastusláhkuj bessat* li ietjasa tjáledum. Vuonan li gullum buojkulvisá ahte gávnnuji dakkára gudi e ietjasa sábmen ane gudi li jienastusláhkuj ietjasa tjáledam, jienastuslágó subjektijva kritierihij vuosstij, valla ij la buorak diehtet galles sij li (NRK 2022).

Gá jienastuslágójt adná sámijit buohtastaládijn iesjgenga stáhtajin de galggá mujtet tálla ælla állu buohtastahtte: buojkulvissaj li Suoma bieles sámedikke jienastuslágón aj máná duodden állessjattugijda (Samediggi.fi 2023). Ietjá vijor le ahte diededime kritieriha málssu stáhtas stáhttaj: madi suoma ja svieriga bielen galggá dajna áhkko jali áddjá guhti sijdan sámástij, de dát rádje laseduváj máttaráhkojda/-ádjájda Vuonan jagen 1997. Suoma kritieriha ajtu aj dibddi ulmutijit ietjasa tjáledit viek dálusj máttójt statusa milta almulasj regisstarijn, mij la akta sávásj gá Suoman le edna rijddo gáktu jienastusláhko háldaduvvá ja gudi dáhku bessi (Sveriges radio 2022). Mañenagi li aj rijdo dáj vidjurij badjánam svieriga ja vuona bielijn aj (Sveriges radio 2016). Dájtt rijdojt máhtta ihkap navti tjoahkkáj giesset: nágina balli ahte ælla nuoges sáme máttójt assimilieriduvvam slevtajs ja guovlojs gudi bessi ietjasa tjáledit — ja ietjáda vas balli jienastuslágón sjaddá ienepláhko ulmutijis gudi e ávvánis jali viek binnáv gullu sáme kultuvrraj ja sebrudahkaj (Beach 2007; Berg-Nordlie 2015b; Bjørklund 2016; Junka-Aikio 2014; Laakso 2016; Lehtola 2005: 164–65; Nyyssönen 2015; Pettersen 2015). Dáj

² Karasjok (Karášjohka), Kautokeino (Guovdageaidnu), Nesseby (Unjárga), Porsanger (Porsángu) og Tana (Deatnu). Káfjord (Gáivuotna) lij aj Sáme giellaháldadimguovlon dalloj, valla ittij váldeduvá fárruj.

rijdoj duogen vuohttuji dávk, muhtem mudduj gájt, sierra vuodoájádusá mij dat merkaj sábmien liehket: le gus dánná ienemusát sáhka kultuvrraj ja sebrudahkaj gullut, jali ienemusát máttot birra (Beach 2007; Berg-Nordlie 2022; og Pettersen 2021; Nilsson 2020)?

2.2.4 Dáhtágáldo sáme urbanisierima birra

Nuorttarikaj stáhtaj dáhtájn sámij birra nuppát væráltdoaro maŋŋela li nágin vuodulasj ráddjima.

Gá dáhtájt la tjoahkkim vissa *geografijjalasj sávnájs* de li vissa guovloj sáme, dábalattjat urbána sáme gudi e dáhtájn gávnnu. Dajn máhtti aj rivggo ja dáttja, mij vas máhtta vájkkudit báhtusijda dalloj gá galggá mihttit sieradusájt sámij ja dáttjaj gaskan sáemmi guovlon - duola dagu makta jáhtáli. Jus sáemmi bále tjerdalasjuvoda birra gatjåt de máhtta dákkir siera-dusájt gávvidit, valla ajtu vájlluji dáhta sámij birra ietjá guovlojs. Gá ájggu dáhtájt tjoahkkim *dássju sámij birra*, de boahá dat tjuolmma ahte ij gávnnu definisjávnná guhtimusj le sábmie majt divna sáme máhtti dáhkkitid.

Vuogas la *sámedikkij jienastuslâgojt* adnet danen gá dá jienastuslâgo duodaj gábttti álles lándav, ja navti garvvá hástalusájt ma li tjanádum geografijjalasj sávnájd, ja dáppe li dássju sáme. Ajtu la aj navti ahte ælla divna sáme jienastuslâgon, ja duodden li muhtem dáttja aj dáppe. Jienastuslâgo li ajtu buoremus “sámeregisstara” ma miján li Nuorttarikaj. Da li sáme demokratijja vuodogierge, ja navti da ávdásti álles sáme álmugav. Manen galggá de liehket nav gássjel jienastuslâgojt adnet sámij ávdástiddjen ietjá aktijvuodajn aj? Dán kapihttala lãhpan galgav giehtadallat jienastuslâgojt buorre álggon sáme urbanisierima birra oahppat – vájku dal galggá mujtet dajn dáhtájn li aj ráddjimusa.

2.3 Sáme urbanisierim nuorttarikaj stádajn

2.3.1 Urbanisierim Sámeednamin – ja Sámeednama álgusjbælláj

Nuppát væráltdoari maŋŋela sjattaj edna urbanisierim ja sentralisierim nuorttarikaj stáhtajn. Sámeednama fylkaj álmuklãhko jagijn 1951-2017 ittij sjatta sáemmi álov gá rijkka ietján: dássju Oarje-Trøndelag, fylkka stuorastádajn Roandem (Trãante), sjattaj birrusij sáemmi álov gá lãnnda ietján. Gá ienep mikrodásev gehtjadip de vuonnet ahte vájku ulmutja smáv bájkijis ierit jáhtálin, de lidjin gal nágin urbána suohkana nuorttalin ma sjaddin: Trãmså (Romsa), Alta (Áltá), Bodø (Bãdãddjo) ja Roandem (Trãante) sjaddin viek álov 1960-lãgo rájes gitta jahkáj 2017 (SSB 2023a).³

Svieriga bielen sjaddin suohkana Umeå (Ubmeje) og Luleå (Julev) viek álov jagijt 1968-2017, madi Gierun (Giron) viek binnoj (Statistikmyndigheten 2023). Duodden urbanisierimprosessajda ma dáhpáduvvi Sámeednamin, de li sáme aj fáron nuorttarikaj “gãmedimen” gá ulmutja oarjás jáhtáli, Sámeednamis álgus. Dán álmukjãhthema oajvveulme gá nuorttat jáhtáli, li Oslo (Oslove), Stockholm (Stuehkie), ja Helsingfors (Helsset) aktan guovlo daj stuorra stádaj birra (Severeide 2012; Takala og Björkstén 2014).

Dá li prosessa ma guoski álmugij ábbãlattjat, valla majda álggoálmuk aj oassãlasstã. Ajtu ep máhte javllat ieneplãhkoálmuk ja unneplãhko állu sáemmi lãhkáj dahki vájku ævto li muodugattja. Danen la tjuolmma gá sierralãhkáj dán sentralisierimãjggudagã hárráj nuppát væráltdoaro maŋŋel ep heva diede sámij birra.

Ann Ragnhild Broderstad ja Kjetil Sørli (2012) guoradallamijn muhtem rurála suohkanijis gãnnã árvvedin edna sáme árrun, de gávnaiga birrusis gãlmãdisoasse (36 prosentã) divna nuorãjs ierit jáhtálin ájggudagã 1964– 2007 (Broderstad og Sørli 2012: 54–55; Rustad 2010; Severeide 2012; Sørli og Broderstad 2011: 15–16). STN-guovlo guoradallama vuosedi álmuk binnu ja vuorastuvvã (Johansen, Rasmussen et al. 2017; Johansen, Møllersen et al. 2020; Sønstebø 2018, 2020). Mij guoskã gãsi ierit jáhtálin gávnaiga Broderstad og Sørli (2012: 54) ahte 40 prosentã sijãjs gudi ierit jáhtálin dajs suohkanijis majt gehtjadin, jáhtin lagãmus stádaj, navti l edna sissnãlasj urbanisierim daj guovlojn. Great Plains-guovlon Nuortta-Amerihkan le aj sáemmi lãhkáj: sihke Canadian ja USA:an vuojnnã ahte álggoálmuga ma urbána guovdãtja jáhti, jáhti avta ja sáemmi provinsa sissnãlin (Tomiak et al. 2019: 6). Dãkkir lãgãsj urbanisierimãv álggoálmugij gaskan la Evelyn Peters nãvti tjoahkkãj gãessãm (tããledum dãppe: Tomiak et al. 2019) ahte «ietjas ednamij sissnãlin jáhtã» farrã gã duodaj «migreri» állu ádã bájkãj. Broderstad og Sørli (2012: 54–55; Sørli og Broderstad 2011: 15–16) gávnaiga ahte Oslo ja Trãmså lidjin ájnas saje gãsi ulmutja jáhtálin dajs guovlojs majt sãj gehtjãdigã. Dãt hiehpã gã buohtastãhtã gãktu Aubert (1978) dãttodij jur dãjt guokta stãdãjt, birrusij 30 jage árabut. Jãhkedahtte ienemus sáme Oslo ja Trãmsåj jáhtãli, gã dã li lãnda ja Nuorttalij-Vuona stuorãmus stãda, ja dajn li edna vejulasjuvoda alep oahppuj ja bargguj.

Lãgo majt lip dánnã gehtjadãm ajtu e vuoseda jus li sieradusã sámij ja dáttjaj gaskan daj rurála guovlojn. Tjuovvovattjat galggãp ienemusãt gehtjadit dáhtãjda ma li tjerdalasjuvohãtã tjanãdum, ja lãndã lãnndãj gehtjadit makkir stãda máhtti liehket ienemus guovdãsj stãda mij sáme urbanisierimij guoskã.

³ Ájgen ávdãdãla 1970-lãgo biedjin aktij edna suohkanijit Vuonan. Vãj ep galga dãkkir álmuklãhkolassãnimijit lãhkãt ma li dáhpãduvãm danen gã suohkanijit li aktidãm, de lip gehtjadãm ájggudagãv 1964 maŋŋela Roandema, Trãmså ja Alta hárrãj, ja 1968 maŋŋela Bãdãddjo hárrãj.

2.3.2 Vuodna

Dagu lip vuojnnám, de sihke Aubert, Broderstad ja Sørlié nammadin Oslo ja Trámsáv. Li gus dá guokta da urbána suohkana Vuonan gánná ienemus sáme árru jus adná Sámedikke jienastuslágov indikáhturin?

Gå gehtjadip Sámedikke jienastuslágo ávdánimev mañemus lågev jagijit de li tjuovvovasj guhtta suohkana urbána kategorijja bajemusán: Trámssá (Romsa), Alta (Áltá), Oslo (Oslove), Hammerfest (Hámmárfeasta), Trondheim (Tråante) ja Bodø (Bådåddjo/Buvvda). Tabælla 1 vuoset duodden ávdánimev Vadsø (Čáhcesuolu), tjoahkkebájkke gánná ávdála lidjin >4999 viesáda, valla jagij 2018 ja 2019 gaskan ij lim desti urbána (2022: 4.615, Askheim 2022a; SSB 2023b). Bájke histávra diehti urbána guovllon de ahtu válldep suohkanav fárruj dán tabellan.

Tabælla 1 (Samediggi.no 2023) vuoset ávdemusát ahte daj stuorra urbána guovloj dille I viek stádes: Trámssá I bajemusán (2021: 1.824), Alta vas lahkusin (1.677), ja Oslo (1.155) sla stádásin Vuona goalmát stuorámus «sámestádan.» Oslo tálla dávk ij la állu duolla gå dasi gullu dássju Oslo suohkan, madi Oslo tjoahkkebájkke vijddán viek guhkás suohkanrájáj álggolij. Ahtu I navti ahte vájku biedjap aktij dáhtájit dajs avtset suohkanij masi Oslo tjoahkkebájkke gullu, de oajjvestáda ij sjatta Vuona stuorámus sámestáda, ietjas 1.698 jienastusláhkuj tjáledum sámij de “oajjvestádasuohkana” jurra vássi Finnmárko stuorámus urbána suohkanav Áltá ja navti e állu jávsá Nuorttalij-Vuona stuorámus stádasuohkanij Trámssá.

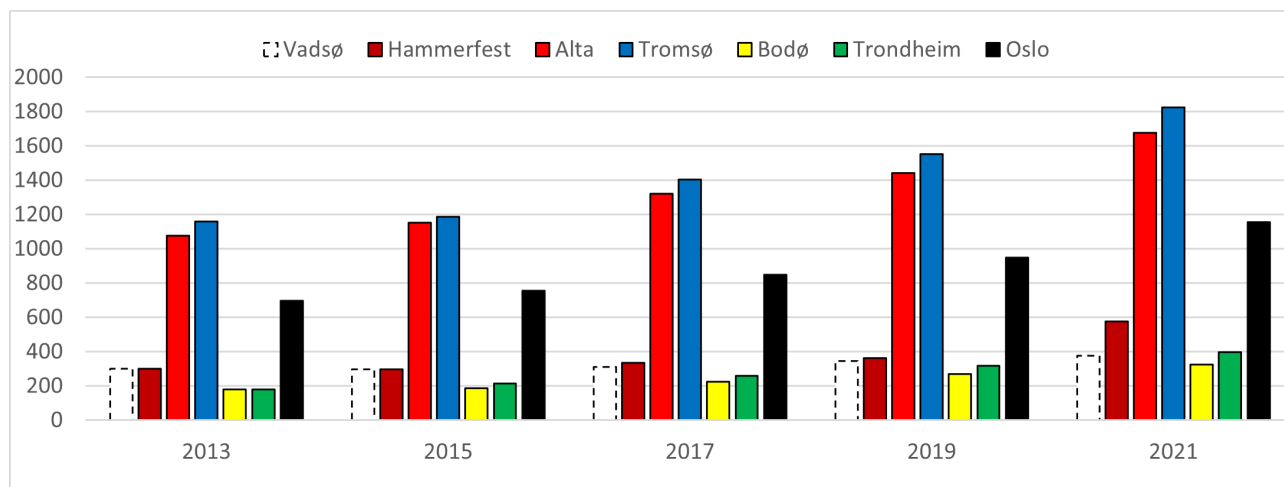
Guhkken dán trio duogen gávnnu “nuppát gárges” sáme urbána suohkanij, majda gullu Hammerfest (2021: 577), Roandem (396) ja Bådåddjo (326). Hammerfesta stuorra lassánibme 2019 ja 2021 gaskan (+214 jienastiddje) la dan diehti gå rurála suohkan Kvalsund (Fálesnuorri) sjattaj oassen Hammerfest suohkanis jagen 2020 – ja dán suohkanin lidjin 143 viesáda jienastuslágov jagen 2019. Dánna vuojnnet ahte urbána suohkana sjaddo duodaj le gå suohkanij

la ienep rurála álmuk boahám duodden. Mij Roandemij ja Bådåddjuj guosská, de lidjin jur sáemmi dásen jagen 2013, valla Trøndelága oajjvestáda I mañenagi guodám Nordlánda oajjvestádav vehi.

Gálmma urbána suohkana ma ælla tabellan, valla majn li viek moadda jienastiddje ja sjaddi aktelt li Narvik (Áhkkánjarga, +119 váj sjaddá 270), Harstad (Hársttak, +86 váj sjaddá 215), ja Bergen (Biergun, +128 váj sjaddá 227). Jus Vadsø lij dán kapihttala “urbána”-kritierihav állidam, de lij læhkám viek binná sjadde, vargga ganugam tjoahkkebájkke sáme jienastuslágo aktijvuodan – valla stuoráp gå Narvik, Harstad ja Biergun.

Ahta viek ájnas rievddadibme jienastuslágov dán ájggudagán le ahte 2017 rádjáj lidjin guokta rurála suohkana bajemusán jienastuslágov: Sis-Finnmárko suohkana Kautokeino (Guovdageaidnu, 1.572) ja Karasjok (Karášjohka, 1.393). Dá guovte suohkanij válggabijrra, Ávjovárri, lij juo muhtem mudduj ganugam juo dallutjis gå válggabijrra ásaduváj jagen 2009 (Berg-Nordlie og Saglie 2021). Gå ádá dáhtá jienastuslágo birra báhtin jagen 2019, de lij urbána suohkan vuostasj bále bajemusán: Trámssá (1.551), vajku dal Kautokeino (1.520) lij lahka. Trámssá lij gal sjaddam, valla sivvan gå Guovddagæjno ittjij vuostasj sajen biso, lij gå dát suohkan lij massám sáme jienastiddijit. Sæmmi láhkáj lij Alta (1.441) válldám goalmát sajev Karasjok (1.351) – dát rurála suohkan lij aj jienastiddijit massám, valla dánna lij urbána suohkan ahtu vássám. Karasjok duogen bádj Oslo, man jienastiddij lahko lahkanahttáj tuvsán (949).

Tendænsa ahte urbána suohkana li jienastuslágo bajemusán vuojnnet joarkká. Jus máhttsap 2021-tállajda, de la navti ahte vájku Kautokeino (1.573) ja Karasjok (1.378) li aj vehi sjaddam, de sámestádaj “vuostasj gárges” ahtu vuojttá gå da sjaddi: Trámssá I vuostasj sajen, Áltá I vássám sáme kultuvrraoajjvestádav Guovddagæjno, ja sáme politihkalasj oajjvestáda Karášjohka ruvva Oslos váseduvvá.

Tabælla 1. Vuona bieles Sámedikke jienastuslágo stuorámus urbána guovlo

Vuojnnep aj tjielgga tendensav Vuonan ahte nágin urbána suohkana sjaddi ja báhti jienastuslâgo bajemusaj, ja muhtem mudduj vuosstebiele tendensav muhtem rurála sámegiela guovdásj guovlojn. Dákkir konklusjávna máhtta aitu problematisierit danen gá tálla majt dánna adnep vuonet álles suohkanijda, ja ij dâssju suohkanij urbána tjoahkkebájkijda. Sihke Trámsán, Áltán ja Hammerfestan li stuorra rurála guovlo ietjas suohkana sissjelin, gánná aj sáme árru. Bierrí aj gatjádallat makta jienastuslâgo e állu duohta dilev gávvida: le gus ihkap navti ahte sáme ma stádajda jáhti jali stádaj bajássjaddi, ienebut gá rurála sáme välljiji Sámedikke jienastuslâhkuj ietjasa tjáledit?

letján aj jienastuslâhko vuonet Trámssá l ienemus guovdásj suohkan sáme urbanisierima aktijvuodan, madi javllamus ahte Oslo l “Vuona stuorâmus sámeštáda” ij la állu duohta – sihke Trámsá ja Áltá suohkanijn árru ienep sáme gudi li jienastuslâhkuj tjáleduvvam.

2.3.3 Svierik

Paul Pedersen (2015: 104) la dutkam svieriga biele Sámedikke jienastuslâgov jagen 2013, ja gávnna ahte da urbána suohkana ma dâppe lidjin bajemusán lidjin Kiruna (Giron, 1.490), Stockholm (Stuehkie, 664), Gällivare (Vahtjer/Váhčir, 637), Umeå (Ubmeje/Upmeje, 393), Luleå (Luleju, 248) j Skellefteå (Syöldete, 183). Svieriga biele Sámedikke tállaj milta lidjin da sáemmi suohkana ájn bajemusán jagen 2017: Kiruna lij ájn stuorâmus urbána suohkan (1.398), Gällivare (582), ja stádasuohkan Umeå (436) dan mañjela (Sametinget.se 2019a). «Nuppát rájdon» Sviergia urbána suohkanij li Stockholm (328), Luleå (294) ja Skellefteå (178) (Sveriges radio 2017, jfr. 2021; Sametinget.se 2019a, b).

Galggá val mujttet oajjvestáda jienastiddijj lâhko ij la binnum 2013 ja 2017 gaskan, sáhka l farra iesjgengga definisjávnañj birra mij la «Stockholm»: Pedersena tálla Stockholma hárráj vuosedi lánaj, madi Sámedikke tálla vuosedi suohkanij. Madi Oslo l sihke suohkan ja fylkka, de la Stockholms kommune ja lán guokta sierra avtagadá háldadusán – ja madi suohkan la tjoahkkebájkjes unnep, de la lán tjoahkkebájkjes stuorâp. Jus gehtjat Sámedikke 2017 tállajt álles Stockholma lán suohkanijda tjoahken, de lij 691 jienastuslâhkuj tjáleduvvam. De la Stockholm hæhkkat nuppát sajen urbána suohkanij Kiruna mañjela, sáemmi láhkáj dagu Oslo nuppát sadjáj boahhá Trámsá mañjela jus välldá fárruj divna suohkanij ma Oslo tjoahkkebájkáj gulluji.

Dagu Vuonan de li vuojnnet stáda jienastuslâgo bajemusán viek stádása: sáemmi suohkanij birra le sáhka, ja da li bájke Sámeednamin, ietján gá akta bájkke - rijka oajjvestáda. Akta sieradus mav máhttep gehtjadit le gá li stuorâp sieradusá urbána suohkanij gaskan Svierigin gá Vuonan: Gierun la viek állu stuorâp

gá dá iehtjâda gá buohtastahtá Trámsá posisjávnañj Vuonan. Sáemmi láhkáj dagu Vuonan galggá aitu mujttet svieriga biele “urbána suohkanijn” máhtti liehket sihke urbána guovlo ja vijdes ednam biráldis rurála bájkij, dagu buojkulvissaj Gierunin ja Jiellevären.

2.3.4 Suobma

Anna-Riitta Lindgren milta (2015: 238) lij dille jagen 1970 ahte dâssju 11 prosentá álmugis ma lidjin sábmén tjáleduvvam (dat merkaj dan definisjávna milta mav Nickula prosjækta lij adnám) árrun “sijddaguovlo” *Sámiid ruovttuoguvlu*) álggolin.⁴ Ávdđál 2011 lij prosentá oasse jienastuslâhkuj tjáleduvvam ulmutjijs lassánam 65 prosentajda (Saamebarometri 2016, 61). Jagen 2019, gá álles jienastuslâhko suoma biele Sámen (aktan mánáj) lij 10.759, árrun 68,4 prosentá ienepláhko “sijddaguovlo” álggolin (Samediggi.fi 2023). Dá dáhtá gal aitu ælla midij heva ávkálattja, danen gá guovlo ma li *Sámiid ruovttuoguvolu* álggolin li sihke urbána ja rurála guovlo.

Anne Länsman (2008) oattjoj Stuur-Helsinki 2007 jienastuslâgo dáhtájt, ja gávnaj dalloj 926 jienastuslâgon, ma Länsmana milta lidjin 10,8 prosentá suoma biele jienastuslâgos. Länsman aj tjálij dát lâhko lij vargga guovte gierde gærdoduvvam jage 2003 rájes, gá lidjin birrusij 500 sáme jienastuslâgon dâppe. Dát gávvit man guovdásj Helsinki stáda le suoma biele sámijda.

Máhttep aj suoma biele sáme organisasjávnañjda gehtjadit muhtem lágásj kvalitatijva indikáhturin gánná suoma biele urbána sáme árru. Rásssuoján organisasjávnañ *Suoma Sámiid Guovddášsearvi* le dâssju akta organisasjávnañ mij la urbána guovlon, namálettat Mii («Mij») Lappi oajjvestádan Rovaniemi (Roavvenjárga/Ruávinjárgá/Ruá'vnjárgg) (Mii Searvi 2019; Sámiid Guovddášsearvi 2019). Ietjá urbána suohkanij gaskan sáme organisasjávnañ li Helsinki (Helsset) organisasjávnañ *City-Samit* ja Oulu organisasjávnañ *Oulu-Samit*. Oulu le Nuorttalij-Suoma stuorâmus stáda, valla dat la Sámeednama álggolin. Máhttep aj nammadit ahte organisasjávnañ *Barbm* sámijda Suoma sissjelap, oarjjelap guovlojda, la stádan Tampere (Barbm 2023).

Sará-prosjækta Lappi Universitietan, mij la gehtjadam álmugav *Sámiid ruovttuoguvlu* álggolin urbanisierimperspektijvaj, gávnaj jagen 2015 lidjin da suoma suohkana ienemus sámij jienastuslâgon *Sámiid ruovttuoguvlu* álggolin Helsinki (1294), Rovaniemi (1095) ja Oulu (919) (Heikkilä, Laiti-Hedemäki et al. 2019) – mij vuojnnet duodas indikasjávnañt majt gávnnap suoma-sáme siviija sebrudagá struktuvran.

⁴ Suohkana Enontekiö (Eanodat), Inari (Aanaar), Utsjoki (Ohcejohka) ja oase Sodankylä (Soađegilli).

2.4 Sáme urbanisierim Ruossjan

2.4.1 Dáhtá sáme urbanisierima birra Ruossjan

Nuorttarijkaj stáhtaj vuosstebiellen de járkij Sovjetlihtto tjerdalasjuvodav tjáledit nuppát væráltdoaro maŋŋela. Gá uniávnná láhpaduváj de Ruossja aj dajna járkij. Dáj álmukláhkamijn li viesáda ietja ietjasa tjerdalasjuvodav (“nasjonalitiehtav”) diededam, valla bessam li dássju avtav tjerdalasjuvodav tjállet, ja ij moadda, vájku duohta iellemijn li sihke sábmme la ruossjalasj (*russskij*). Danen galggá vuorddet ilá binná sáme li tjáleduvvam, danen gá ij besa guokta tjerdalasjuvodajt tjállet, ja sámmi báttá aj sovjeta ja ruossja álmukláhkamij dáhtájda gulluj dássju sij unneplágojs gudi duossti tjállet ahte e tjerdalasj ieneppláhkuj gullu. Gá diehtep gudi li ájgij tjadá Sovjetlihtov ja Ruossjav stivrrim, de ij la dát agev læhkám vuogas dahkat.

Dáj diedoj milta hæhttup dádjadit ahte ruossja bielesámij láhko gitta 1800-jagij láhpa ij la heva ávddánam — stádásin le læhkám 1.500 ja 2.000 ulmutjij gaskan (Overland og Berg-Nordlie 2012: 113–15, 121–22; Utvik 1985: 67). Návti I sjaddam vájku ienep sáme li riegdám gá jábmám, goappátja dá tálla li alep gá álmugin ietján (Zavalko 2011: 201). Ruossja-sáme demografijalasj ávddánime ganugahttem vuosedij juo jagen 1925 dutke Vasilij K. Alymov (2006), guhti dáv tjielggij assimilierimprosessaj. Sivvan gá sáme álmuk Sovjetlihton ja Ruossjan ij sjatta, le ahte assimilieriduvvi, jali gá statistihkan e vuojnnu danen gá ietjasa tjáledi juonga iehtjádin gá sábmme.

Ajtu li ruossja bielesámij álmukláhkamij dáhtá gálldo sáme urbanisierimduktamij mij vádnun Nuorttarijkajn ájggudagán nuppát væráltdoaro maŋŋela. Nuppen bielen vas ælla ruossja-sáme demografijja dutkijn sáme jienastusláhko, gá lándan ij la Sámedigge. Moaddi li gæhttjalim sámedikkev ásadi Ruossjan, valla danen gá oajválattja li vuosteldam ja sáme ælla gaskanisá guorrasam, de ij la ájádus gudik goassak duohtan sjaddam (Berg-Nordlie 2017, 2018).

2.4.2 Ruossja-sáme urbanisierimprosessá

Ruossja bielesámeednama urbanisierim le læhkám viek ietjálágásj gá nuorttarijkaj Sámeednamijn. Vuostatjijn li nuorttarijkaj Sámeednama urbána guovlo viek edna vuorrasabbo gá da ma li lullen: moaddása dajs ásaduvvin gaskan 1600 ja 1900 jagij, madi ruossja Sámen stáda ihtalin ábbálattjat 1900-lágo rájes. Nuppádin la ruossja bielesámeednamij jáhtálam viek állo ienep ulmutja oarjját ja sij li aj jáhtelappo boahám. Goalmánin li ruossja bielesáme ienep gá sijá berraha nuorttarijkajn vásedam kollektijva nággójáhtemav, dan mudduj ahte nággójáhtema li vuodulasj oasse sijá udnásj árroma histávrálasj duogátjis.

Jahketjuohtemálssoma bále ij lim ruossja bielesámeednam ájn heva urbanisieriduvvam. Dálusj tjoahkkebájkijn dagu Guoládahka nuorttamerragáttén ja Kandalakša (Kánntlúhht) oarjján árrun birrusij 500 viesáda 1900-lágo álgon (Kol'skaja enciklopedija 2019a, b, c), ja álles guovlo álmukláhko lij dássju 9.291 jagen 1897 (Demoscop ru 2023; Kiselev og Kiseleva 1987, 26). Jus dáv vuona bielesámeednamijn buohtastahttá, de lidjin Trámsán aktu 7.000 viesáda jagen 1900 (Andresen 1994, 315). Tjuohtejagen mij tjuovoj rievdej sihke demografijja ja sosio-økonomijjalasj dile viek ednagit ruossja bielesámijda vájvven - danen gá Sovjet-stáhtta nákkujn jáhtálij edna álmugav, industrialisierima ja militera tsieggima diehti guovlon (Kuropjatnik 2005: 178). Jagen 1926 lij ruossja bielesámeednama álmukláhko vargga guovte gierde gærdoduvvam, badjel 23.000 dáppe árrun dalloj, ja jagen 1939 lidjin guovlon álles 291.178 viesáda. Valla sámij láhko ittjij sámmi láchkáj lassána: jagen 1897 lidjin birrusij 1.730 sáme birrusij 18,5% prosentá álmugis, madi jagen 1939 lidjin 1.755 sáme 0,6 prosentá álmugis (Demoscope.ru 2019a, b; 2023; Kiselev og Kiseleva 1987, 26).⁵

Sovjetlihto álgon lij muhtem lágásj “gidá” álggoálmukpolitihkkaj, valla dat hiejtieduváj stalinisma vuolen (Berg-Nordlie 2015a, 2017). 1930-lágo gasskamutto rájes sáme ienebut ja ienebut nátko baktu jáhtálin ja sijá æládusá nátko vuolen kollektivisieriduvvin, ja oajválattja gáddin aktivistajt gudi sáme ássijit ávdedin, lehkusa sáme jali ruossjaga (Berg-Nordlie 2017; Kalstad 2009: 38–42; Kiseljov og Kiseljova 1987: 75; Kuznetsova 2006: 127–28; Sorokazjerdjev 2006: 61–67; Stepanenko 2003). Jus galggá statistihkajda jáhkket de sáme álmuk járkij liehket rurála dán ájggudagán, valla dan milta majt dálátjij lip oahppam assimilierima ja statistihkalasj vuojnnemahtesvuoda birra, de ep dal állu dajda luohtedit (Afanasyeva 2013; Mustonen og Mustonen 2011b: 88–90, 2011c: 215; Overland og Berg-Nordlie 2012: 34–35; Demoscope.ru 2019c).

Nuppát væráltdoaro maŋŋela álgadij Sovjetlihtto Ukрупnenie: «dábmarahhtema politihkka» álles lihtov miehtáj, økonomijjalasj avtadagá ja árromsaje aktij biejaduvvin jali hiejtieduvvin rudájt sæstátjij, buvtadimev lasedittjat, ja oajválattjaj kontrállav sebrudagá badjel nannitjij (Grant 1995: 124–25; Odzial 2008: 44–45). Historihkkára Anna Andersena milta (Afanasyeva 2013, 31; 2019) járkij dát prosæssa ruossja bielesámeednamijn gitta jahkáj 1968, gá maŋemus bále nátko baktu álmugav jáhtálin.

⁵ Jage 1897 hárráj tjálleba Kiselev ja Kiseleva (1987) ahte álles Ruossjan árrun 1.812 sáme, ja sijájs 1.724 árrun Kola ujezd mij Arkhangel'sk-guvernemantaj gulluj (mij la háldadusá oasse mij sulástahttá ruossja bielesámeednamav). Demoscop (2023) javllá lidjin 1.738 ulmutja loparskij jazyk sámegeielajn iednegiellan Kola ujezdan. 1897-álmukláhkáma tállajn li dávku vige vájku dal gáktu gehtjat, danen lip járbbadam sámij lágov dána 1.730 sámijda.

Viek áallo sáme avta ja sáemmi tjoahkkebáikkáj jáhtáluvvin: Lovozero (Lujávvr) Guoládaksuollu sissnelap ja lullelap oasen. Nággojáhtema ællim heva plániduvvam ja nievret tjadáduvvam, dassta sjaddin gássjelisvuoda gádjij, bargodisvuodajn ja ietjá sosiála gássjelisvuodaj (Afanasyeva 2013: 54–59, Allemann 2010: 87–93; Overland og Berg-Nordlie 2012). Lujávve álmuk ij la nuoges stuoerre váj dát máhtá urbána guovllon aneduvvat, valla ahtu vuojnet dánna muhtem lágásj “semi-urbanisierimav” náikko baktu: sáme hæhttuin málsot iellemvuogev ræjnárijs kompákta tjoahkkebáikkielemij.

Ællosujtto joarkeduvvá stáhtastivridum, sovjetisieridum háme milta - ja dálla bádjij aj sosiála ja kultuvralasj ærránibmáj mij muhtem mudduj sjiervijt tjuovvu: ienemus nissuna ettjin besa ællosujttuj sæbrrat, ja hæhttuin stuoves árruj bargojt válldet tjoahkkebáikkij ja stádajn. Moadda dutke li kommentierim dáv sosio-økonomijjalasj juohkemav ruossja sámijit guovte “stereotijpalasj” ásiida: urbána stuovesárru nissun ja álmáj gut boahhtsuj barggá. Dán juohkema vájkkudusáj gaskan li ahte moadda sáme álmma ettjin mánájt oattjo vájku sihtin, ja ahte sáme nissuna válldujin ruossjalattjaj, man maŋŋela álu tjuovoj ahte giella, kultuvrra ja identitiehtta málsot ruossjalasjvuodajn báhtusin (Afanasyeva 2013: 56; Mustonen og Mustonen 2011b: 88; Overland og Berg-Nordlie 2012: 37, 52–57). Dán ájggudagán jáhtálin aj sáme ietjá urbána guovlojda skávláj ja bargoj diehti: duodden regionála stuoerra stádaj Murmansk (Murman lán) ja dajda smávep stádajda ma li ruovdderahte milta Guoládaksuollu rastá, de nágina mannin Leningrad (St. Petersburg) gánná Herzen-universitiehtan lij oahppofálaldahka gánná unneplágoálmuga dagu sámijn lij kvávtta skávláj besatjit (Overland og Berg-Nordlie 2012: 63–64).

Ruossja 2010-álmukláhkkámin lidjin 1.599 sáme, gejs 651 (40.7 prosent) lidjin “urbána” árru; madi 2021-álmukláhkkámin lidjin 1.550 sáme, gejs 729 (47 prosent) urbána álmugij gullujin. Dánna aj vuojnet ahte urbána tjáleduvvam sáme lassáni sihke tállaj ja prosentásij hárráj. E gávnnu dáhtá ma dárkkelit tjielggiji jur gággu dát urbána ruossja sáme álmuk árru, valla árvedahte álos árru Murmansk stádan, mij la guovlo økonomijjalasj ja politihkalasj guovdásj.

Jus galggá sivijla sebrudagáv indikáhturin adnet, dagu suoma bielen dagájma, de la ruossja sámij nuorajorganisasjávnná Sám’ Nuraš edna dájmajt tjadádam Murmansk stádan, ja ahte sisednamstáda Mončegorsk (Mončetur): an la sierra sáme organisasjávnná (Berg-Nordlie, Andersen og Dankertsen 2022). Mij guosská “tjoahkkebáikkáj” Lujávve de da guokta ruossja-sáme oajvveorganisasjávnná OOSMO ja AKS ulmuttjij láhkin jagen 2007 ja merustallin Lujávren árru birrusij 870 sáme (Berg-Nordlie og Andersen 2022). Dán láhkuj gulluji dássju dá guovte organisasjávnnáj sebrulattja ja daj gaskan ælla máná gudi ælla ájn dævdám 18 jage.

2.5 Tjoahkkájgæsos: Majt diehtep stádasámij árromsaje birra – ja majt dajna máhtujn?

2.5.1 Gánná li urbána sáme guovdásj bájke?

Gá galggap sáme urbanisierimav guoradallat de la tjuolmma gá miján ælla heva dáhtá vidjurij birra. Sáme tjerdalasjvuoda registrierimij mav dahkin nuppát værálttoaro ávdđála ij lim dægálasj, valla doaroj maŋŋela hiejtin nuorttarikaj álmukláhkkáma tjerdalasjvuodav registrierimis - jur ávdđál stuoerra urbanisierimprosessá Nuorttarikaj mij diedon sáme álmugij aj vájkkudij, valla mij sámijda guosská de ælla miján heva diedo man stuoerre dat prosæssa lij ja dan báhtusa birra.

Tjadádin sierra prosjevtajt váj áttjudin gáváv sáme demografijjalasj dile birra maŋŋel gá álmukláhkkáma tjerdalasjvuodav hiejtin registrierimis, valla daj lidjin aj ráddjima maj diehti da ettjin heva hieba urbanisierimav studieritjit. Sovjetlihton joarkkin tjerdalasjvuodav registrierimin álmukláhkkámijn, valla dáppe sáme tjelggasit ettjin állásit lágáduvá. Sovjetlihto hiejtedit maŋŋela la Ruossja dájna vuogijn joarkkám, valla sáemmi tjuolmaj. Nuorttarikaj bielen li álu adnám iesjgenga geografijjalasj guovlojt “sáme tállajt” buvtadittjat, valla dáj guovloj ráddjima diehti li dáttja aj fáron materiálan, ja duodden báhtsá stuoerra ja sjadde juogos sámij. Guovloj rurála ráddjima diehti li sierralágásj hástalusá jus sihtá daj adnet ávvánis juojddá subtsastittjat urbána sámij birra.

Nuorttarikaj sámij hárráj li sámedikkij jienastuslâgo ihkap vuohkasamos vejulasjvuoha jus galggá sáme urbanisierimav kárttit. Galggá ahtu mujtet dát “válljimuv” máhtá aj hállanit: guhtimusj sáme duodaj tjáledi ietjasa jienastuslâhkuj? Duodden ij jienastuslâhko dássju vuoseda makta ulmutja li urbána guovlojda jáhtálam, dat vuoset aj stádaárruj identitiehta prosessaj birra. Urbána álmuga sáme gáhttsám álu gehtjaduvvá sáme urbanisierimprosessá oassen, valla dát la ahtu sierra fenomiedna gá rurála-urbána jáhtemprosessá.

Dán kapihtalin lav sierraláhkkáj jienastuslâgo dáhtájt adnám gæhttalit juojddá subtsastittjat makkir stáda li sáme urbanisierimij ájnnasabmusa, ja ietjá dutkamij ja tállamateriállaj, aktan sáme sivijla sebrudagá struktuvrraj gehtjadam. Vuojnet ávdemus «hotspots» vuona bieles Sámeednama urbanisierimin – jali ietjá bágoj javladum urbána sáme guovdásj guovlo – li nuorttalap stádasuohkan *Tromsø (Romsa)* ja dat suohkan Finnmarkon gánná ienemus ulmutja árru: *Alta (Áltá)*. Nuppát rájdon tjuovvu *Hammerfest (Hámmárfeasta)*, *Bodø (Bådåddjo/ Buvvda)*, ja trønderij stuoerrastáda *Trondheim (Tråante)*. Svieriga bieles Sámeednamin la *Kiruna (Giron)* stuoerre, dan maŋŋela tjuovvu *Gällivare (Vahčir/ Vahtjer)*. Nuppát rájdon la stádasuohkan

Umeå (*Ubmeje/Upmeje*), aktan Luleå (*Luleju/Julev*) ja Skellefteå (*Syöldete*). Suoma bieles Sámeednamin la Lappi oajjvestáda *Rovaniemi (Roavvenjárga)* ájnnasamos urbána sadje. Mij guosská ruossja bieles Sámeednamij de ij dáppe gávnnu jienastusláhko, valla moadda sáme li árrum stuorrastádaj *Murmansk (Murman lánn)*, Sámeednama stuorámus stáda.

Duodden gávnnuji aj nágin stáda Sáme álggolin majt máhtta stádasáme “guovdásj bájkken” nammadit - bájke ma li viek ájnnasa sáme urbanisierimin ja gánná moadda sáme árru. Dát guosská sierraláhkáj nuorttarikaj oajjvestádajda. Jienastuslágo vuosedi *Oslo (Oslove)* dávk ij la “Vuona stuorámus sáme stáda”, valla le juogu de nuppádin jali goalmádin – dan duogen riekkni dássju Oslo suohkanav jali váldá fárruj ienep suohkanijt birra vág váldá fárruj álles tjoahkkebájke mij vijddán guhkás suohkana rájáj álggolij. Svierigin la *Stockholm (Stuehkie)* dássju “nuppát rájdon”-suohkan, valla jur dagu Oslo hárráj de boahhtá oajjvestáda nuppát sadjáj jus válldep fárruj stuoráp geografijjalasj guovlov vág álles tjoahkkebájke boahhtá fárruj. Suoman la jienastuslágo milta dávk stuorra sáme álmuk mij árru *Helsinki (Helsset)*. Ruossja gáktuj galggá diehtet moadda sáme li jáhtalam skávláj ja bargoj diehti metropávlláj *St. Petersburg*, mij la rijka ávdep oajjvestáda ja Ruossja nuorttalijalle rijkkaoase guovdásj.

2.6 Oajjvadás

Majt de galggá divna dáj diedoj? Jur dat la ienepub politihkalasj gá akademalasj gatjálvis. Politihkka l vuorodit, ja dáj diedoj milta máhtta argumentierit ahte bierru vuorodit vissa stádaj gá galggá rudájt juollodit ja dájmajt jáhtuj biedjat stádasámij hárráj. Gá politihkalasj mærrádušá galggi dagáduvvat, de li gal moadda vidjura majt galggá árvustallat, dáhtájs ij maná njuolggá linnja mærrádušájda. Danen li dán kapihtala “politihkalasj” oajjvadásá farra nanos alodime duon dán ássje birra ságastaláttjit, ja muhtem ævtojt dáhkkidittjit:

- Gá galggá juojddá mierredit mij galggá sáme gielajt, kultuvrav ja identitietav nannit, de bierru mujttet makkir stáda li urbána sámij “guovdásj bájke”. Jus sihtá ahte dat mij mierreduvvá galggá ávkken nav moadda urbána sámijda gá ber máhttelis, de máhtta stádaj gaskan differensierit.
- Urbanisierim la vuodulasj tendænsa álles væráldin, mij Sámeednamav ja sámijda l vájkkudam guhkijt juo, ja mij vuojnet ij binno. Gá dáv diehtá de bierru diededit jus sáme stádapolitihkka ienemusát galggá *binnedit* sámij jáhtemav stádajda, jali ávdemusát *doarjjot* vág sáme giela, kultuvrra ja identitietta rijbbá urbána birrasin. Galggá aj diehtten liehket ahte gávnnuji vissa lágásj sámevuoda ma máhtti ja *ma e máhte* rijbbat urbána birrasin (gehtja dágástallamav dáppe: Berg-

Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022c). Gáktu galggá politihkaláttjat válljit jus galggá nannit sihke sjadde urbána sámevuodav ja rurála sámevuodav?

- Guhkes dárojduhttempolitihka ja jáhtemprosessaj diehti la stuorra oasen Sámeednamin duodaj viek unna álmuk gudi li sáme gielaga ja sáme, madi stádaj Sámeednama álggolin li ienep sáme sjaddam. Sierraláhkáj sáme gudi nuorttarikaj oajjvestádaj árru li sjaddam nav stuorra ja sjadde oassen sáme álmugis vág gatjálvis sjaddá manen sáme álmuk ij dagá juojddá mij viehket dáj bájkij árru sámij gielasa, kultuvrasa ja identitietasa nannitjit.
- Ábbálatjt bierru kvalitatijva ja kvantitatijva dáhtájt ienepub gatjádittjat makkir guovlojt, urbána ja rurála Sámeednama sisbielen ja álgusbielen, bierru vuorodit gá ulme l sáme gielajt, kultuvrav ja identitietav nannit.

letjá gatjálvis le majt galggá iesj dáhtádiliin dahkat. Vássám ájgij dáhtágáldoj ráddimij dávk ep máhte heva dahkat ietján gá dieduláttja liehket, valla mij guosská dálásj ja boahhte ájge dutkamij de máhtta oajjvadit:

- Buoremus luluj jus miján lij rijkavijddásasj álmukláhkkám gánná bæssa vásstedit nágin gatjálvisájda sámevuoda birra – duola dagu jus la sábmme ja jus buktá sámástit.
- Dárbaj kvantitatijva dutkamprosjektaj urbána sáme “guovdásj guovlojn” ma máhtti gávvitit gudi urbána sáme li. Gánná stádaj árru, gásstá báhti, ma li sijá dábdomerka dagu áldar, giella, identitietta, sosio-økonomijja dille? Állu buoremus luluj jus lij álles álmugav guoradallat dáj suohkanijn, valla moaddásijn dásj árru viek állu ulmusj, ja oasse sijásj gudi li sáme la viek unne. Danen la sámedikke jienastusláhko viek buorre vædtsak sámij jávstáttjit.
- Ájtu ij la sámedikke jienastusláhko makkirak álles gávvá sámij, ja gatjálvis sjaddá aj guhtimusj sáme *ælla* dasi tjáleduvvam. Hállaj gus jienastusláhko makkirak guovlluj mav máhtta mihttit? Máhtta gus dáv kvantitatijva láhkká kárttit? Gávnnuji oajjvadásá boahtsuj merkaj registarav jienastuslágo siegen dutkamij, vág oadtju ienep ávdástiddje juohkusav.
- letjá dágástallam la ávdep álmukláhkkámij viehken adnet, valla de galggá mujttet ij la agev navti ahte sámij máttoga sámásti jalik ávvánis li sáme. Dákkir “mañeldisboahttij registar” máhtta gal viehken liehket jus ulme ij la sáme sebrudagáv dutkat, valla jus ájggu gávnnat vejulasj sosiála ja hælso aktisasj vidjuriit sijáj gaskan gudi li sáme máttogs. Dát máhtta aj liehket vájvve mij guosská ájnegis ulmutjijt dutkat váni sijás gatjádallat ávdál álggá.

- Ietjá oajvvadus le ahte aktugasj ulmutja bessii ietja luojvoj tjáledit ietjasa sáme identitehtav Álmmukregisstarij. Dát máhtta dáhtádilláj viehkken, valla jus dákkir registrar galggá dutkamij aneduvvat de galggá dasi miededit gá sisi tjálet. Gá vuojnnep gáktu dálátjij la mannam luojvoj sámeielakvuoda tjáledimijn de ep galga heva buoragit dán birra ájádallat – valla dát máhtta aj rievddat. Maŋemus vejulasjvuoda gáktuj birri buorebut diededit sihke dan birra ahte bæssá ietjas sámeiela máhtov tjáledit, ja manen dat la ávkken.

Vájku dal majt dahká, de vuojnnep sjaddá ájn ájnnaabbo urbána sámijt fárruj válldet gá tjoahkki ja ávddán buktá dáhtájt sáme álmuga birra. Ij la desti dâgâlasj ávddán buktet dáhtájt ráddjidum rurála guovloj birra «sáme statistihkan». Maŋenagi gá urbána sáme álmmuk sjaddá de da konklusjavnâ majt mierret dákkir rurála dáhtáj milta ájn vil binnebut álles sáme álmmugav ávdedit.

Girjålasjuohta

- Afanasyeva, Anna (2013) "Forced Relocations of the Kola Sámi People." Mastergrad, UiT.
- (2019) "Boarding School Education of the Sami People in Soviet Union (1935–1989): Experiences of Three Generations." PhD, UiT.
- Alymov, Vasilij K. (2006) "Om samernas assimilering". Rantala, L. (red) *Dokument om de ryska samerna och Kolahalvön*, 41–43. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Andersen, Chris og Evelyn Peters (2013) "Conclusion: Indigenizing Modernity or Modernizing Indigeneity?" Peters, Evelyn og Chris Andersen (red) *Indigenous in the City: Contemporary Identities and Cultural Innovation*, 377–87. Vancouver: UBC Press.
- Andersen, Chris (2022) "Sámi Urbanization in the Global Currents of Indigenous Urbanization." Berg-Nordlie; Dankertsen, Astri og Marte S. Winsvold (reds) *An urban future for Sápmi? Indigenous urbanization in the Nordic countries and Russia*. New York. Berghahn
- Andresen, Astrid (1994) *Tromsø gjennom 1000 år, bind 2: Handelsfolk og fiskerbønder, 1794-1900*. (Tromsø kommune)
- Andresen, Astrid (2021) "Mellom politikk og geografi: Å være og å representere(s)." Andresen, Astrid; Evjen, Bjørg og Teemu Ryymin (red): *Samenes historie fra 1751 til 2010*, 305–358. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Askheim, Svein (2022a) "Vadsø – tettsted." Store Norske Leksikon. URL: https://snl.no/Vads%C3%B8_-_tettsted
- Askheim, Svein (2022b) "Kirkenes." Store Norske Leksikon URL:<https://snl.no/Kirkenes>
- Aubert, Vilhelm (1978) "Den samiske befolkning i Nord-Norge. Sámi ál'bmug Davvi-Norgas." *Artikler fra Statistisk sentralbyrå, No. 107*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Axelsson, Per og Peter Sköld (red, 2011). *Indigenous Peoples and Demography: The Complex Relation between Identity and Statistics*. Oxford: Berghahn.
- Bárpmu (2023) «Stivra.» URL: <https://barpmu.wordpress.com/stivra/>
- Beach, Hugh (2007) "Self-Determining the Self: Aspects of Saami Identity Management in Sweden." *Acta Borealia* 24(1): 1–25.
- Berg-Nordlie, Mikkel (2015a) "Two Centuries of Russian Sámi Policy: Arrangements for Autonomy and Participation Seen in Light of Imperial, Soviet and Federal Indigenous Minority Policy 1822–2014." *Acta Borealia: A Nordic Journal of Circumpolar Societies* 32(1): 40–67.
- (2015b) "Representasjon i Sápmi: Fire stater, fire tilnærminger til inklusjon av urfolk I samstyring." Bjerkli, Bjørn og Per selle (red) *Samepolitikkenes utvikling*, 388–418. Oslo: Gyldendal.
- (2017) "Fighting to be Heard—In Russia and in Sápmi Russian Sámi Representation in Russian and Pan-Sámi Politics, 1992–2014." PhD, UiT.
- (2018) "Substitution in Sápmi: Meta-Governance and Conflicts over Representation in Regional Indigenous Governance." Kropp, Sabine; Aasland, Aadne; Berg-Nordlie, Mikkel; Holm-Hansen, Jørn; Schuhmann, Johannes (red) *Governance in Russian Regions. A Policy Comparison, 189–218*. Cham: Palgrave Macmillan.
- (2021) "'Sámi in the Heart': Kinship, Culture, and Community as Foundations for Indigenous Sámi Identity in Norway." *Ethnopolitics* 21, 2022, Issue 4
- og Anna Andersen (2022) "Cities in Sápmi, Sámi in the Cities: Indigenous "Urbanization in the Nordic Countries and Russia." Berg-Nordlie; Dankertsen, Astri og Marte S. Winsvold (reds) *An urban future for Sápmi? Indigenous urbanization in the Nordic countries and Russia*. New York. Berghahn
- ; Andersen, Anna og Astri Dankertsen (2022) "Urban Indigenous Organizing and Institution-Building in Norway and Russia: By and For Whom?" Berg-Nordlie, Mikkel; Dankertsen, Astri og Marte S. Winsvold (reds) *An urban future for Sápmi? Indigenous urbanization in the Nordic countries and Russia*. New York. Berghahn
- ; Dankertsen, Astri og Marthe S. Winsvold (2022a) "Introduction. Indigenousness and Urbanization." Berg-Nordlie, Mikkel; Dankertsen, Astri og Marte S. Winsvold (reds) *An urban future for Sápmi? Indigenous urbanization in the Nordic countries and Russia*. New York. Berghahn
- ; Dankertsen, Astri og Marthe S. Winsvold (2022a) «Conclusion. An Urban Future for Sápmi?» Berg-Nordlie, Mikkel; Dankertsen, Astri og Marte S. Winsvold (reds) *An urban future for Sápmi? Indigenous urbanization in the Nordic countries and Russia*. New York. Berghahn
- og Jo Saglie (2021) "Sametingsvalget 2017: Velgere, kretser, partier og politikk." Saglie, Jo; Berg-Nordlie, Mikkel og Torunn Pettersen (red) *Sametingsvalg: Tilhørighet, deltakelse, partipolitikk*, 65–98. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

- og Torunn Pettersen (2021) "De uregistrerte. Mennesker med samisk tilknytning utenfor Sametingets valgmanntall." Saglie, Jo; Berg-Nordlie, Mikkel og Torunn Pettersen (red) *Sametingsvalg: Tilhørighet, deltakelse, partipolitikk*, 65–98. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Bergh, Johannes og Jo Saglie (2011) "Valgdeltakelsen ved sametingsvalg: Hvor viktig er tilgjengelighet?" Josefsen, Eva og Jo Saglie (red) *Sametingsvalg: velgere, partier, medier*, 85–111. Oslo: Abstrakt forlag.
- Bore, Ragnhild Rein (2023 – reelt publikasjonsår ikke indikert) "Samer og kvener i eldre folketellinger. 'Mannen er så vaskeekte lapp som i våre dager kan presteres.'" URL: <https://www.ssb.no/a/histstat/artikler/art-2006-02-06-01.html>
- Broderstad, Ragnhild og Kjetil Sørli (2012) "Bo- og flyttetrender i norsksamiske kommuner gjennom 40 år i relasjon til sysselsetting". *Samiske tall forteller* No. 5. URL: https://www.regjeringen.no/contentassets/23ea877e01754aa1835abe963fa68f1e/samiske_tall_forteller_5.pdf
- Dankertsen, Astri (2022) "Young City Sámi in Norway and Sweden: Making Space for Urban Indigenous Identities." Berg-Nordlie, Mikkel; Dankertsen, Astri og Marte S. Winsvold (reds) *An urban future for Sápmi? Indigenous urbanization in the Nordic countries and Russia*. New York. Berghahn
- Demoscope.ru 2019a. "Census for the Russian Soviet Federative Socialist Republic, 1926." URL: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_26.php?reg=79.
- (2019b) "Census for the Union of Soviet Socialist Republics, 1939: Ethnic composition of the population by regions of Russia." URL: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_39.php?reg=42.
- (2019c) "Census for the Union of Soviet Socialist Republics, 1939: Distribution of urban and rural population by nationality and gender." URL: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_39_gs.php?reg=40andgor=1andSubmit=OK.
- (2023) URL: «First common census of the population of the Russian Empire, 1897. Distribution of the population by mother tongue and uezdy of the 50 provinces of European Russia» http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97_uezd.php?reg=9
- Denis, Claude (1997) *We Are Not You: First Nations & Canadian Modernity*. Peterborough, ON: Bradview Press.
- Dorries, Heather; Henry, Robert; Hugill, David; McCreary, Tyler og Julie Tomiak (red, 2019) *Settler City Limits: Indigenous Resurgence and Colonial Violence in the Urban Prairie West*. East Lansing: Michigan State University Press.
- Evjen, Bjørg (2008) "Giftermål, næring og etnisk tilhørighet 1850–1930." Evjen, Bjørg og Lars Ivar Hansen (red) *Nordlands kulturelle mangfold. Etniske relasjoner i historisk perspektiv*, 239–72. Oslo: Pax.
- (2011) "Finn in Flux: 'Finn' as a Category in Norwegian Population Censuses of the Nineteenth and Twentieth Centuries." Axelsson, Per og Peter Sköld (red) *Indigenous Peoples and Demography: The Complex Relation between Identity and Statistics*, 163–72. Oxford: Berghahn.
- Gjerpe, Kajsa Kemi (2013) *The Best of Both Worlds: Conceptualising an Urban Sámi Identity*. Masteroppgave, Universitetet i Tromsø.
- Grant, Bruce (1995) *In the Soviet House of Culture: A Century of Perestroikas*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hansen, Lars Ivar (2015) "Befolkningens etniske sammensetning i Tromsø-området gjennom siste halvdel av 1800-tallet—hva folketellingene forteller—og ikke forteller." Pedersen, Paul og Torill Nyseth (red) *City-Saami—same i byen eller bysame? Skandinaviske byer i et samisk perspektiv*, 58–81. Kárášjohka-Karasjok: ČálliidLágádus.
- Haugen, Morten Olsen (2022) *Røros* – tettsted URL: https://snl.no/R%C3%B8ros_-_tettsted
- Heikkilä, Lydia; Miettunen, Tuuli og Elsa Laiti-Hedemäki (2019) "Saamelaisalueen ulkopuoella asuvat saamelaiset." Heikkilä, Lydia; Laiti-Hedemäki, Elsa og Tuuli Miettunen (red, 2019) *Buorre eallin gávpogis. Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut kaupungissa*, 16–31. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Jansson, Ingejerd (2012) "Issues and plans for the disclosure control of the Swedish Census 2011." Paper presented at the Workshop on Statistical Disclosure Control of Census Data, Luxembourg, 19–20 April 2012.
- Johansen, Kevin; Rasmussen, Torkel; Aslaksen, Iulie; Møllersen, Snefrid og Per Tovmo (2017) *Samiske tall forteller* 10.
- Johansen, Kevin; Rasmussen, Torkel; Aslaksen, Iulie; Møllersen, Snefrid og Per Tovmo (2020) *Samiske tall forteller* 13
- Junka-Aikio, Laura (2014) "Can the Sámi Speak Now? Deconstructive Research Ethos and the Debate on Who Is a Sámi in Finland." *Cultural Studies* 30(2): 1–29.

- Kalstad, Albert (2009) *Dorogoj nadežd: Politika rossijskogo gosudarstva i položenie saamskogo naroda v Rossii (1864–2003)*. Murmansk: Murmanskoje knižnoje izdatel'stvo. (Bok skrevet av I. B. Cirkunov basert på notater fra avdød forfatter).
- Kiseljov, Aleksej A. og Tatjana A. Kiseljova (1987) *Sovetskie Saamy. Istorija. Ekonomika*. Kul'tura. Murmansk: Murmanskoje knižnoje izdatel'stvo.
- Kol'skaja ènciklopedija (2019a) "Kola." URL: http://ke.culture.gov-murman.ru/slovník/?ELEMENT_ID=95883.
- (2019b) "Kandalakša." URL: http://ke.culture.gov-murman.ru/slovník/?ELEMENT_ID=95302.
- (2019c) "Umba." URL: http://ke.culture.gov-murman.ru/slovník/?ELEMENT_ID=211463.
- Kurojpatnik, Marina S. (2005). *Korennye narody v processe social'nyh izmenenij*. St. Peterburg: Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo Universiteta.
- Kuznetsova, V. (2006) "Oslyldig." Rantala, Leif (red) *Dokument om de ryska samera och Kolahalvön*, 127–128. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Laakso, Ari Martin (2016) "Critical Review: Antti Aikio and Mattias Åhrén (2014). A Reply to Calls for an Extension of the Definition of Sámi in Finland." *Arctic Review on Law and Politics* 5(1): 123–43.
- Länsman, Anne (2008) *Sámegiella oaivegávpotguovllus*. Helsset: Vehá datáittardeaddji. URL: https://www.syrjinta.fi/documents/10181/10850/31695_saamenkieli_paakaupunkiseudulla_lansman_saame.pdf/47fe4b93-88b1-41c5-99e4-b63edcd7f8c9; <https://syrjinta.fi/documents/25249352/34271292/Saamen+kieli+p%C3%A4%C3%A4kaupunkiseudulla.pdf/d9f2db2e-4310-4f52-a6a6-f4e70620f4b0/Saamen+kieli+p%C3%A4%C3%A4kaupunkiseudulla.pdf>
- Lehtola, Veli-Pekka (2005) "Research and Activism in Sámi Politics: The Ideas and Achievements of Karl Nickul towards Securing Governance for the Sámi." *Acta Borealia* 22(2): 153–69.
- Lindgren, Anna-Riitta (2015) "Samisk blant samer i Helsingfors." Nyseth, Torill og Paul Pedersen (red) *City-Saami: Same i byen eller bysame? Skandinaviske byer i et samisk perspektiv*, 237–60. Kárášjohka-Karasjok: ČálliidLágádus.
- Mii Searvi (2019) "Roavvenjárgga sámi searvi Mii rs – Rovaniemen saamelaisyhdistys Mii ry." URL: <https://miisearvi.wordpress.com/>.
- (2011c) "Maps." Mustonen, Teru, and Kaisu Mustonen (red) *Eastern Sámi Atlas*. Vaasa: Oy Fram Ab.
- Nickul, Karl (1977) *The Lappish Nation: Citizens of Four Countries*. Indiana University Publication Uralic and Altaic Series No. 122.
- Nilsson, Ragnhild (2020) "The consequences of Swedish national law on Sámi self-constitution—The shift from a relational understanding of who is Sámi toward a rights-based understanding." *Ethnopolitics* 19(3), 292–310.
- NRK (2022) "De falske samene." URL: https://www.nrk.no/sapmi/xl/vil-vaere-same_folk-i-frp-melder-seg-inn-i-sametingets-valgmanntall-uten-a-vaere-same-1.16150844
- Nyyssönen, Jukka. (2015). "Det samiske politiske etablissementet og motmobiliseringen—konflikter om etniske kategorier i Finland." Bjerkli, Bjørn og Per Selle (red) *Samepolitikken utvikling*, 359–87. Oslo: Gyldendal
- Odzial, Ljubov' A. (2008) "Gosudarstvennaja politika v otnošenii korennyh maločislennyh narodov Juga Dal'nego Vostoka (1950–1960gg.)" PhD Khabarovsk: *Det fjerne østens akademi for statstjeneste*
- Overland, Indra og Mikkel Berg-Nordlie (2012) *Bridging Divides: Ethno-political Leadership among the Russian Sámi*. New York: Berghahn.
- Pedersen, Paul (2015) "Veksten i den samiske velgerbefolkningen og endringer i det samiske bosettningsmønsteret." Pedersen, Paul og Torill Nyseth (red) *City-Saami: Same i byen eller bysame? Skandinaviske byer i et samisk perspektiv*, 82–109. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Peters, Evelyn og Chris Andersen (2013a) "American Indian Urbanization in the United States: Background." Peters, Evelyn og Chris Andersen (red) *Indigenous in the City: Contemporary Identities and Cultural Innovation*, 167–72. Vancouver: UBC Press.
- Pettersen, Torunn (2011) "Out of the Backwater? Prospects for Contemporary Sami Demography in Norway." Axelsson, Per og Peter Sköld (red) *Indigenous Peoples and Demography: The Complex Relation between Identity and Statistics*, 185–196. Oxford: Berghahn.
- (2015) "The Sámediggi Electoral Roll in Norway: Framework, Growth and Geographical Shifts, 1989–2009." Berg-Nordlie, Mikkel; Saglie, Jo og Ann Sullivan (red) *Indigenous Politics: Institutions, Representation, Mobilization*, 165–90. Colchester: ECPR Press.
- (2019) "Samene i Norge: 40 000 i 40 år?" URL: <https://samiskeveivisere.no/article/samene-i-norge-40-000-i-40-ar/>

- Rustad, Øyvind (2010) "Befolkningsutvikling i STN-området 1990–2010." *Samiske tall forteller* 3. Kautokeino: Sámi allaskuvla.
- Saamebarometri (2016) "'Utredningar och anvisningar' 39/2016: Justisministeriet." URL: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/78941/OMSO_39_2016_Saamebaro_120s.pdf?sequence=1&isAllowed=y p. 61.
- Samediggi.fi (2023) "Statistihkka sámiiid lohkmearis jagi 2019 Sámedikki válggain válmmaštuvvan." URL: <https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/?f=Dokumenttipankki%2FTilastoja>
- Sametinget.no (2019a) "Kan registrere samiske språk i Folkeregisteret." URL: <https://www.sametinget.no/Om-Sametinget/Arkiv-perioden-2016-2017/Pressemeldinger/Kan-registrere-samiske-spraak-i-Folkeregisteret>.
- (2021) "Valgmantall." URL:<https://sametinget.no/politikk/valg/sametingets-valgmanntall/sametingets-valgmanntall-2009-2019/>.
- (2023) "Sametingets valgmanntall 1989-2021" URL: <https://sametinget.no/politikk/valg/sametingets-valgmanntall/sametingets-valgmanntall-1989-2021/>
- Sametinget.se (2019a) "Län-kommun-antal." URL: <https://www.sametinget.se/114029>
- (2023) "Statistik från sameröstlängden" URL: <https://www.sametinget.se/6434>
- Sámiid Guovddášsearvi (2019) "Lahttosearvvit." URL: <https://samiidguovddassearvi.wordpress.com/lahttosearvvit-jasenyhdistykset/>.
- SEG (2000) *Undersøkelse av bruken av samisk språk*. URL: https://sametinget.no/_f/p1/i10537133-cd33-43ad-b3f1-ead094c523a4/undersokelse-av-bruken-av-samisk-sprak-2000.pdf
- Selle, Per; Semb, Anne Julie; Strømsnes, Kristin og Åsta Dyrnes Nordø (2015) *Den samiske medborgeren*. Oslo: Cappelen akademisk.
- Seurujärvi-Kari, Irja. (2005a.) "National identity: 'Saaminess.'" Kulonen, Ulla-Mailja; Seurujärvi-Kari, Irja og Risto Heikki Pulkkinen (red) *The Saami: A Cultural Encyclopaedia*, 234–236. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Severeide, Paul Inge (2012) "Stor befolkningsvekst, men hvordan fordeler den seg?" *Samiske tall forteller* 5. Kautokeino: Sámi allaskuvla. Sköld og Nordin 2015;
- Solstad, Karl Jan; Balto, Anne Márge Varsi; Nygaard, Vigdis; Josefsen, Eva og Marit Solstad (2012) *Samisk språkundersøkelse 2012* URL: https://sametinget.no/_f/p1/iff965545-71b1-4961-b915-3a3cd3b9ee61/samisk-sprakundersokelse-2012.pdf
- Sorokazjerdjev, Vladimir V. (2006) "'Alymov och Den nordliga komiteen', Vasilij Alymov—samerans vän—folkets fiende." Rantala, L. (red) *Dokument om de ryska samerna och Kolahalvön*, 61–66. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- SOU (1975) "Samerna i Sverige." URL <https://lagen.nu/sou/1975:99#sid89-img>
- SSB (2023a) *Endringer i kommuner, fylker og hele landets befolkning (K) 1951 – 2023* URL: <https://www.ssb.no/statbank/table/06913/tableViewLayout1/>
- SSB (2023b) *Areal og befolkning i tettsteder, etter statistikkvariabel, tettsted og år* URL: <https://www.ssb.no/statbank/table/04859/tableViewLayout1/>
- Statistikmyndigheten (2023) *Folkmängden efter region, civilstånd, ålder och kön. År 1968 – 2022* URL: https://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_BE_BE0101_BE0101A/BefolkningNy/table/tableViewLayout1/
- Statistisk sentralbyrå (2011) "Different methods – comparable results." URL: <https://www.ssb.no/a/english/magazine/art-2011-11-14-03-en.html>.
- Stepanenko, Aleksandr (red, 2003) *Rasstreljannaja sem'ja (istoričeskie očerki okol'skikh saamov)*. Murmansk: Isskustvo Rossii.
- Sveriges radio (2015) "Ex-presidenten säger upp sin rösträtt i Sametinget" URL: <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=6268385>.
- (2016) «Vem får kalla seg same?» URL: <https://sverigesradio.se/artikel/6596974>
- (2017) "Jokkmokk har størst andel röstberättigade." URL: <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=6668174>.
- (2021) «Väljarna ökar mest utanför Sápmi» URL: <https://sverigesradio.se/artikel/valjarna-okar-mest-utanfor-sapmi--4>
- (2022) «Vem i Finland ska ha rösträtt i Sametinget?» URL: <https://sverigesradio.se/artikel/vem-i-finland-ska-ha-rostratt-i-sametinget>

- Sønstebø, Anders (2018) "Samisk statistikk," *Statistisk sentralbyrå*. 2018. URL: https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/_attachment/339026?_ts=16151cb7dd0.
- (2020). "Samiske tall forteller—faste tabeller." *Samiske tall forteller* 13. Guovdageaidnu: Sámi Allaskuvla.
- Sørli, Kjetil, and Ann Ragnhild Broderstad (2011) *Flytting til byer fra distriktsområder med samisk bosetting*. Oslo/Tromsø: NIBR/UiT-Senter for samisk helseforskning.
- Takala, Anna og Tuomo Björkstén (2014) "Finland's Flight from the Country." URL: <https://yle.fi/a/3-7677896>
- Tomiak, Julie; McCreary, Tyler; Hugill, David; Henry, Robert og Heather Dorries (2019) "Introduction: Settler City Limits." Dorries, Heather; Henry, Robert; Hugill, David; McCreary, Tyler og Julie Tomiak (red) *Settler City Limits: Indigenous Resurgence and Colonial Violence in the Urban Prairie West*, 1–24. East Lansing: Michigan State University Press.
- Tvedt, Knut Are (2023). "Oslo – tettsted." Store Norske Leksikon. URL: https://snl.no/Oslo_-_tettsted
- Utvik, Unni K. (1985) *Kolasamene. Fra tsarens undersåtter til sovjetiske borgere*. Hovedoppgave, Universitetet i Bergen.
- Willerslev, Rane (2010) "Urbanites without City: Three Generations of Yukaghir Women." *Acta Borealia: Nordic Journal of Circumpolar Societies* 27(2):189–207.
- Zavalko, Sergey (2011) "Kola Sámi demographic analyses." Mustonen, Teru og Kaisu Mustonen (red) *Eastern Sámi Atlas*. Vaasa: Oy Fram Ab.

3 Stáhtalaš boazodoalu stivren ii soaba oktii sámi boazodoallomáhtuin

Kathrine Ivsett Johnsen
Norgga čáhcedutkaninstituhtta
(NIVA) ja Internationála
boazodoalloguovddáš (ICR)

Čoahkkáigeassu

Maŋjel soahteáiggi šaddá nationála fokus lahttudit boazosápmelaččaid ođđaáigásaš buresbirgejumistáhtii (Arnesen, 1979; Riseth, 2000). 1970-logus ásahii Stuuradiggi ođđa boazodoallolága ja ođđa politihka ođasmahttit boazodoalu ja dahkat dan ekonomalaš effektiivvan. Rationaliserenpolitihka ásahii konsešuvdnavuogádaga ráddjet boazosápmelaččaid logu, boazolohku garrasit muddejuvvui, ja eiseválddit álggahedje systemáhtalaš statistihka boazologus, eallostruktuurras ja biergobuvttadeamis. Seamma áigodagas áshuvvojedje insentiiva-ortnegat stimulereret ealuide eanet njiŋŋelasaid vai lassánivččii ealuin buvttadanmunni. Otná boazodoalpolitihka lea joatkka 70-logu rationaliserenpolitihkas, muhto stáhta lea čavgen boazodoalu bearráigeahču

earenoamážit guovtti čuoggás: Boazologuide ja ealuid johtalemiide eanadagas leat odne garraset njuolggadusat. Stáhtalaš boazodoalu stivrema vuodđun lea áigumuš ahte ealuin galgá leat diehttevaš, standardiserejuvvon buvttadeapmi mii lea seammalágan jagis jahkái. Dát artihkal čájeha movt dálá boazodoalu ja bohccuid eatnamiid hálddašeapmi dahká váttisin boazoeaiggádiidda geavahit árbevirolaš máhtu heivehit luonddu- ja dálkkádaga nuppástusaide. Rationaliserenpolitihka reguleremat eaige soaba oktii sámi boazodoalu árbevirolaš perspektiivva etihkain. Regulereamat lasihit eiseválddiid bearráigeahččanvejolašvuodaid, muhto seamma njuolggadusat láivudahttet boazodoalu siskkáldas iešstivrejumi (Johnsen et al., 2017).

3.1 Álggaheapmi

Dán artihkkalis ovdanbuvtán muhtun doaibmabijuid mat leat álggahuvvon sihkkarastit rationála ja bistevas boazodoalu. Golbma politihkkasuorggi leat váldofokusis: miessenjuovvan-doarjagat, alimus boazologu mearrideapmi ja areálahálddašepmi. Artihkal digaštallá makkár máhtu atnen vuodđun-politihkkii ja ovdanbuktá boazodoallit cuiggodemiid reguleremiidda. Dasto juogán muhtun geahčestagaid árbevirolaš boazodoallomáhtus Oarje-Finnmárkkus vai ovdamearkkaiguin čájehan goabatláganvuodaid das movt boazosápmelaččat ja eiseválddit jurddašit, ja movt rationaliserenpolitihkka hástala árbevirolaš sámi boazodoallomáhtu já ráddje “sámi kultuvrra, árbevieru ja riektevieru”. Teavstta vuodđun leat čiekŋalis-jearahallamat ja digaštallamat boazosápmelaččaiguin maŋemus logijagi. Artihkal álgá láidehusain stáhta hálddašanvuodustusa ja sámi boazodoalu birra. Ulbmil artihkkaliin lea čájehit movt stáhtalaš hálddašepmi ii soaba oktii árbevirolaš sámi boazodoallomáhtuin.

3.1.1 Hálddašanvuodustus

1946:s almmuhii etnográfá Ørnulf Vorren artihkkala Norgga boazodoalu birra mas son gávnnašii ahte Oarje-Finnmárkku boazodoallu lei boaresáigásaš, ja jus dat galgá ceavzit, de ferte ođasmahttot ja rationaliserejuvvot (Vorren, 1946). Guoktelogi jagi maŋjel gávnnašii ráđđehusnammaduvvon lávdegoddi sullasaš konklušuvnna: Boazodoalu ferte rievdadit ja ovdánahttit vai čuovvu ekonomalaš ovdáneami Norgga servodagas muđui (LD, 1966). Seammas fuolastuvai lávdegoddi go leat beare olu bohccot ja beare olu boazoeaiggádat boazodoalus. Alla boazolohku dagaha duottar guorbá, ja ollu boazosápmelaččaide, geain leat oalle unnán bohccot, šaddá váttisin birget boazodoaluin.

1970-logus ásašii Stutoradiggi ođđa politihka rationaliseret boazodoalu ja dahká dan ekonomalaš effektiiván. Guokte mávssoleamos stivrenreaiddu rationaliserenpolitihkas ledje 1978 Boazodoaloláhka ja 1976 Boazodoallošiehtadus gaskal stáhta ja boazodoalu beroštusorganisašuvnna, Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi (NBR). Dáiguin reaidduiguin ásašuvvui konsešuvdnavuogádat mearridan dihte boazosápmelaččaid logu, boazolohku garraset regulerejuvvui, ja álggahuvvui systemáhtlaš statistihkaháhkkan boazologus, eallostruktuurras ja biergobuvttadeamis. Dasa lassin ásašuvvojedje insentiiva-ortnegat mat galge stimulereret ealuide eanet njiŋnelasaid. Jurdda lei ahte eanet njiŋnelasaiguin sáhtta ealuin bisuhit alla miessešattu vaikko ealuid unnida. Ordnejuvvui nu ahte misiid galggai vuovdit njuovahagaide čakčat vai ealuid unnidii beliin ovdal go johttájit dálveguhtuneatnamiidda Finnmarkkuduoddarii. 1980-logu mielde nátionálalaččat ja internátionálalaččat lassánii fokusa birrasii, ja 1992:s “bistevas boazodoallu” šattai mihtomearrin norgga politihkkii. Eiseválddit mielas lei - ja lea ain - bistevas boazodoallu lea

ealáhus mii ekologalaččat, ekonomalaččat ja kultuvrralaččat lea bistevas. Dán golmma dimenšuvnna gaskasaš oktavuoha čilgejuvvu dáinna lágiin: «Ekologalaš bistevasvuoha addá vuodu ekonomalaš bistevasvuhtii, ja ovttas addiba ekologalaš ja ekonomalaš bistevasvuoha vejolašvuoda fuolahit ja ovdánahttit kultuvrralaš bistevasvuoda» (LMD, 2018).

Otná boazodoalopolitihka lea joatkka 70-logu rationaliserenpolitihkas, muhto stáhta lea čavgen bearráigeahču earenoamážit guovtti čuoggás: 2007 Boazodoalolágain garraseappot regulerejuvvu sihke boazolohku ja ealuid johtaleapmi eanadagas. Otná stáhtalaš boazodoalu stivrema vuodđun lea maiddái márkanvuodot mihttomeari (LMD, 2018). Ealuin galgá leat diehttevas, standardiserejuvvon buvttadeapmi mii lea seammalágan jagis jahkái.

3.1.2 Sámi boazodoallu

Norgga lága mielde (Reindriftsloven, 2007) leat dušše sápmelaččat geat ožžot eaiggáduššat bohccuid sámi boazodoalloguovlluin. Sámi boazodoallu doaimmahuvvo Romssas ja Finnmarkkus, Nordlánddas ja osiin Trøndelága ja Sisnuori (Innlandet) fylkkain. Dasa lassin gávdnojit soames guovllut lullin riikkas gos eará norgalaččain leat bohccot. Finnmarkku fylkka sturrodad lea sullii 70% ollislaš sámi boazodoalus Norggas boazologu ektui (Landbruksdirektoratet, 2022).

Nugo guođohankultuvrrat ollu báikkiin máilmmis, de boazodoallu joatkevaččat heivehuvvo luonddu rievdadusaide (Dong et al., 2011; Niamir-Fuller, 2000). Boazodoallu ávkkástallá marginála guohtunressaid go johtá gaskal dálkkádatguovlluid birra jagi. Finnmarkkus ealut dálvet leat eanas siseatnamis gos leat galbma, goike ja oalle stabiila dálkkat - ja doppe lea ealát bohccuide go goivot muohttaga vuolde jeahkála ja eará šattuid. Giđdat johtet ealut lagabui mearariika gos árat lea rahtta, ja valjit šaddodat guohtut. Árbevirolaš sámi boazodoallu lea johttáleadji luonddudoallu. Boazu manná čađat ja sáhtta ávkkástallat guohtunressaid viidát. Eanas ealut rasttidit mánga suohkana johtaleamis gaskal dálve- ja geasseguhtuneatnamiid. Finnmarkkus johtet bohccot gitta 350 km gaskal siseatnama ja mearariikka (Magga et al., 2009).

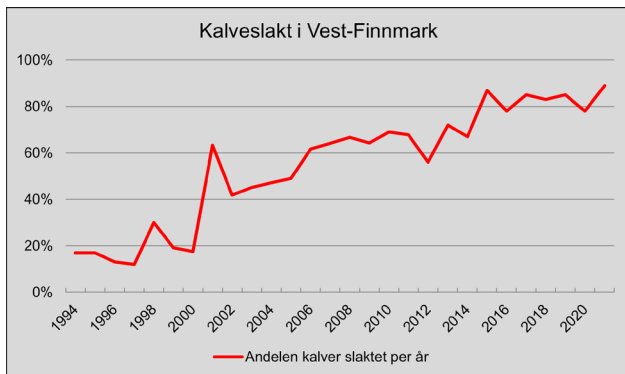
Boazodoalolága ulbmilparagrafas čuožžu «Sámi boazodoalloguovllus galgá láhka lágidit dili boazodollui mii lea ekologalaččat, ekonomalaččat ja kultuvrralaččat bistevas ja mii lea vuodđuduvvon sámi kultuvrra, árbevieruid ja dábiid ala ávkin boazodollui alccesis ja servodahkii muđui.» (Reindriftsloven, 2007). Láhka deattuha kultuvrra, árbevieruid ja riektevieruid, muhto ollu boazosápmelaččaid mielas geavatlaš politihkka goarida árbevirolaš sámi boazodoalu. Árbevirolaš sámi boazodoallu heiveha joatkevaččat iežas rievddadeaddji lundui, muhto stáhta boazodoallohálddašeamis lea vuordámuš ahte boazodoallu galgá maksimeret vejolaš biergobuvttadeami ja buktit seamma mađe bohccuid njuovahagaide jahkásaččat.

3.2 Rationaliserenpolitihkka: beaktilvuotta ja diehtevašvuotta

3.2.1 Miessenjuovvandoarjagat

1976 Boazodoallošiehtadusa ásaheimiin bohte ekonomalaš insentiivvat maksimeret biergobuvttadeami ja boazosápmelaččaid bargodietnasa. Jahkásaš stáhtadoarjagat miessenjuovvamiid ovddas dahke gánnáhahttin ásaheit eallostruktuurra mas ledje ollu njiñjelaččat, ja njuovvat misiid čakčat, seamma jagi go šaddet. Ollu miessenjuovvan lea leamaš - ja lea ain - oassin eiseválddiid politihkas heivehit boazologu guohtunressursaide (Nebell et al., 2018). Miessenjuovvamii fokusa váldá vuodu dutkamiin das makkár eallostruktuurat (dm. movt bohccuid deaddo-, njiñjelas/varit- ja ahkejuohku lea) ja njuovvanstrategiijaid mat optimaliserejit biergobuvttadeami. Dutkan čájeheii alimus buvttadanmuni sáhtta olahit jus stuorámuš oassi ealus leat njiñjelasat mat čovjot (Lenvik, 1988). Varihiid oassi sáhtta unnidit vuolimussii vai bisuha buori ragaha. Danne šattai eallostruktuurra dehálaš indikáhtoran ealáhuspolitihkas (Statens reindrifstforvaltning, 2014).

Eanas boazoguohtunguovlluin muddejedje orohagat¹ ealuid insentiivaid mielde. Oarje-Finnmárku lei earálágan go dáppe leat boazodoallit guhká bisuhan stuorát oasi varrásiid ealuin, muhto 2014 guvlui dát guovlu nai heivehii eallostruktuurra subsidierenortnega mielde. Eallostruktuurra muddema oaidná eiseválddiid njuovvanhivvodaga statistihkas mas oaidnit ahte miessenjuovvamiid oassi Oarje-Finnmárkkus lassánii 1994 rájes otnáža rádjái (geahča 1. govvosa).

1.Govvosa: Miesseoassi mii njuovvovuvvo jahkásaččat Oarje-Finnmárkkus. Gáldu: Eanandoalldirektoráhta boazoealáhusa resursarehketdoallu².

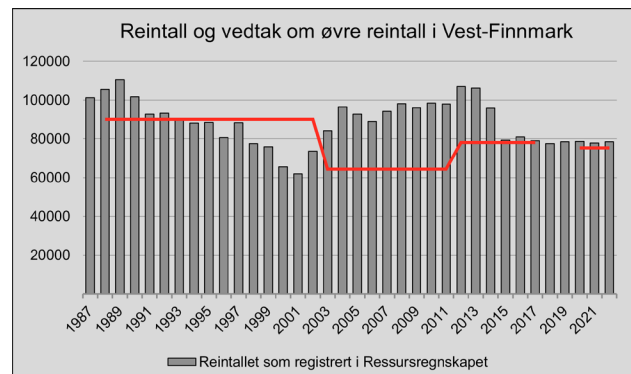
¹ Orohat lea geográfalaš ja hálddahaslaš guovlu gos boazodoallu doaimmahuvvo.

² Resursarehketdoallu almmuhuvvo jahkásaččat ja dan gávdná Eanandoalldirektoráhta ruovttusiiduin, <https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/nyhetsrom/rapporter/resursregnskapet-for-reindrifstnaeringen>.

3.2.2 Bajimus boazologu mearrideapmi

Eiseválddit³ mearridit bajimus boazologu juohke orohakii guohtunvuodu vuodul maid orohat hálddaša ja luonddu ekologalaš gierdannávcca meroštallamiid vuodul - bajit rádjái dasa man ollu indiviidat ovttá nális sáhttet eallit dihto guovllus áiggi badjel. Muhto mii oaidnit bajimus boazologu mearrádusain lea čielggas mii ipmirduvvo leat dohkálaš boazolohkun lea rievdan dan rájes go rationaliserenpolitihkka lea ásaheime.

Almolaš dárkkistuvvon boazolohkamát Finnmarkkus ásaheime vuodde 1987:s, ja seamma jagi biddjui bajimus lobálaš boazolohku Oarje-Finnmarkkus 90.000 bohccui (Sara et al., 2016). 13 jagi maññel, vástádussan Stuoradikki ávžžuhussii bidjat ođđa bajimus rájiid boazolohkui, meroštalle eiseválddit - ekologalaš - matematihkalaš modeallaiguin - Oarje-Finnmarkku ceavzinnávcca (Ims & Kosmo, 2001). Meroštallamiid vuodul bajimus boazolohku biddjui 64.300 bohccui 2002:s. Bajimus boazologu mihttu ii olahuvvon, ja maññel 2007 Boazodoallolága ásaheime álggahuvvui ođđa proseassa geahpidit boazologu. Ođđa árvvoštallamiid vuodul eiseválddit mearridedje 2011:s bajimus boazologu leat 78.150 bohcco Oarje-Finnmarkkus. Odne lea bajimus boazolohku muddejuvvon vulos 75.400 bohccui. (Landbruksdirektoratet, 2022). 2. govvosa čájeha rievdadusaid registrerejuvvon boazologus ja Oarje-Finnmarkku mearriduvvon bajimus boazologu.

2.Govvosa: Oarje-Finnmárku boazolohku (ránes stoalpput) ja bajimus lobálaš boazolohku (rukses sáhu). Gráfa čájeha movt bajimus boazologu mearrádusat leat rievdan áiggi mielde. 2018-2019 áigodahkii ii almmuhuvvo bajimus boazolohku Oarje-Finnmarkkui. Gáldu: Riikkarevišuvdna (2003-2004) ja Eanandoalldirektoráhta boazoealáhusa resursarehketdoallu.

Guohtunressurat ekologalaš gierdannávcca meroštallamiid vuodun eanas leat eahpenjuolgo guohtunárvoštallamat mas biergobuvttadeapmi eanas adno indikáhtoran árvvoštallat leago bohccuin doarvái guohtun ja dasto leago boazolohku ilá badjin (Ims & Kosmo, 2001). 2009:s almmuhii Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta (EBD/LMD) bagadusa ekologalaš bastevaš boazologu mearrideapmái (LMD, 2008). Dás ovdanbuktet njuovvandeattuid

³ Lea Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta (EBD/LMD) ja Eanandoalldirektoráhta main lea ovddasvástádus Norgga boazodollui.

ja biergovoluma vuolggasadjin árvvoštallat leago orohaga boazolohku ja guohtundeaddu ekologalaččat bastevaš. Bagadusa mielde galgá ovdamearkka dihte misiid gaskamearálaš njuovvandeaddu leat 17-19 kilo.

2. govvosis oaidnit Oarje-Finnmárkku boazolohku lea rievdan áiggi badjel. Boazologu unnon jagi 2000 birrasiid lea oktiivástideaddji dainna maid boazosápmelaččat gohčodit goavvejahkin - jagit goas leat hui heajos guohtumat jiekŋuma ja čeargama geažil. Mii oaidnit maiddái boazolohku dávjá lea leamaš badjelis go mearriduvvon bajimus boazolohku, muhto maŋŋel 2014:ii leat ovttavásttolaččat boazologut ja mearráduusat. Boazologu mearrideapmi 2011 lei riiduvuloš, ja lei unnán luohttevašvuotta gaskal eiseválddiid ja boazosápmelaččaid. 2013:s bággejuvvojedje orohagat main ledje beare ollu bohccot unnidit ealuideaset, ja 2014 rájes ožžo sáhkuid sii geat eai lean unnidan ealuid (se Johnsen, 2016, for mer om reintallsreduksjonsprosessen i Vest-Finnmark). EBD departemeantaráđdi čilgii boazologu unnidanbággemiid nu ahte boazodoallit «eai leat nagodan hálddašit iežaset boahhteáiggi» (Finnmark Dagblad, 2013). Ja Eanandoalldirektoráhta boazodoalldirektevra bealuštii sáhkohuon dainna lágiin: «Galggašii doaivut ealáhusas lea nu buorre luonddumáhttu ahte sii galggaše leat vuosttažat geat garvet dán dili, muhto nu gal nappo ii leat» (NRK Sápmi, 2014). Boazodoalldirektevra dajai nai buoremus livččii jus boazodoallit čađahivčče bággejuvvon unnidemiid: «Dás lea sáhka dan mutto stuora bággosáhkui, nu ahte dás gal lea buoremus joatkit unnidanbargguin dál (NRK Nordnytt, 2014)

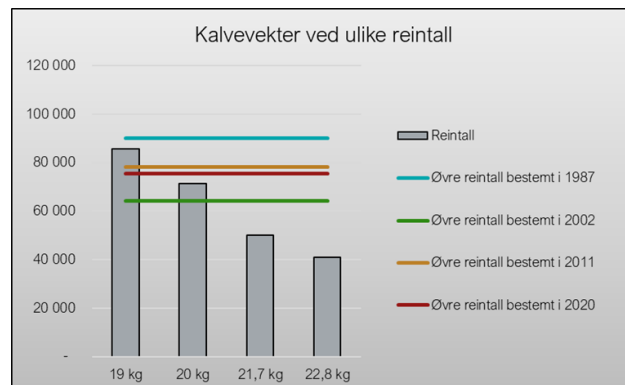
3.2.3 Rationaliserenpolitihkka cuiggoduvvo

Eiseválddiid doaibmabijuin muddet boazologu Finnmarkkuduoddaris, ii leat dušše sáhka oážžut ekologalaš bastevaš eallosturrodagaid mat eai goarit guohtumiid. Ráđđehusa neahttasiidduin sáhtta lohkat ahte «lea politihkalaš mihttomearri ovdánahttit rašuvnnalaš ja márkanáŋggirdeaddji boazoealáhusa, mii guhkitáigge vuollái lea bastevaš» (LMD, 2018). Ja go Eanandoalldirektoráhtta ovdanbuktá stáhtusa barggus oáččuhit ceavzilis boazodoalu, de seammás digaštallojit boazologu heiveheamit vai optimalisere boazodoalu buvttadanmuni (Landbruksdirektoratet, 2020). Eanandoalldirektoráhtta almmuha nai jahkásaččat bajilgova boazologu, buvttadeami, njuovvandeattuid ja jahkásaš vahágiid ovdáneami, ja sii čilgejit dán leat «dehálaš oassin čilget ekologalaš bastevašvuoda, elliidčálggu ja jahkásaš buvttadeami ovdáneami optimaliserema mihttomeriid ektui» Landbruksdirektoratet (2022, s. 5). Eiseválddit mihttoparamehterat rašuvnnalaš (optimála) ja bastevaš boazodollui, leat eará sániiguin, oktiiveivehuvvon - ja rašuvnnalaš ja bastevaš boazodoallu leat šaddan synonyman hálddahusas (Johnsen et al., 2023).

2013-2015 jearahallen mun muhtun Oarje-Finnmárkku ja Rossen- guovllu boazosápmelaččaid. Sii garrasit moite boazologu mearrideami bargovuogi ja miessenjuovvama doarjagiid. Sin mielas ii leat miessenjuovvanstrategiija ekonomalaš, ekologalaš iige kultuvrralaš bastevaš ge. Sin mielas stáhtalaš doarjagiid haga boazodoallit eai njuovaše misiid - dat ii obage livčče gánnáhahtti. Mánnggas čilgejedje jus miessi ealášii vel ovtta jagi, dat buvttadivččii eanet ja buoret bierggu, lassin duolljái ja eará ávdnasiidda mat adnojit *duojis*.

Optimála njuovvandeattut, boazolohku ja man stuora ealut leat eai leat dárkilis árvvut. Árvvut rievddadit sin máhtu, háliidusaid ja dárbbuid mielde geat mihttomeriid bidjet - ovdamearkka dihte ahte eallu buvttada eanemusat bierggu dahje eallu sáhtta ávkástallat buot orohaga guohtunpotensiála. Modealla bohtosat meroštallat optimála boazologut rivdet go diehtovuoddu muddejuvvo dahje eanet ja báikkálaš variábelat váldojit fárrui. 2014:s meroštalai dutkanjoavku ahte go galgá oážžut misiid main njuovvandeaddu lea 19 kilo, berre bajimus boazolohku biddjot 85.777 bohccui Oarje-Finnmárkkus (dat mearkkaša 9 % eanet bohccot go 2011 bajimus mearriduvvon boazolohku ja 12 % eanet bohccot go 2020 bajimus mearriduvvon boazolohku) (geahča 3. govvosa). Eaktun dán meroštallamii lei ahte jahkásaš miessenjuovvan galggai leat su. 40 % (Bårdsen et al., 2014).

Meroštallanmodellii leat - nugo buot modeallaidevuodduin álkidahtton ja generaliserejuvvon veršuvnnat duohtavuodas. Dutkit geat leat ráhkadan dan, mitalit modealla lea huksejuvvon guovtti fálska navdima ala, namalassii eai leat rávis varrásat ealus ja miesit lea áidna elliidkategorijja mii njuovvovuvvo (Bårdsen et al., 2014). Modealla ii váldde vuhtii báikkálaš guohtunresursa ja dálkkádatlaš rievdaduserohusaid maid boazosápmelaččat fertejit vuhtiváldit go mearridit guohtunstrategiijaid ja strukturerejit ealuid. Dát ja eará modeallat optimála boazodoalu meroštallamii deattuhit man ollu bohccot leat ja guohtundeattuid. Muhto ollu boazosápmelaččaid mielas bohccuid dilli ja ceavzimii eanet váikkuhit jahkásaš ja áigodatlaš dálkkádatdílálašvuodas, duottarekologiija variašuvnnat ja guohtumiid *fidnen* (Sara, 2001).

Govus 3: Mii optimála boazodoallu lea rievddada dan mielde makkár mihtuid bidjá njuovvandeattuide. Gráfii leat vuoddu dieđut vižžon Bårdsen et al. (2014).

3.3 Guohtungeavaheapmi ja areálahálddašeapmi

Boazodoalloláhka “galgá leat mielde sihkkarastime boazodoalloareálaid sámi boazodoalloguovllus boazodoalu deahtaleamos resursavuodđun» (Reindriftsloven, 2007). Vaikko ná la, de ii leat biddjon mihttu dahje definerejuvvon mearri man ollu areála ferte sihkkarastit vai fuolaha bistevas sámi boazodoalu boahhteáiggis (Stortinget, 2023). Lága mielde lea areálaid sihkkarastinovddasvástádus «boazodoallovuoigatvuoda eaiggádiin, eará vuoigatvuodalaččain ja eiseválddiin» (Reindriftsloven, 2007). Ovddasvástádus lea háddjejuvvon ja eanas muddui dasa váikkuhit eará lágaid stivrejuvvon mearridanproseassat (nugo Plána- ja huksenláhka).

Riektediehtaga professor, Øyvind Ravna (2015), čuoččuha rievttálaš suddjen sámi vuoigatvuodain luondduresurssaide ja eanaviidodagaide lea váilevaš. Boazodoalu areálat miehtá Norgga vásihit lassáneaddji sisabahkkemiid aktevrrain geat háliidit geavahit guovlluid ruvkedoaimmaide, militeara doaimmaide, ođasmahtti bieggá- ja čáhceenergijja ávkástallamii, muhtaskohterturismii ja bartahuksemiidda. Dan botta go norgga politihkka (ja internationála šiehtadusat maid Norga lea soahpan) dohkkehit boazoguohtumiid sámi boazodoalu ávnnaslaš vuodđun, de lea ain eahpečielggas man muddui sámi dološvieru geavaheapmi lea suddjejuvvon sisabahkkemiid vuostá (Bjørklund, 2013; Einarsbøl, 2005). Vel Fosen-duomuin⁴ 2021:s lea dát ain eahpečielggas. Jáhkašáččat vásiha boazodoallu sisabahkkemiid guohtunareálaide, seammás sii eai oaččo ođđa areálaid. Odne iige gávdno bajilgovva areálamassimis, muhto ráđđehus ja NBR leat soahpan ráhkadit statistihka čalmmustahttin dihte boazoguohtunareálaid rievdadusaid (Stortinget, 2023).

Boazodoalu oktavuodas areálahálddašeapmi lea movt iešguđet orohagat atnet ja juhket guohtunareála, muhto maidái gilvu areálaid geavaheamis olggobeale aktevrraiguin. Guohtunresurssaid siskkáldas juohkima dáfus, 2007 Boazodoalloláhka ásahii *doallonjuolggadusaid* geatnegahtton reaidun orohagaid boazologu, guohtungeavaheami ja johtalemiid plánemii, maidái dáhtoniid goas johtá ovttá jahkodatguohtumis nubbái (Reindriftsforvaltningen, 2009). Muhto vejolašvuhta dakkaviđe reageret dálke- ja guohtundilálaš rievdadusaide lea boazosápmelaččaid duohken geat leat duoddaris ealuin. Jus eallu vuorddekeahttá ráfehuhitto dahje temperatuvrra rievdamat jieknujudit

⁴ Fosen-áššis lea vuostálasvuhta gaskal guokte bieggafápmorusttega Fosenis Trøndelágas ja boazosápmelaččaid vuoigatvuodaid. 2021 golggotmánus konkluderii ovttajienalaš alimusriekti ahte mearrádus addit lobi bieggafápmohuksemii ii lean fámoláš daningo huksen rihkkui boazosápmelaččaid vuoigatvuoda kulturdoaimmaheapmái (čilgejuvvon ON konvenšuvna 27. Artihkkalis siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra).

šaddodaga, de lea dárbu johtit ealuin, iige sáhte čuovvut doallonjuolggadusaid mearriduvvon áiggiid. Mearriduvvon áigemiin sáhtta spiehkastit, muhto dalle ferte álggos Stáhtahálddašeaddji miehtat dasa. Dát vealtameahttumiid lea ájihathti mearridanlađas fáhkka rievdadusaide, ja boazodoallit geat johtet lobi haga, rihkkot lága ja sáhttet sáhkkoallat. Eará boazodoalloguovlluin, nugo Yamal:as Oarje-Sibirjás, lea boazodolliin eanet friddjavuohta ieža mearridit ja heivehit guohtungeavaheami.

Globála liegganeapmi dahká Finnmárkkkuduodariid lieggaset ja njuoskaset dálvviid, ja lassána dárbu areálaid geavahit eanet fleksibel vugiin (Hanssen-Bauer et al., 2023). Jus guohtumat muhtun guovllus leat “lássašuvvan” jieknuma dahje čeargama geažil, de ferte sáhttit johtit bohccuiguin molssaevttolaš guohtunguovlluide vai doalaha ealus čálgu. Muhto - nugo namuhuvvon- areálaid alde lea garra gilvu. Bieggafápmo-, ruvke-, bartahuksen ja eará infrastruktuva borrá dárbbaslaš guohtunareálaid ja unnida boazodoalu vejolašvuodaid heivehit barggu luonddu- ja dálkkádatrievdadusaide. Boazodoallit geaid lean jearahallan deattuhedje nai eahpesihkarvuoda guohtunvuoigatvuodaid dáfus leat dehálaš sivvan manin orohagaid bajimus boazologuid mearrádusat dagahedje riidodilálašvuodaid. Láhkalávdegotti miellahtut geat ráhkadedje evttohusa otná Boazodoalloláhkii, oaivvilledje boazoguohtunareálaid juohku ferte formaliserejuvvot ovdal go orohagaide lea vejolaš ráhkadit doallonjuolggadusaid ja evttohit bistevas boazologu (NOU, 2001). Dát oktiivástida NBR ovddeš jođiheaddji cealkámušain, gii čilgii go gohčču boazosápmelaččaid mearridit boazologu almmá meroštalakeahttá leatgo guohtunareálat gávdnamis, de lea seamma go sihtat “dálueamida bierggastit lanjaid iige mitalit man stuorrát lanjat leat» (NRK Sápmi, 2013).

3.4 Árbevirolaš sámi boazodoallomáhtu: dássedeaddu gaskal bohcco, luonddu ja olbmo

3.4.1 Geavatlaš boazodoallu

Eiseválddit deattuhtit stabiila boazologu, standardiserejuvvon biergobuvttadeami ja diehttevas guohtungeavaheami. Árbevirolaš boazodoalloperspektiivvas dattege ii jurddašuvvo boazodoallu stabilitehta, standárddaid ja einnostahttivuoda oktavuhtii. Gos stáhta árvvoštallá boazodoalu mihttologuid, boazolohkamiid ja statistihkaid, de árbevirolaš boazodoallu fokusere boazosápmelaččaid heivehallannávccaid. Sárnis Máilmmi birasbeaivái 2007:s čilgii *Association of World Reindeer Herders* váldočállli, Johan Mathis Turi, boazodoallit geahččalit heivehallat jotkkolaš molsašuddi dilálašvuodaide (Turi, 2007) – luondu ja dálkkádat rievda jagiáiggiid mielde, ja divrriid,

boraspiriid ja olbmuid gilvaledji areálageavaheapmi ráfehuhtta bohccuid. Turi dajai nai ahte jahkásaš muohta ja jieknagovččasvariašuvnnat eai leat apmasat davviguovllu olbmuide. Dábálaš sámi sátnevájas, *Jahki ii leat jagi viellja*, čájeha juste dáid variašuvnnat.

Boazodoalus lea danin álelassii dehálaš ohcat dássedeattu gaskal luonddu, bohcco ja boazodoalli ja čađat muddet iežas báikkálaš dilálašvuodaid mielde (Johnsen et al., 2017). Mii ipmirduvvo leat optimála boazolohkun, eallostruktuvrán ja buvttadanstrategiijan danin rievddada áiggi badjel ja lea dálkkádaga, eanadaga, guohtundilálašvuodaid, boraspiriid ja eará mállat ráfehuhttimiid duohken. Boazosápmelaččaid bearašdilli maid váikkuha dasa. Boazodoallu ferte ráhkkanan dustet rievdadusaid guohtundilálašvuodain, eanandagas ja ráfehuhttimiid intensitehta. Fitmadis boazobargi observere ealu birra jagi, dovda sáhkkonáliid iešvuodaid, varrásiid ja njiŋnelasaid sáhkkehemiid ja sáhtta oazžut nanu ealu man heiveha báikkálaš eanadahkii (Johnsen & Benjaminsen, 2017; Johnsen et al., 2017). Boazosápmelaččat geaid jearahallen, oaivvildedje heivehanmuniin sáhtta bisuhit dássedeattu gaskal luonddu, bohccuid ja olbmuid (rievidat plánaid dárbbu mielde). Boazosápmelaččat hupme earenoamážit guovtti metoda birra dustet luonddurievdadusaid mat vuodđun atniba bohcco luonddu: mobilitehta ja mánggabealatvuoda.

Mobilitehtas lea sáhka sirdit ealu, dovdat ealu bures ja ipmirdit dan láhttema. Mobilitehtas lea maid sáhka johtit ealuin orohagaid gaskkas vai boazu beassá ávkkástallat guohtunressusaid potenciála. Jus guohtoneatnamat leat jikŋon dahje leat eará areálageavaheami ráfehuhttimat, de sáhtta sirdit ealu eará sadjái guohtunguovllus gos lea eambbo ráfálaš.

Mánggabealatvuoha mearkkaša eallostruktuvrá mas bohccot leat iešguđet agis ja mas leat njiŋnelas ja varis bohccot. Dan man agis bohccot leat ja leat go njiŋnelas vai varis bohccot váikkuha dasa ahte dat mannet iešguđet guohtunguovlluide. Mun jearahallan Oarje-Finnmárkku boazosápmelaččaid geat čilgejedje ahte ealuid strukturievdadusat (nu ahte stuora oassi leat njiŋnelasat) rievdadedje ealuid láhttenvuogi ja guohtunminstara. Sámi ealuin leat árbevirolaččat leamaš stuorát oassi varrásat go dat mii odne lea. Varrásiin lea deháleappo doaibma go dušše čovjudit njiŋnelasaid. Sii leat gievrrabut, ja dálvet nagodit goaivut muohttaga, mii maid boahtá eará bohccuide ávkin. Njiŋnelasat eai nagot ávkkástallat visot ealátvariašuvnnaid dálveorohagas muohttaga dihte, čilgejedje boazosápmelaččat. Varrásat leat luonddus juo eambbo gierdevaččat olmmošlaš ráfehuhttimiidda ja mannet guohtun guovlluide maid álddudat ja ruksesmiesit garvet (Johnsen & Benjaminsen, 2017).

Boazosápmelaččat geaid lean jearahallan hupme nai boazodoalu balánssa sáhtta bisuhit go gávdnojit nu gohčoduvvon «bufferat». Juogalágan buffer (sihkarvuoha) lea dat go gávdnojit molssaevttolaš guohtoneatnamat go dat eatnamat maid

dábálaččat geavaha eai leat olámuttos earenoamáš dálkedilálašvuodaid dahje eará sivaid geažil, igos sáhtta guodohit. Eará mállat sihkarvuoha lea doallat eanet bohccuid go dan “maid dárbbáša”, daningo lea veadjemeahtun easttadit boazomassimiid. Lea hui jáhkehahtti ahte muhtun bohccot gottáhallet boraspiriide dahje vuođáhallet mohtorfievruide dahje jápmet dávddaid geažil. Goalmmát mállat buffer lea ordnet liige bargofámu. Bargofápmun leat dábálaččat boazosápmelaččat ja bearašlahtut geat beaivválaččat eai bargga bohccuiguin, muhto geat veahkehit áigodagain go lea ollu bargu nugo ovdamearkka dihte gidđa- ja čakčajohtimis, misiid mearkumis ja geassit njuovvanbohccuid čakčat.

3.4.2 Etihkka ja gaskavuodát

Fokusa bisuhit dássedeattu gaskal luonddu, bohcco ja boazodoalli gaskkas ii gula dušše boazodoalu geavtlaš beallái. Das lea maid sáhka etihkas ja gaskavuodain. Árbevirolaš sámi boazodoalus lea ipmárdus ahte bohccos lea friddja dáhttu ja sierra dárbbut. Sámi myhta boazodoalu álggu birra deattuha eaktodáhtolaš ovtastallama gaskal olbmo ja bohcco. Boazu lea biekká buorri ja eatnama, ja olmmoš ii sáhte goassege áibbas dan gozihit (Bull et al., 2001; Sara, 2009). Boazosápmelaččaid eallogoziheami ferte ipmirdit leat bohcco ja olbmo gaskaneassoahpamuššan masa vuodđun lea boazosápmelaččaid máhttu bohccuid birra ja áktejupmi bohccuide. Boazosápmelaččaid bargu lea ipmirdit bohccuid luonddu ja láchit dili sin biologalaš dárbbuide (Sara, 2009).

Etihkka lei maid fáddá mii váldui ovdan go jearahallen Oarje-Finnmárkku ja Røros-guovllu boazosápmelaččaid miessenjuovvama birra. Sámi dološvieruid mielde lea boastut rátkit misiid áldduin ovdalگو miesit ieža birgejit. Sirren sáhtta dagahit eallu fiellada daningo álddudat, main lea nanu oktavuoha miessái, atná olu árjjaid ohcat dan. Dainna lágiin, čilgejedje boazodoallit, miessenjuovvamis leat negatiiva váikkuhusat ellidčálgui. Ortnet maiddái váikkuha boazosápmelaččaide. Sii muitaledje lea lossat gullat áldduid ruovgame misiideaset, ja lea ollu bargu doallat čoahkis mášohis ealu (Johnsen et al., 2017).

Bohccos lea maiddái doaibma olbmuidgaskasaš oktavuodain. Boazodoalus árbevirolaččat ožžot mánát juo unnin, sihke bártnit ja nieiddat, bohcco skeaŋkan. Maiddái go boazosápmelaččat náitalit, lea vierrun ahte nubbi sudnos johtá bohccuiguin náittosguoimmi orohahkii. Boađusin lea ahte nuppi orohagas lassána boazolohku ja nuppis fas unnu. Dakkár árbevierut lei okta sivain manin boazosápmelaččat geaid jearahallen garrasit reagerejedje eiseválddiid garra vuohkái movt hálddašitboazologu. Boazosápmelaččat deattuhedje boazologu heiveheamis fertejit kultuvrralaš ja sosioekonomalaš bealit árvvoštallot seamma dehálažžan go ekologalaš bealit, ja bajimus boazologus ferte veaháš heivehanmuniin vai boazosápmelaččat ain sáhttet bohccuid addit skeaŋkan, náittosdilis johtit nuppi orohahkii iežas ealuin, ávkkástallat buriid guohtundilliid ja

- erenoamážit - ávkástallat guohtoneatnamiid masa lea vuoigatvuohhta (Johnsen, 2018).

Boazosápmelaččain lea nai eará oaidnu go eiseválddiin váikkuhusaide go lea beare alla boazolohku. Sii vuosttažettiin ja ovddemusat eai fuolastuvvan eatnamiid guorbademiin, muhto go alla boazolohku lasiha riskka ealut masttadit ja guohtoneatnamiid alde šaddet riiddut (Johnsen et al., 2015). Sosiálaantropologa Robert Paine, gii dutkkai sámi boazodoalu Davvi-Norggas 1960 logu rájes - 1990-lohkui, čilgii boazosápmelaččaid oaidnu "beare ollu bohccuide" lea relatiivvalaš ja dan ferte ipmirdit konteavstta vuodul. Su ovdamearka lei ahte boazosápmelaš gii massá bohccuid eará ealuide sáhtta jurddašit sus leat «beare ollu» bohccot maid galgá hálldašit, muhto go boazosámi mánat leat doarvá boarrásat veahkehit, de sáhttet seamma meari bohccot adnot leame «beare unnán» (Paine, 1994). Seamma ládje go Paine, lean mun nai vásihan boazosápmelaččat ipmirdit boazologu konteavsttas, ja áigumuš lea gávdnat dássedeattu gaskal eaiggáduššat beare ollu ja beare unnán bohccuid - ja optimála boazolohku rievddada dálkki, guohtoneatnamiid ja sosiála relašuvnnaid mielde.

3.5 Čoahkkáigeassu

Eiseválddit hálldašit boazodoalu eanasmuddui biologiiija ja ekologiija diehtogáldu vuodul ja meroštallamiid maiguin optimalisere boazodoalu biergobuvttadeami ja ja ekonomiiija go mudde boazologu ja boazosápmelaččaid logu. Standardiseret eallostruktuurra ja eallosturrodagaid lea reaidu mii álkidahtta boazodoalu hálldašeami. Álkidahttimat ja tehnikkalaš lahkoneamit maiguin árvoštallá leat go ealut heivehuvvon guohtunvuodđui dattetge addá unnán saji boazosápmelaččaid iežaset kompleaksa ja báikkálaš máhttui bohccuid ja guohtoneatnamiidhálldašeami dáfus, ja sáhtta vel goaridit dan nai. 60 jagi leat eiseválddit cealkán rationaboazodoalus galget ealus leat ollu nijnjelasat vai maksimere buvttadeami misiid, mat njuovjuvvojit seamma čavčča. Boazosápmelaččaide, geat njuvvet misiid, máksojuvvo liigedoarjja. Otná eallostruktuurra lea heivehuvvon doarjjaortnegii, muhto unnida ealu vejolašvuoda ávkástallat guohtunressusaid ja dahká dan hearkkibun go šaddet váttis guohtundilálašvuodát.

Eallosturrodagaid ja njuovvandeattuid mihttologut maid EBD atná gozihit boazodoalu bistevasvuoda, atná vuodđun einnostahti biergobuvttadanmálla go lea stabiila dilli. Standarddat ja gaskamearri dattetge eai leat heivvolaččat buvttadusvuogadagaid muddemii go olámuttos guohtoneatnamat rievddadit áiggi mielde (áigodagaid ja jagis jahkái) ja maid eanadagaid mielde (iešguđet eallinbirrasat ja dálkkádatsonat davvin lulás) (Krätli & Schareika, 2010). Ja dan botta go sámi árbevirolaš boazodoallomáhtus leat metodat eallit eahpesihkarvuodain, heivehit jahkodatjoruide ja dálkedilálašvuodaide, ja suddjet bohccuid olgguldas áitagiid vuostá nugo sisabahkemiid, boraspiriid ja

dálkkádatrievdademiid, de eiseválddiid boazodoalu muddemat hehttejit dán máhtu effektiivva geavaheames. Eiseválddit buvttadanmihtut leat šaddan láidesteadđjin movt stuoraservodat ipmirda bistevas boazodoalu, ja – maid Heikkilä (2006, s. 83) lea áican Suomas - "boazodoallit eai adno áššedovdin iežaset fidnus". Ovdamearkkaid maid mii leat geahččan dán artiikkalis (doarjagat miessenjuovvamii, alimus boazologu mearrideapmi ja areálageavaheapmi) čájehit movt otná boazodoalu ja bohccuid areálaid hálldašeapmi dahká váttisin boazoeaiggádiidda geavahit árbevirolaš máhtu luonddu- ja dálkkádatrievdadusaid heaveheapmái. Muddemat addet maiddá unnán vejolašvuodaid boazodoalu árbevirolaš etihkkaperspektiivvaide. Rationaliserenpolitihka váikkuhus lea mielde láivudahttime boazodoalloservodagaid heivehannávccaid (Mathiesen et al., 2013).

Norga stáhta boazodoalustivren lea kontrastan árbevirolaš máhtu lassáneaddji dohkkeheapmái ja internationála dutkama ja politihkahábmema praksisii. Ovdamearkka dihte deattuha *Intergovernmental Panel on Climate Change* (IPCC) ja *Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services* (IPBES) iešguđet máhtovuogadagaid árvvu, maiddá álgoálbmotmáhtu, go galgá ovddidit vuoiggalaš, ollislaš ja effektiivva biraspolitihka mii lea buoremussan lundui ja olbmuide (IPBES, 2018; IPCC, 2014). IPBES ovddida nai eambo plurála lahkoneami ipmirdit ja árvvusatnit luonddu, ja dutkit bidjet eanet fuomášumi *makkár* ja *geaid* árvvut ja máhttu speadjalastojuvvo almmolaš mearrádusain (Díaz et al., 2018; Jacobs et al., 2020; Kenter, 2018; Pascual et al., 2021; Pascual et al., 2017). Ja dutkit čujuhit dárbbu eambo searvadahtti mearridanproseassaide (mat dohkkehit iešguđet perspektiivvaid olbmo ja luonddu gaskavuhtii) vai sihkkarastá sosiála vuoiggalašvuoda ja legitiima mearrádusaid (se for eksempel Pascual et al., 2021).

3.6 Rávvagat

- Vai láchčo dili dasa ahte boazodoalus lea heivehanmunni mii addá dasa heivehannávccaid, de eiseválddit fertejit oahpásnuvvat dasa movt boazodoallu lea heivehan rievddadusaide áiggiid čađa ja láchit dili vai boazosápmelaččat ain sáhttet geavahit dán máhtu.
- Boazodoalu guohtunareálat leat garra áitagaiid vuolde, ja dáid areálaid buorebut suddjen lea mearrideaddjin vai boazodoallu sáhtta bisuhit iežas johtáleaddji vuogi mii lea heivehuvvon marginála ja molsašuddi guohtunressusaide. Danin ferte boazodoalu eavttuid ipmirdit báikkálaš konteavsttas.
- Sámi boazodoalu hálldašeapmi berre speadjalastit olámuttolaš máhtu, ipmárdusa ja gelbbolašvuoda - sihke árbevirolaš ja dutkanvuodot - vai sihkkarastá mearrádusaid leat sihke legitiimmat ja bistevaččat.

Referanssat

- Arnesen, A. G. (1979). Norsk rett – også for samer? Særlig om reindriftssamenes rettstilling før og nå. *Hefte for kritisk juss*, 5(1), 15–24.
- Bjørklund, I. (2013). Gruvedrift og reindrift – om nordområdesatsing, folkerett og trojanske hester i Sápmi. I S. Jentoft, J.-I. Nergård & K. A. Røvik (Red.), *Hvor går Nord-Norge? Bind 3 – Politiske tidslinjer* (s. 417–428). Orkana akademisk.
- Bull, K. S., Oskal, N. & Sara, M. N. (2001). *Reindriften i Finnmark: rettshistorie 1852–1960*. Cappelen akademisk.
- Bårdsen, B.-J., Berglann, H., Stien, A. & Tveraa, T. (2014). *Effekten av høsting på produksjon og lønnsomhet i reindriften* (NINA Rapport 999, Issue. Norsk Institutt for naturforskning.
- Díaz, S., Pascual, U., Stenseke, M., Martín-López, B., Watson, R. T., Molnár, Z., Hill, R., Chan, K. M., Baste, I. A. & Brauman, K. A. (2018). Assessing nature's contributions to people. *Science*, 359(6373), 270–272.
- Dong, S., Wen, L., Liu, S., Zhang, X., Lassoie, J. P., Yi, S., Li, X., Li, J. & Li, Y. (2011). Vulnerability of worldwide pastoralism to global changes and interdisciplinary strategies for sustainable pastoralism. *Ecology and Society*, 16(2), Article 10. <https://doi.org/10.5751/ES-04093-160210>
- Einarsbøl, E. (2005, 20 June). *Reindeer husbandry rights in Norway*. Hentet 23 June fra <http://www.galdu.org/web/calahus.php?artikkel=259&gjella1=eng>
- Finnmark Dagblad. (2013, 29 September). *Glem det*. Hentet 17 September fra <http://www.finnmarkdagblad.no/nyheter/article6513776.ece>
- Hanssen-Bauer, I., Benestad, R. E., Lutz, J., Vikhamar-Schuler, D., Svyashchennikov, P. & Førland, E. J. (2023). Comparative Analyses of Local Historical and Future Climate Conditions Important for Reindeer Herding in Finnmark, Norway and the Yamal Nenets Autonomous Okrug, Russia. I S. D. Mathiesen, I. M. G. Eira, E. I. Turi, A. Oskal, M. Pogodaev & M. Tonkopeeva (Red.), *Reindeer Husbandry: Adaptation to the Changing Arctic, Volume 1* (s. 187–222). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-17625-8_8
- Heikkilä, L. (2006). The comparison of indigenous and scientific perceptions of reindeer management. *Reindeer Management in Northernmost Europe*, 73–93.
- Ims, A. A. & Kosmo, A. J. (2001). *Høyeste reintall for distriktene i Vest-Finnmark*. Reindriftsforvaltningen.
- IPBES. (2018). *Summary for policymakers of the regional assessment report on biodiversity and ecosystem services for Europe and Central Asia*. The Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. <https://ipbes.net/global-assessment>
- IPCC. (2014). Summary for policymakers. I C. B. Field, V. R. Barros, D. J. Dokken, K. J. Mach, M. D. Mastrandrea, T. E. Bilir, M. Chatterjee, K. L. Ebi, Y. O. Estrada, R. C. Genova, B. Girma, E. S. Kissel, A. N. Levy, S. MacCracken, P. R. Mastrandrea & L. L. White (Red.), *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* (s. 1–32). Cambridge University Press. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/ar5_wgII_spm_en.pdf
- Jacobs, S., Zafra-Calvo, N., Gonzalez-Jimenez, D., Guibrunet, L., Benessaiah, K., Berghöfer, A., Chaves-Chaparro, J., Díaz, S., Gomez-Baggethun, E. & Lele, S. (2020). Use your power for good: plural valuation of nature—the Oaxaca statement. *Global Sustainability*, 3.
- Johnsen, K. I. (2016). Medbestemmelse, makt og mistillit i reindriftsforvaltningen. I T. A. Benjaminsen, I. M. G. Eira & M. N. Sara (Red.), *Samisk reindrift, norske myter* (s. 195–220). Fagbokforlaget.
- Johnsen, K. I. (2018). *Conflicting knowledges, competing worldviews: Norwegian governance of Sámi reindeer husbandry in West Finnmark, Norway* (Publikasjonsnr. 2018:87) [Norwegian University of Life Sciences (NMBU)]. Ås.
- Johnsen, K. I. & Benjaminsen, T. A. (2017). The art of governing and everyday resistance: “rationalization” of Sámi reindeer husbandry in Norway since the 1970s. *Acta Borealia*, 34(1), 1–25. <https://doi.org/10.1080/08003831.2017.1317981>
- Johnsen, K. I., Benjaminsen, T. A. & Eira, I. M. G. (2015). Seeing like the state or like pastoralists? Conflicting narratives on the governance of Sámi reindeer husbandry in Finnmark, Norway. *Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography*, 69(4), 230–241. <https://doi.org/10.1080/00291951.2015.1033747>
- Johnsen, K. I., Eira, I. M. G. & Mathiesen, S. D. (2017). Sámi reindeer governance in Norway as competing knowledge-systems: A participatory study. *Ecology and Society*, 22(4), Article 33. <https://doi.org/https://doi.org/10.5751/ES-09786-220433>

- Johnsen, K. I., Eira, I. M. G., Mathiesen, S. D. & Oskal, A. (2023). 'Leaving No One Behind' – Sustainable Development of Sámi Reindeer Husbandry in Norway. I S. D. Mathiesen, I. M. G. Eira, E. I. Turi, A. Oskal, M. Pogodaev & M. Tonkopeeva (Red.), *Reindeer Husbandry: Adaptation to the Changing Arctic, Volume 1* (s. 37-66). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-17625-8_3
- Kenter, J. O. (2018). IPBES: Don't throw out the baby whilst keeping the bathwater; Put people's values central, not nature's contributions. *Ecosystem Services*, 33, 40-43.
- Krätili, S. & Schareika, N. (2010). Living off uncertainty: the intelligent animal production of dryland pastoralists. *The European Journal of Development Research*, 22(5), 605–622.
- Landbruksdirektoratet. (2020). *Ressursregnskap for reindriftsnæringen. Reindriftsåret 1. april 2019 – 31. mars 2020* (Rapport nr. 43/2020, Issue. Landbruksdirektoratet.
- Landbruksdirektoratet. (2022). *Ressursregnskap for reindriftsnæringen. Reindriftsåret 1. april 2021 – 31. mars 2022* (Rapport nr. 44/2022, Issue. Landbruksdirektoratet.
- LD. (1966). *Innstilling fra Reindrifstovkomiteen*. Landbruksdepartementet. https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1976-77&paid=4&wid=a&psid=DIVL480&pgid=a_0707&vt=a&did=DIVL508&s=True
- Lenvik, D. (1988). *Utvalgsstrategi i reinflokket* [Norges Landbrukshøgskole]. Ås.
- LMD. (2008). *Veiledere for fastsetting av økologisk bærekraftig reintall*. Landbruks- og matdepartementet. https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/lmd/vedlegg/brosjyrer_veiledere_rapporter/veileder_fastsetting_okologisk_baerekraftig_reintall_des_2008.pdf
- LMD. (2018, 5 July). *Økologisk, kulturell og økonomisk bærekraft*. Landbruks- og Matdepartementet. Hentet 30 January fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/mat-fiske-og-landbruk/reindrift/okologisk-kulturell-og-okonomisk-baerekraft/id2339776/>
- Magga, O. H., Mathiesen, S. D., Corell, R. W. & Oskal, A. (Red.). (2009). *Reindeer herding, traditional knowledge, adaptation to climate change and loss of grazing land*. Fagtrykk Idé AS. <https://oarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/43/Reindeer%20herding,%20traditional%20knowledgem%20adaptation%20to%20climate%20change%20and%20loss%20of%20grazing%20land.pdf?sequence=1>
- Mathiesen, S. D., Alfthan, B., Corell, R., Eira, R. B. M., Eira, I. M. G., Degteva, A., Johnsen, K. I., Oskal, A., Roué, M., Sara, M. N., Skum, E. R., Turi, E. I. & Turi, J. M. (2013). Strategies to enhance the resilience of Sámi reindeer husbandry to rapid changes in the Arctic. I Arctic Council (Red.), *Arctic Resilience Interim Report 2013* (s. 109-112). Stockholm Environment Institute and Stockholm Resilience Centre.
- Nebell, I., Rustad, L. J., Pettersen, I., Røe, M. & Walland, F. (2018). Kalveklassifisering og kalveslaktetilskudd for reinkalv. *NIBIO Rapport*, 4(11). https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/bitstream/handle/11250/2484981/NIBIO_RAPPORT_2018_4_11.pdf?sequence=3&isAllowed=y
- Niamir-Fuller, M. (2000). The resilience of pastoral herding in Sahelian Africa. I F. Berkes & C. Folke (Red.), *Linking social and ecological systems: management practices and social mechanisms for building resilience* (s. 250–284). Cambridge University Press.
- NOU. (2001). *Forslag til endringer i reindrifstloven: Innstilling fra Reindrifstovutvalget oppnevnt av Landbruksdepartementet 5. november 1998* (Norges offentlige utredninger, Issue. Statens forvaltningstjeneste. <https://www.regjeringen.no/contentassets/bbbc786f04474086baeac735f19cb6c4/no/pdfa/nou200120010035000dddpdfa.pdf>
- NRK Nordnytt. (2014, 26 September). *Ikke i rute med reintallsreduksjon*. Hentet 6 October fra <http://www.nrk.no/nordnytt/ikke-i-rute-med-reintallsreduksjon-1.11954217>
- NRK Sápmi. (2013, 18 February). *Kunne vært ferdig på nittitallet*. Hentet 16 January fra http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.10917493
- NRK Sápmi. (2014, 9 May). *Reintallet holder seg høyt*. Hentet 9 March fra <http://www.nrk.no/sapmi/reintallet-holder-seg-hoyt-1.11708266>
- Paine, R. (1994). *Herds of the tundra: A portrait of Saami reindeer pastoralism*. Smithsonian Institution Press Washington, DC.
- Pascual, U., Adams, W. M., Díaz, S., Lele, S., Mace, G. M. & Turnhout, E. (2021). Biodiversity and the challenge of pluralism. *Nature Sustainability*, 4, 567-572. <https://www.atree.org/sites/default/files/s41893-021-00694-7.pdf>
- Pascual, U., Balvanera, P., Díaz, S., Pataki, G., Roth, E., Stenseke, M., Watson, R. T., Dessane, E. B., Islar, M. & Kelemen, E. (2017). Valuing nature's contributions to people: the IPBES approach. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 26, 7-16.

- Ravna, Ø. (2015). Sámi Rights to Natural Resources and Lands in Norway. I N. Loukacheva (Red.), *Polar Law and Resources* (s. 63–77). Nordic Council of Ministers. <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:805978/FULLTEXT01.pdf>
- Reindrifftsforvaltningen. (2009). *Veileder for utarbeidelse av bruksregler*. Reindrifftsforvaltningen. <http://bit.ly/1wdbe6H>
- Reindrifftsloven. (2007). *Lov om reindrift (LOV-2007-06-15-40)* Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2007-06-15-40>
- Riksrevisjonen. (2003-2004). *Riksrevisjonens undersøkelse av bærekraftig bruk av reinbeiteressursene i Finnmark* (Dokument 3:12 (2003–2004), Issue. https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/dokumentserien/2003-2004/dok_3_12_2003_2004.pdf
- Riseth, J. Å. (2000). *Sámi reindeer management under technological change 1960–1990: implications for common-pool resource use under various natural and institutional conditions. A comparative analysis of regional development paths in West Finnmark, North Trøndelag, and South Trøndelag/Hedmark, Norway* [Agricultural University of Norway]. Ås. http://dlc.dlib.indiana.edu/dlc/bitstream/handle/10535/3618/sami_reindeer_management_under_technological_change_1960_to_1990_implications_for_common_pool_resource_use_norway.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Sara, M. N. (2001). *Reinen – et gode fra vinden: Reindrifftsens tilpasningsformer i Kautokeino*. Davvi girji.
- Sara, M. N. (2009). Siida and Traditional Sámi Reindeer Herding Knowledge. *Northern Review*, 30(Spring 2009), 153–178.
- Sara, M. N., Eira, I. M. G., Bjørklund, I. & Oskal, A. (2016). Hvordan skal vi forstå reintall? I T. A. Benjaminsen, I. M. G. Eira & M. N. Sara (Red.), *Samisk reindrift, norske myter* (s. 51-68). Fagbokforlaget.
- Statens reindrifftsforvaltning. (2014). *Ressursregnskap for reindriffts-næringen for reindrifftsåret 1. april 2012 – 31. mars 2013*. Fagtrykk Idé AS. <https://www.landbruksdirektoratet.no/no/reindrifften/for-siidaandeler/publikasjoner>
- Stortinget. (2023, 28 February). *Svar på skriftlig spørsmål om å sikre reindrifftsarealgrunnlag*. Hentet 28 February fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/svar-pa-skriftlig-sporsmal-om-a-sikre-reindriffts-arealgrunnlag/id2965039/>
- Turi, J. M. (2007, 1st June 2007). Johan Mathis Turi addresses World Environment Day. I. International Centre for Reindeer Husbandry.
- Vorren, Ø. (1946). Reindrifften i Norge. *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 11(5–6), 199–220. <https://doi.org/10.1080/00291954608551627>

4 Leago norgga narratiiva sámi boazodoalu birra rievdamme?

Tor A. Benjaminsen

Professor, Norgga biras- ja biodiedalaš universitehta

Čoahkkáigeassu

Sámi boazodoallu lea guhká adnojuvvon váttisvuhtan norgga servodagas. Earenoamážit lea boazodoallu Finnmárkkus cielahuvvon almmolaš digaštallamis. Lea leamaš dábálaš čuočuhit ahte boazoeaiggádiin leat beare ollu bohccot mat daguhit ahte Finnmárkku duoddarat gurbet, vuollegis njuovvandeattuid ja areálariidduid. Boazodoallu lea, nuppiiguin sániiguin daddjojuvvon, ipmirduvvon dakkár ealáhussan mas váilu ekologalaš bistevasvuhta, mas ii leat ekonomalaččat beaktilvuhta, ja mii hehte servodatovdáneami dakko bokte ahte vuostálastá earret eará ruvkkaid, bieggaturbiinnaid ja elfápmorustegiid. Dán artihkkala áigumuš lei guorahallat leago dát narratiivvat dahje váldosáгат rievdan. Analysa vuodđun leat adnon dieđut mediadiehtobásas Atekst. Bohtosat čájehit ahte mediaáššit boazodoalu ja árbevirolaš/máhtu/bistevasvuoda birra leat lassánan mearkkašahtti ládje maŋimuš 10-20 jagis. Seammás leat čállosiid logut mat gusket eatnamiid guoradeapmái/ unnon/njiedjan seamma áigodagas. Dasa lassan leat lassánan artihkkalat mat digaštallet boazodoalu dálkkádatrievdamiid oktavuodas ja dáža odđakolonialismma. Danne orru

nu ahte máhtolašvuhta boazodoalus lea eanet ja eanet árvvusadnojuvvon ja ahte fokus lea sirdojuvvon dálkkádatrievdamiidda ja (odđa) kolonialisttalaš oktavuhtii stáhta ja boazodoalu gaskka. Dát rievdamat leat vuosttažettiin oassin riikkaidgaskasaš treanddas mas girjáivuhta ja iešguđetlágan máhtolašvuhta dohkkehuvo. Riikkaidgaskasaš ja Norgga digaštallamat dekoloniserema birra lea várra váikkuhan dán álggahan narratiiva rievdamii. Dát rievdamat Norggas čuvvot maiddái máilmmiviidosas rievdamiid das movt oidnet pastorálistma dahje elliid guođohit. Áltá-Guovdageainnu eanu buodđudeami riidu čanai biraslihkadusa, sámpolitiikkalaš lihkadusa ja boazodoalu oktii. Muhto dađistaga šadde birasgáhtejeaddjit eanet kritihkalaččat boazodollui seammás go čuoččuhusat boazodoalu birasnuoskkideami ja heajos elliidsuodjaleami birra lassánedje. Muhto miellavuosttaldeamit bieggaturbiinnaid Fovsenis ja plánejuvvon veaikeruvkii vuostá Fálesnuoris leat dál oasis ahte biraslihkadusas ja boazodoalus fas leat gávnadan oktasaš beroštumiiguin.

4.1 Álggahus

Sámi boazodoallu lea guhkes áiggi adnojuvvon váttisvuhtan dan sadjái go resursan norgga servodagas. dát gusto Earenoaearenoamážit boazodollui Finnmárkkus gos, dávjá geardduhuvvo ságain dahje narratiivvain, leat navdan ahte lea alla boazolohku mii dahká ahte dálveguhtuneatnamat gurbet, šaddet vuollegis njuovvandeattut ja areálariddut. Boazodoallu adnojuvvo dakkár doaimman mas lea heajos ekologalaš bistevasvuhta, unnán ekonomalaš doaimmavuohki ja vuollegis buvttadeamit, ja mat hehttejit servodatovdáneami earret eará go vuosttaldit ođđa ruvkkiiid, bieggaturbiinnaid, barttahuksemaid, báhčinišlijuid ja elfápmojohtasiid.

Mun vuotán dattege ahte digaštallan sámi boazodoalu birra Norggas orro nuppástuvvame. Dán artiikkalis mun guorahalan dan. Analysa lea dahkkon dieđuid vuodul maid lean viežžan mediadáhtabásas Atektst Retrieveris. Dát čájeha, Oanehaččat daddjon, ahte mediasáгат mat laktet boazodoallu ja árbeviro-/máhtu/ bistevasvuoda¹, leat sakka lassánan maŋemus 10-20 jagis. Seammás leat čállošiid lohku guhtoneatnammat čállet eatnamiid guorbadeamiid birra njiedja dan rájes, sulli 2007-08-loguin go dat sáгат ledje alimusas. Dasa lassin leat maiddái lassánan artiikkalat mat digaštallet boazodoalu dálkkádatrivedamiid oktavuodas ja dárú ođđakolonialismma. Danne orru čujuheame dan guvlui ahte lea álgán diskursalaš rievdadus mas boazodoalu máhttu adnojuvvo eambbo árvvus, ja mas fokus dálkkádasrivedamiidda nuppe bealde ja (ođđa)kolonialisttalaš gaskavuhta stáhta ja boazodoalu gaskkas nuppe beslde adnojuvvo vuodđováttisvuhtan matguhkit áigái sáhttet rievdadit aváldofuomášumi eret boazologuin, guhtoneatnamiid guorbamiin ja njuovvandeattuin.

Dát diskursalaš rievdan sáhtta lea sivvan manne miellačájehemait Oslos guovvamánu-njukčamánu 2023 bieggamilluhuksemaid vuostá Fovsen-njárggas Trøndelágas lihkestuvve dan mađe bures ja ledje bures oidnosis mediačallošiin. Norgga sámiid riikkasearvvi Nuorat ja Luondu ja Nuorat lágidedje miellačájehemi jaovttastahte rahčamušaid sámi eananvuogátvuodaid ja biras- ja dálkkádatrahčamušaid dáfus. Akšuvdna nagodii loktet sága das ahte bieggaturbiinnat symboliserejit ruoná kolonialismma dan sadjái go ovddeš oktoráđđejeaddji mitalus ahte bieggaturbiinnat leat dárbbaslaččat vai nákejit čađahit «ruoná molsašumi». Dálkkádataktivista Greta Thunberg searvan ja doarjja miellačájeheddjiide lei ávkkálaš gievrudahttit vel eambbo aktionisttaid mitalusa ja čatnat dán globála dálkkádatvuogálašvuoda digaštallamiidda.

Dan rájes go Álttá-Guovdageaineatnu (1979-1981) buodđuduvvui ja čohkkii sámi aktivisttaid ja luonddugáhttejeddiid, de leat erenoamážit boazodoallo- ja luonddugáhttenberoštumiid siearranan goabbat geidnui. Oallut luonddugáhttejeaddjit leat

čalmustahttán ahte sii moitet boazodoalu ja oaiivildit ealáhusa leat biologalaš mánggabealatvuoda áittan, sihke boraspireiidduin ja go boazodoallu daguha ahte Finnmárkkuduoddara jeageleatnamat gurbet¹. Dasa lassin leat elliidgáhttenaktivisttat buktán čuoččuhusaid ahte boazodoallit luitet bohccuideaset nealgut². Dán láhkái sáhtii ovdamearkka dihte Miljøpartiet De Grønne- bellodaga stuoradiggeáirras Rasmus Hansson irgalit birasberošteaddji válljejeddiide go čujuhii Finnmárkku boazodollui go dadjá dat lea “Norgga stuorimus almmolaš ruhtaduvvon elliidtragediija” (Dagbladet 6. b.juovlamánu 2014).

Soamis biologat, eandalii Romssa Universitehtas ja Norsk Institutt for Naturforskning (NINA) Romssa-ossodagas, leat maŋemus 20 jagi doaimmalaččat gaskkustan jurdaga ahte boazolohku lea váldováttisvuhta masa stáhta boazodoallohálddahus ferte máddat. Dát dutkit leat aktiivvalaččat gaskkustan medias konklusuvnnaid ahte leat ilá ollu bohccot guhtumiid ektui ja das leat váikkuhusat sihke ekonomalaččat, ekologalaččat ja elliidgáhttema bealis³. Dát oassálasti dutkit leat ovdamearkka dihte čuoččuhan ahte «bohccot maid boraspire váldá, livčče goitge jápmán nealgái» (Torkild Tveraa siterejuvvon Nordlys 24. b.suoidnemánu 2012), ahte boazodoallit verrošit hirbmadit boraspirevahátruđaiguin ja dieđihit ahte «reitomat ja jápmamiesit nealguma dihte leat boraspiriide massojuvvon» (Torkild Tveraa siterejuvvon Nationen 24. b. juovlamánu 2010), ahte stáhta berre geavahit «boares buori rissi» boazodoalu rissemii dan sadjái go «seakte-doaimmabijuiguin» (Rolf Anker Ims siterejuvvon forskning.no 11. b. Guovvamánu 2010), ja ahte muhtin oassi Finnmárkkuduoddaris lea guhtojuvvon nu garrasit ahte bohccuun bānit «nohket guomi radjái moatti jagis», daningo boazu «oažžu njálbmái maiddái sáddo ja geađggážiid go unnán lea guhtun eatnamis» (Rolf Anker Ims

¹ Ovdamearkan luonddugáhttejeddiid moaittagiidda namuhit Bellona Magasin mas sii guovtti artiikkalis dieđihit Finnmárkku boazodoalu 1999:s birra ahte «Boazodoallu gurre Finnmárkkuduoddara valljodagaid» ja ahte «Meahccebiillat ja badjelmeari guhtun buktá guhtunguorbadeami» (Ness 1999a, 1999b). Finnmárkku Luonddugáhttenlihtti čuoččuha ahte čovddusin «eallitragediijai duoddaris» lea jogo «hálddahusdoaimma mas leat ránggástanvejolašvuodát daidda doliide geat eai lágit eallosturrodaga guhtuneatnamiid ektui njuovvandeaddoovdáneami vuodul, dahje ollásii privatiserejupmi árbevirolaš guhtuneatnamiid» (Altaposten 4. b.juovlamánu 2010). Norgga Birasgáhttenlihttu sivahallá bealistis boazodoalu leat áittan alccesis go bilida guhtumiid ja go «goarida Finnmárkkuduoddara mas šaddet stuora váikkuhusat visot ekovuogádkii jus boazolohku ii geahpeduvvo sakka» (Nordlys 25.b.guovvamánu 2009).

² Ovdamearkka dihte sivahallá Dyrebeskyttelsen Norge boazodoalu mas dego vuohkin lea «elliidillasteapmi» (Nordlys 6. b.juovlamánu 2010).

³ Dás ferte lasihuvvot ahte vuolláičáli lea leamaš moaitevaš dán gaskkusteapmái ja oassálastán digaštallamiin dáid dutkiiguin earret eará dán kanálain: Nordnorsk debatt, Altaposten, Dagens Næringsliv, Klassekampen ja forskersonen.no.

siterejuvvon Altaposten 16. b. njukčamánnu 2010), ja ahte rievssatlohku Finnmárkkus lea njiedjan danin go ealut leat guorbada guohtumiid (Rolf Anker Ims siterejuvvon Altaposten 18. b. Njukčamánnu 2010).

Dán lágan mediacealkámušat leat váikkuhan mearkkašahtti olu dasa legitimeret stáhta politihka «boazologuheiveheapmái», namalassii unnidit boazologu ja boazodolliid logu.

Eai leat váilon negatiivva preassačállosat boazodoalu birra mañemus logiid jagiid. Dábálaš bajilčállagat medias leat leamaš «Boazodoallu áitá Finnmárkku luonddu», «Duottar guođohuvvo sáttomeahccin», «Jápmu duoddaris» ja «Ealut billistit duoddariid»

Lassin leat maid fáddán adnon boazodoalu siskkáldas riiddut ja riiddut boazodoalu ja eará eanangeavaheami gaskkas. Analysas mas guorahalai miellaguottuid sápmelaččaid ja sámi diliid ektui dárui aviissain áigodagas 1996-2000 konkluderii Berg dan bohtosii ahte

Boazodoallu namuhuvvo mearkkašahtti negatiivan buot aviissain mat ledje guorahallamis mielde. Earenoamážit gusto dát boazodollii Finnmárkkuduoddaris, ja go lohka muhtin aviissaid, de oazžu dan ipmárdusa ahte dat stivrejuvvo mafiasullasaš metodaiguin. Dás leat olu ovdamearkkat mo aviissat moaittekeahttá geardduhit čuoččuhusaid maid nubbi áššebealli ovdida siskkáldas riiddus, ja buktá ovdan dáid dieđuid dego dat livččii objektiivvalaš duhtavuohhta. Dábálaš aviisareportáša báikkálaš aviissain lea muđui boanddaid birra geaid eatnamiidda leat bohccot bohtán guohtut, ja dat besset vuostesáni haga iežaset váidalusaid buktit ovdan – almmá ahte nubbi áššebealli lea jerrojuvvon.

Dán lágan oasálaččaid sáhkavuorut areálaridduin dávjá bohtet giehtalaga dajaldagaiguin ahte menddo alla boazolohku dahká ahte guohtoneatnamat billašuvvet. Balddáhus historjját medias ledje earenoamáš valjit katastrofadálvi 1997, go lei olu muohta ja jieknaskárta gearddit mii dagai ahte gidđaeatnamiid alde jápme olu bohccot. Vaikko stuora boazojápmu dán jagi lei dan dihte go guohtoneatnamat ledje lássahuvvan muohhtaga ja jieknuma dihte, dan sadjái go váilevaš guohtoneatnamat, de almmatge ealáskii historjá ahte guorbadiid ealut duoddariid.

Sámi boazodoallu mii lea Finnmárkkus davvin gitta Rossenii / Rørosii lulde, adnojuvvo olu aktevrraid oainnu mielde áittan ja iige fal riggodahkan norgalaš kultureanadahkii.

Birasgáhttejeaddjit, biologat, stáhtavirgáduvvon agronomat ja buot bellodagaid politihkkarat leat leamaš earenoamáš doaimmalaččat moaitit ealáhusa mañemus logiid jagiid. Dát moaitta lea maiddá čadnojuvvon gáibádussii ahte boazodoallu ferte moderniserejuvot (Benjaminsen, Gaup Eira ja Sara 2016).

Dán artihkkalis jearan leago dát ráđđejeaddji norgga narratiiva sámi boazodoalu birra mañemus jagiid álgán rievdat norgga servodagas eanet positiiva oainnu guvlui ealáhusa hárrái. Dán lágan rievdan galgá leat dáhpáhuvvon Ruotas 15-20 jagi dás ovdal. Bernes et al. (2015: 4) válddaha molsašumi ná:

In Sweden, public opinion on how reindeer grazing affects mountain vegetation has shifted during the last few decades. In the 1990s, several well-published records of grazing-related vegetation degradation helped to form a widespread perception that some mountain areas were overutilized, and a concern that Swedish reindeer husbandry was not sustainable. ... More recently, however, the impact of reindeer grazing on mountain vegetation was subject to re-evaluation in Sweden. Analyses of available data on reindeer numbers and grazing effects indicated that the fears of overgrazing were based on local damage around a few enclosures and fences. Some of the effects were due to trampling on lichen-dominated vegetation, while others involved vegetation dominated by vascular plants, but no evidence of large-scale overutilization of reindeer ranges in the Swedish mountains could be found. The present-day consensus is that overgrazing of Swedish reindeer ranges has been temporary and local, and that it rarely has caused permanent damage.⁴

Nu maiddá, dál 20 jagi dás ovdal guorahalaiga Moen ja Danell (2003) dáláš boazoguohtundutkamiid Ruotas ja eaba gávdnan mearkkaid dasa ahte livččii «large-scale vegetation degradation or erosion by reindeer husbandry in the Swedish mountains». Almmatge ledje garra oaivilat «badjelmearálaš guohtoneatnamiidguorbadeapmái» maiddá ruottelaš servodagas ja ruođa politihkkariid gaskkas dan áigge. Dát oainnut orrot leame rievdan Ruotas dasgo dál bohccuid guohtun maiddá digaštallojuvvo vejolaš ávkin kultureanadagaid dikšumis ja biologalaš mánggabealatvuodas (geahča ovdamearkka dihte Axelsson Linkowski ja Lennartsson 2011).

⁴ Bernes et al. (2015: 4) lasiha maiddá ahte «Recent evidence from Finnmark's winter rangelands points to the same conclusion.»

Ruotabeale oainnut leat vuostálasvuohhta Norggabeale dillái mas politihkas lea sáhka unnidit boazologu mii adnojuvvo leat áittan aiddo fal biologalaš mánggabealatvuhtii. Muhto jus bajitdásis lea norgga narratiiva rievdamme, de gažaldat lea goas ja guđe ládje dát váikkuha politihkkii.

4.2 Norgga narratiiva sámi boazodoalu birra: Boazolohku, guohtoneatnamiid guorbadeapmi ja njuovvandeattut

Norgga politihka ođasmahttit ja beavttálmahttit sámi boazodoalu álggii hápmašuvvat 1970-logu loahpas. Dát politihka dagai ahte nu daddjon Rossenmodealla dađistaga bođii geavahussii. Modealla vuodđu lea idea ahte dálveguohtumat leat hearckes unnimusmearri boazodoalu jahkesyklusis. Danin ferte unnidit guohtundeattu dálvet nu olu go vejolaš ja vuovdit misiid ja maid unnidit varrásiid logu ealus. Modealla lei dutkamiid vuodul Rossenguovllus ja dan rájes lea geavahuvvon vuodđoprinsihppan Norgga boazodoallohálddašeamis. Prinsihppa lea vuosttažettiin ahte njingelasat galget olu ealus vai miesit šaddet maid njuovvá čakčat ja ahte dálveguohtumiidda mearridit “alimus boazologu” maid ii leat lohpi rihkkut. Ákkastallan lei ahte jus boazodoallit geavahit modealla, de šaddet bohccuin losit njuovvandeattut, go modealla eaktuda lagas ja jorggu gorrálas oktavuoda boazologu ja ovttaskas bohcco deattu gaskkas⁵.

Modealla ulbmil lea optimaliseretja effektiviseretbiERGobuvttadeami. Dasa lassin lea dáhttu gáržžidit dálveguohtoneatnamiid guorbama, dasgo dát adnojuvvojit juo guorban (Benjaminsen, Eira ja Sara 2016).

Narratiiva guohtumiid guorbadeamis ja alla boazolohku Finnmákkuduoddaris lea váldosaččat vuodđuduvvon analysaide mas leat geahčadan šaddogearddi satelihttagovaid vuodul, erenoamážit jeageleatnamiid, iešguđet jagiin (Johansen ja Karlsen 1998, Johansen ja Karlsen 2005). Satelihttagovat čájehit ahte leat unnon dat areálat main lei jeagil 1980- ja 90-loguin. Johansen ja Karlsen (2005) geavaheigga satelihttagovaid 1973, 1980, 1987, 1996 ja 2000. Dalle gávnnavuvvui ahte jeagil govččai goalmmádasoasi areálain guokte vuosttaš jagi, muhto jagis 2000 dušše 6 % mas dađistaga leat unnon jeageleatnamat. Seammá áigodagas lassánedje eará šaddotiippat. Jeagelmearri unnu ja seammá áiggis lassánii boazolohku 1970-logu rájes gitta birrasii 1990. Vaikko boazolohku fas geahppánii 1990-logus, de oallut dutkit oaivvildit ahte boazolohku lea váldosivva

⁵ Digaštallan dán oktavuoda hárrái, geahča Marin et al. (2020), Stien et al. (2021) ja Marin et al. (fargga almmuhuvvo).

jeahkála geahppáneapmái mii lea áicojuvvon⁶.

Lassin satelihttagovaid analysaide lea Norsk Institutt for Naturforskning (NINA) čađahan mihtidemiid njuolga šaddogearddis olu fealttain davvi-lulli-ávssis Finnmákkuduoddaris jagiin 1998, 2005, 2010, 2013 og 2018.

NINA jeagelguorahallama buohtastahttimiin jagiin 1998–2005 čájehuvvui sakka lassáneapmi áigodagas 1998 - 2005 gaskameari rájes mii lei 8,3 % gitta 27,6 % (Gaare et al. 2006). Dasa lassin lei jeagelassodat asson gaskameari 22 mm rájes gitta 28 mm rádjai seammá áigodagas. Dát dáhpáhuvai seammá áigodagas go boazolohku maid lassánii áigodagas 2001 - 2005.

Buohtastahttin jagiin 2005–2010 dadjá maiddá ahte lea unna njiedjamaš jeagelgokččasis 27,1 %:s gitta 24,5 %:ii ja rievdan gaskamearalaš jeagelgokččasis, lei vuos 29 mm ja šattai 23 mm (Tømmervik et al. 2011). Dán seammá áigodagas lassánii ain boazolohku. Oppalaččat áigodagas 1998 - 2010 lassánii almmatge jeagil mearkašahhti veara sihke assodaga ja viidodaga dáfus.

Jagiin 2013 ja 2018 guorahalle sii unnit meari fealttaid go dat 52 álgoálgosašfealtta. Dáid jagiid bohtosat suorgásit iešguđet guvlui ja leat stuora variašuvvnat dain fealttain, muhtin sajiin lea lassáneapmi ja muhtin sajiin lea jeagil unnon. Oppalaččat dát dáhtat eai atte empiralaš doarjaga dan narratiivii ahte lea oppalaš guohtunguorbadeapmi duoddara dálveguohtoneatnamiin (Benjaminsen, Reinert, Sjaastad ja Sara 2015; Benjaminsen, Eira ja Sara 2016).

Jearaldahkan šaddá leago dát boazologu, guohtoneatnamiidguorbadeami ja njuovvandeattuid narratiiva dál rievdamme, ja oaidnit go mii álggu dan rievdamemis mii jorrá dan guvlui mii Ruotas lea leamaš, mas boazodoallu orru leame árvvus adnojuvvoime kultuvrralaš, ekologalaš ja servodatlaš buorrin.

4.3 Leago narratiiva rievdamme?

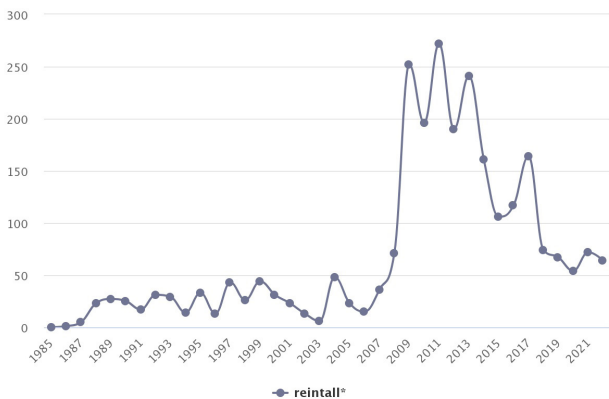
Iskan dihte leago narratiivvalaš molsašupmi boazodoalu birra Norggas, de lean ohcan mediadáhtabásas Atekst i Retriever áigodagas 1985–2022. Danne go dán áigodagas gáldut leat sakka lassánan, eandalii loahpageahčen 1990-logu go interneahhtasiiddut šadde dáhtabása oassin, de lean mun ráddjen ohcama báberaviissaid. Báberaviissaid lohku gáldun leat maiddá lassánan dán áigodagas. Danin ii sáhte ovttaskas jagiid juohke govvošis buohtastahttit njuolga, muhto govvošiid

⁶ Dáid satelihttagovaid analysa ja vuohki movt dat geavahuvvo politihkalaččat lea maid cuiggoduvvon, geahča Benjaminsen, Gaup Eira ja Sara (2016) ja Benjaminsen (2021). Dálkkádatrievdamat, mat suohkudit vumiid ja duoddariid visot vuovdiluvvet, jáhkkimis lea mihá stuorat sivvan go ahte boazolohku galggašii sivvan jeagelgokččasa unnumii man áicet satelihttagovaid mielde. Dasa lassin lea metodalaš gažaldat man bures satelihttagovat heivejit mihtidit jeahkáliid mat šaddet seamma sajis go skirrit ja sieđggat.

sáhtta almmatge siskkáldasat buohtastahtit ja treanddat oidnojit čielgasit.

Mun dahken ohcama dasa lassin mas fátmastin buot gáluid, maiddá neahttsiidduid ja rádio/TV. Dát ohcamat čájehedje oppalaččat seammá treandda go dat mii lea govvošii 1-7.

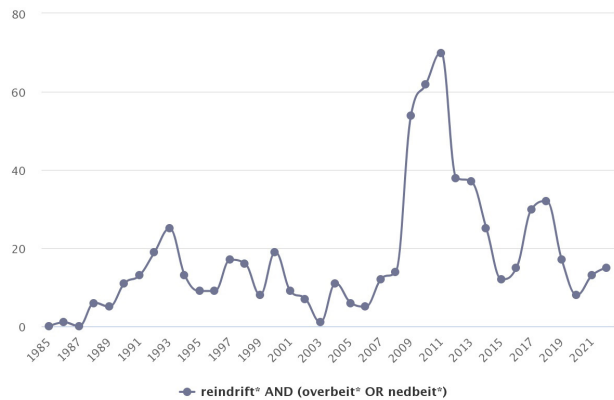
Álggos mun ohcen iešguđet lágan kombinašuvnnaid sánis «boazolohku» (go čállen *reintall** ohcansajis Atekstas). Dán ohcama bohtosat leat oaidnimis Govus 1:s vuolábealde.

Govus 1: Avisačállosat mat sisttisdoalle sáni «reintall*» (boazolohku), 1985-2022. Duššefal bábergáldut, eai neahttsiiddut iige TV/ráđio. Gáldu: Retriever.

Govus čujuha dan guvlui ahte aviissain lassána čállosat boazologu birra mii álggii birrasii 20 jagi dás ovdal, mas ságat ledje eanemusat jagis 2011, ja das maŋás njiedjagodii. Manin ságat ledje eanemus dalle, soaitá sáhttit čilget fuomášumiin maid Riikarevišuvna raporta jagis 2012 almmuhii, mas ovddalgihtii ja maŋgil lei olu fuomášupmi boazolohkui ja guohtoneatnamiidguorbadeapmái. Dasa lassin leat čállosat jagis 2017 eanemusat maiddá mediaberoštumis Alimusrievtti duomu hárrái Jovsset Ánte Sara vuostá. Mediačállosat leat maid jagis 2009 hui badjin ja dat čatnasit boazolohkamiidda mat ledje dan jagi. Ledje maid fuomášumit areálariidduide ja siskkáldas riidduide boazodoalus mas čilgehus lei ilá alla boazolohku, ja almmuhuvvui maid doavttirgráda nákkosgirji Romssa universitehtas, mas boadus lei ahte dálkkádatrievdamat miellidibuktet ahte šaddá váddásit boazodollui doalahit alla boazologuid (Bårdsen 2009). Muhtin aktevrrat geavahedje dán dutkamuša ággan unnidit boazologu. Govus čájeha čielgasit unnit mediaberoštumi boazologu hárrái maŋgil Alimusrievtti duomu Sarai.

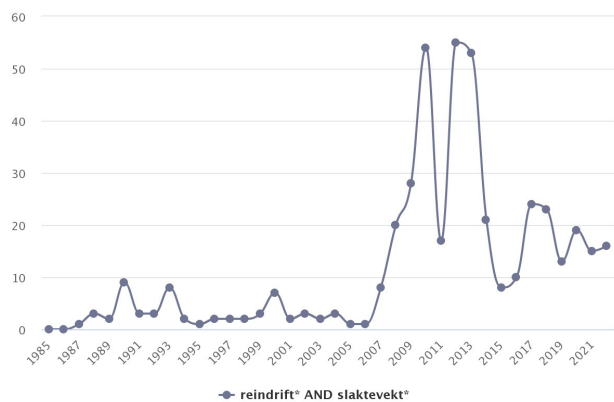
Nubbi ohcan lei mediaberoštumis mii čadni guohtoneatnamiidguorbadeapmái boazodoalus. Bohtosat čájehuvvot vuolábealde, Govus 2.

Govus 2: Avisačállosat mat sisttisdoalle kombinašuvna «reindrift, overbeit dahje nedbeit», «guohtoneatnamiidguorbadeapmi» dahje «guorban», «boazodoallu» ja «guohtoneatnamiidguorbadeapmi» dahje «guorban», 1985-2022. Duššefal bábergáldut, eai neahttsiiddut iige TV/ráđio. Gáldu: Retriever.

Fas oaidnit váikkuhusa Riikarevišuvna raporttas 2012. Seammá ládje go boazolohkokuomášumiin, de oaidnit njiedjama maŋemus 10-12 jagi aviisačállošii gohtunguorbadeami ja guorbama birra mii čadno boazodollui. Berre maid lasihit ahte muhtin čállosat maŋemus logijagis leat maiddá leamaš moaitagat dan ideai ahte boazodoallu guorbada guohtumiid, mat bohtet boazodollui alddiineaset ja dutkiin Dávvgas-prošeavttas⁷.

Dasto mun ohcen aviisačállošiid njuovvandeattuid birra boazodoalus. Govus 3 čájeha ohcama bohtosiid.

Govus 3: Avisačállosat mat sisttisdoalle kombinašuvna «reindrift» og «slaktevekt», «boazodoallu» ja «njuovvandeattut», 1985-2022. Duššefal bábergáldut, eai neahttsiidduid iige TV/ráđio. Gáldu: Retriever.

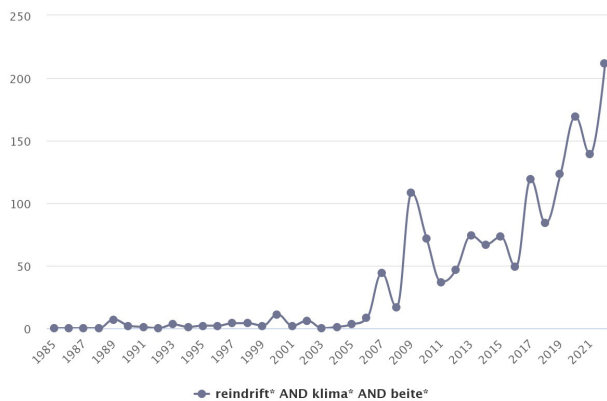
⁷ Dávvgas-prošeakta lei dutkanprošeakta mas ovttasbarga čuovvovaš ášahusaid dutkkat: Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU) ja Internationála Boazodoalloguovddáš (ICR) ja ruhtadeapmi bodii Norgga dutkanráđis áigodagas 2012-2016. Boadus lei mánggat almmuhusat ja aviisaartihkkalat mat moite ráđđejeaddji mitalusa boazodoalu birra, earret eará girji «Samisk reindrift, norske myter» (Benjaminsen, Gaup Eira ja Sara 2016).

Fas oaidnit váikkuhusa Riikkarevišuvna raporttas 2012. Dát govus čájeha sullasaš tendeanssa go ovddit alimus sáhkameriin birrasii 10 jagi dás ovdal ja dasto njiedjá.

Daid boahhtevaš ohcamiid dahken gávdnan dihte leatgo eará narratiiva bealit mat mediačállošii leat viidánan ja lassánan. Go dovddan áigequovdilis digaštallamiid sámi boazodoalu birra, de välljejin ohcansátnin dálkkádat-rievdamat, árbevirolaš máhttu ja kolonialisma.

4.4 Dálkkádatervdamat

Danin go mediaságat dálkkádatervdamiid birra oppalaččat leat lassánan, de ii leat nu imaš ahte maiddá leat lassánan digaštallamat boazodoalu birra. Mu ohcansátnit eai lean dušše «boazodoallu» ja «dálkkádat», muhto maiddá «guohtun» – vai ohcan šaddá eambbo spesifihkka. Govus 4 čájeha nu mo vurdojuvvon, hui roahdá čáluslassáneapmi mu ohcamis go geavahin dán kombinašuvna.

Govus 4: Aviisačállosat mat sisttisdolle kombinašuvna «reindrift», «klíma» og «beite», «boazodoallu», «dálkkádat» ja «guohtun», 1985-2022. Duššefal báber-gáldut, eai neahtasiidduid iige TV/ráđio. Gáldu: Retriever.

Dán fáttá birra lea lassáneapmi leamaš, nu go mii oaidnit, mañemus 10-12 jagi. Alimus čálusmearri jagis 2009 čatnasa dasa go almmuhuvvui nákkosgirji mii dajai ahte dálkkádatervdamat mielddisbuktet ahte boazodollui šaddá váttisin bisuhit alla boazologu (Bårdsen 2009). Váikkuhusat boazodollui dáid dieđuid vuodul digaštallojuvvi mealgat medias dan jagi.

Dat roahdá lassáneapmi mediaságain mañemus jagiid dáidá leat danin go Finnmárkku boazodoalus ledje earenoamáš hástaleaddji guohtundilit mañemus áiggiid danin go lei olu muohta ja jiekŋa guohtoneatnama alde. Dán váikkuhus lea ahte bohccot eai nagot goavut bodnái dálvet nu go dat dábálaččat dahket. 2017 rájes lea boazodoallu vásihan guohtunkriisa unnimusat golmma gearde (Johnsen, Eira, Oskal ja Mathiesen 2023). Dáid jagiid gohčodit *goavvejahkin* davvisámegillii.

Bivvalis dálvvit ja bodneskártá eatnamis lea maiddá namuhuvvon ON dálkkádatpanela

(IPCC) raporttas maid bargojoavku 2 dan 6:át váldoraporttas almmuhii 2022 giđa. Raportta 13. kapihttalislea čáluš sámi boazodoalu birra Ruotas mas daddjo ahte dálkkádatervdamat váikkuhit dasa ahte guohtoneatnamat eambbo ja dávjjit jikŋot. Dát dáhpáhus navdimis lassána ja dáhpáhuvvá dávjjibut boahhte áiggis (Bednar-Friedl et. 2022).

1990-logu loahpageahčen ledje moadde dálvvi go guohtoneatnamat lassahuvve ja Finnmárkku lei goavvi. Lei dattege unnán fokus ahte dálkkádatervdamat ledje sivvan dasa. Dan sadjái čilgejuvvi kriisa danin go boazolohku lea ilá badjin. Daláš boazodoallohoavda celkkii Nordlys-aviisii cuoŋománu 21.beavvi 1999 artihkkalis mas lei namma «Død av sult» (nealgái jápmán) mas lei gažaldat sáhtttá go stáhta veahkehit ja addit boazodolliide lassibiebmandoarjaga: «Mii eat sáhte alla boazologu dustet doaimmaiguin mat doalahit alla boazologu. Leat ilá olu bohccot guohtoneatnamiid ektui. Oktavuolta dás lea áibbas čielggas».

Odne lea arvat váddásit doalahit dákkár posišuvna, daningo máhttu dálkkádatervdamiid birra lea mihá buoret go 1999:s ja váikkuhusat leat čielgaseappot. Almmatge ii ábut leat nu vissis dasa ahte guohtoneatnamiid guorbadeapmi lea stuora váttisvuohtan boazodoalus. Stáhta leage juolludan stuora doarjaga lassibiebmmamii mañemus goavvejagiid. Ja medias lea lassáneaddji digaštallan mo dálkkádatervdamat váikkuhit dasa ahte guohtoneatnamat lassahuvvot iige šat seammá ládje deattuhuvvo boazolohku sivvan dasa go bohccot nelgot, nu go 1990-loguin.

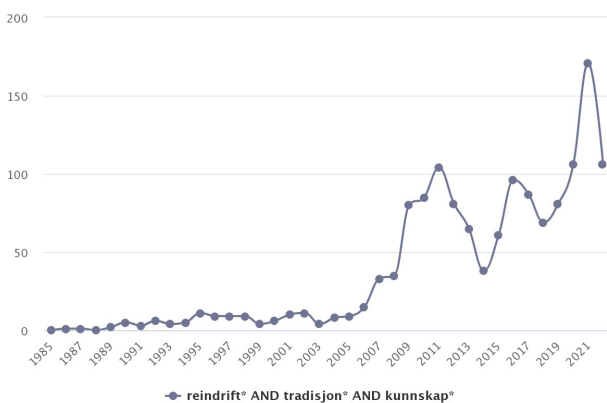
4.5 Boazodoalu árbevirolaš máhttu

Internationála digaštallamat biologalaš mánggabealatvuodas ja dálkkádatervdamiin leat mañemus jagiid reflekteren lassáneaddji dihtomielalášvuoda das man dehálaš lea vuhtii váldit álgoálbmogiid árbevirolaš máhttu ja báikkálaš máhttu. Dát vuhtto earret eará ON' biologalaš mánggabealatvuoda panelas (IPBES) ja ON dálkkádat-panelas (IPCC). Mañemus IPBES ja IPCC raporttat fátmastit olu materiála vásáhusvuodot máhttu birra ja guđe ládje dat sáhtttá leat mielde dieđalaš máhttu čiekŋudahttit. Dát vuhtto maid go lea lassáneaddji fokus «dohkkeheapmái» (*recognition*) go digaštallojuvvo birasvuoiggalašvuolta (*environmental justice*) (Coolsaet ja Néron 2020) ja dálkkádatvuoiggalašvuolta (*climate justice*) (Benjaminsen, Svarstad ja Shaw of Tordarroch 2022). Seammá ládje leat mañemus jagiid digaštallamat dekoloniseret máhttoresiimmaid koloniserejuvvon guovlluin fátmastan Sámi ja váikkuhan diskursalaš rievdadussii (Ween og Lien 2012; Ravna 2020; Normann 2021; Olsen ja Evju 2022; Kaldager, Kramvig ja Pirak Sikku 2023; Tønnesen 2023).

Maiddá leat dutkan- ja gaskkustanprošeavttat, ovdamearkka dihte Sámi allaskuvlla Rievdan-

prošeakta, váikkuhan lassáneaddji áddejupmái servodagas boazodoalu árbevirolaš máhtu hárrái. Dát prošeakta lea ovttrasáđiid boazoeaiggáđiiguin guorahallan guđe ládje stáhta hálddašeapmi váikkuha, dahje geavadis headušta boazodoalu vejolašvuođaid geavahit árbevirolaš máhtu gieđahallan dihte váttis guohtundili (Johnsen, Eira, Oskal ja Mathiesen 2023).

Dán fáttás mun dahken golmmalágan ohcama – reindrift + tradisjon + kunnskap (boazodoallu + árbevierru + máhttu); reindrift + kunnskap + bærekraft (boazodoallu + máhttu + bastevasvuohta); ja reindrift + tradisjon + bærekraft (boazodoallu + árbevierru + bastevasvuohta). Dát golbma govvosa dáin ohcamiin čájehit roahtá sáhkallassáneami maŋemus 10-20 jagiid. Govus 5 čájeha dan vuosttaš kombinašuvnna dán golmma ohcamis.

Govus 5: Avisačállosat mat sisttisdoalle kombinašuvnna «reindrift», «tradisjon», «kunnskap» («boazodoallu», «árbevierru» ja «máhttu»), 1985-2022. Duššefal bábergáldut, eai neahttsiidduid iige TV/radio. Gáldu: Retriever.

Govus čájeha nappo lassánan ságaid ja fuomášumi boazodoalu árbevirolaš máhttui. Boazodoalu čalmmiin lea dát positiivvalaš, ja nuppi bealis lea njiedjan sáhka boazologus, guohtoneatnamiid-guorbadeamis ja njuovvandeattuinn.

4.6 Norgga ođđakolonialisma

Jagis 2015 Cape Town universitehta studeanttat besse jávkadit dan mielahis stuora bácci mii čájeha brihttalaš imperiehuksejeaddi Cecil Rhodes mii lea ceggejuvnon Cape Towna buoremus sadjái ja geahččá universitehta ja gávppoga. Dát lei álgu internationála ođđa digaštallamii koloniáiggis ja kolonialismma mearkkašumis earenoamážit akademiijas, muhto lei maiddá dábálaš ipmárdussii servodagas oppalaččat.

Dát ii leat duššefal stuora ja viiddis digaštallan, muhto das leat ruohttasat maŋas 1950-, 60-, ja 70-loguide teoretikkariidda Franz Fanon, Aimé Césaire, Samir Amin ja Edward Said. Digaštallama čuvvodeaddjit dekoloniserema hárrái oaivvildit ahte dát ovddida guovddáš akademalaš árvvuid friddja

ja sorjjaskeahkes jurddašeamis ja maiddá addá stuorit mánggabealatvuođa, muhto nuppi bealis kritihkkarat fas oaivvildit dat doalvu dan guvlui ahte šaddá eambo anti-diedálaš ideologija ja relativisma, nappo idea ahte ii gávdno duohta máhttu.

2018 geasi joavddai «dekoloniseren-» digaštallan maiddá Norgii. Guovddáš gažaldat leat: Guđe lágan máilmmioaidnu lea ráđđejeaddji dutkamis ja oahpahusas? Gean árvvut gaskkustuvvojit? Guđe ládje sáhttet álgoálbmogiid ja koloniserejuvnon álbmogiid geahččanbealit váldojuvvot mielde dutkamii ja oahpahušii? Ja mii mearkkašumiid das lea dasa guđe ládje hálddašuvvojit biras, luondduresurssat ja areálat?

Álgosaš dekoloniseren-digaštallamis mii álggahuvvui 1950-logus, lei sáhka oazžut máhcahuvvot stivrejumi eatnamiidda ja luondduresurssaide mat ledje koloniserejuvnon ieš guđet ládje, ja fas ođđa digaštallan dekoloniseremis berošta eanas das mo oarjemáilmmi dieđa lea váikkuhan dasa ahte legitimeret kolonialismma ja maŋŋil ođđakolonialismma, ja maiddá guđe ládje molssaevtolaš perspektiivvat leat marginaliserejuvnon.

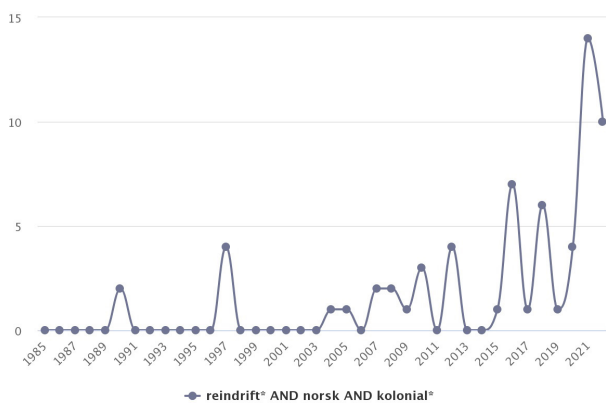
Dekoloniserendigaštallama kritihkkarat leat čuoččuhan ahte dat ovddasta ideaid mat leat vižžojuvvon olgoriikkas ja leat unnán áigeguovdilát Norggas. Vástádussan dasa lea čujuhuvvon ahte norgalaččat oassálaste šlávagávppašeamis ja dan hálddašeamis, vaikko ledje smávva, dánska-norgga kolonijiat dánskaáiggis (Løken 2020), ahte norgga stáhta ja norgga ealáhusat dávjá meannudit Globalaš Lulde vugiin mii sáhtta leat «ođđakoloniála» (Benjaminsen ja Svarstad 2018; Bergius, Benjaminsen ja Widgren 2018), ja ii unnimusat dat ahte dávjá dárú digaštallamis vajálduvvá ahte Sápmi sáhtta adnojuvvo leat koloniserejuvnon guovlun ja norgga ođđakolonialisma joatká ain sámi guovlluin «ruoná koloniserema namas», nu lea ovddeš sámediggepresideanta Aili Keskitalo dadjan ja čujuhii bieggaturbiinnaide (NRK Sápmi, čakčamánu 22. b. 2017) dahje dego norgga «ođđakoloniála» boazodoallohálddašeapmi (Benjaminsen, Svarstad ja Eira 2018).

Seamma ládje geardduhedje Fosen-aktionisttat ahte bieggaturbiinnat ovddastit muhtin lágan ruoná kolonialismma dan sadjái go dálkkádatvuoiggalašvuođa (Nettavisen, guovvamánu 28. b. 2023), ja fas Greta Thunberg celkkii iežas ávžžuheadji sártnis ahte koloniseren Sámis ferte heaittihuvvot (E24, guovvamánu 27. b. 2023).

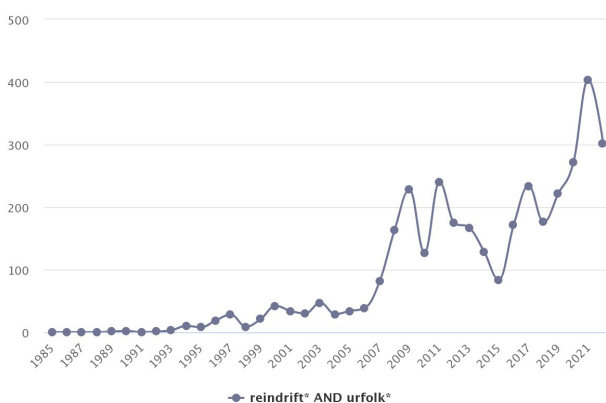
Sámi boazoeaiggáđiid gaskkas ja dan birrasis, lea oahpis dat oaidnu ahte stáhta bealis norgga boazodoallohálddašeapmi čuovvu bajágeahčen-vulos-mále ja lahkonit dasa vugiin ahte sii dat dihtet buoremusat. Muhto dál leat smávva mearkkat dasa ahte dát lea vuodjugohtán osiide norgga stuoraservodagas, dan geažuha Govus 6 vuolábealde. Leat ain sáhka oalle uhccán mediačállosiin.

Dát sáhtta mearkašit ahte «odđakolonialisma» ja «dekoloniseren» Sámis, ja earenoamážit boazodoalu hárrái, ain leat láttakeahtes ideat norgga álbmogis, vaikko mediagovvideapmi lea veahá lihkada rievdamat guvlui. Dáhtonis 23.01.2023 dieđihii Klassekampen ahte «Finnmárku lea leamaš kolonija» referánsšain historihkkárii Steinar Pedersen. Dát lea odđa elemeanta norgga historjámuitalemis, muhto mii rievtti mielde ain oidno hárvve mediagovas.

Jurdda sápmelaččaid birra, ja earenoamážit boazosápmelaččaid birra álgoálbmogin, lea almmatge mihá nannoseappot darvnan norgga álbmoga oaiviliidda. Dát oaivil lea maid nannejuvvon maŋemus 20 jagi, nu go oaidnit Govus 7:s mas leat birrasii 400 gávdnosa go ohcen kombinašuvvna boazodoallu-álgoálbmot 2021:s norgga aviissain ja badjel 1000 go buot gálduid válden mielde. Danne sáhtta navdit ahte dat lea bures cieggan álbmoga jurdagiidda, vaikko muhtin mediaartihkkalat maiddái divvot gažaldaga álgoálbmotdoahpaga geavaheamis Sámis.

Govus 6: Aviisačállosat mat sisttisdoalle kombinašuvvna «reindrift», «norsk» ja «kolonial» («boazodoallu», «norgga» ja «koloniála»), 1985-2022. Duššefal bábergáldut, eai neahttsiidduid iige TV/rádio. Gáldu: Retriever.

Govus 7: Aviisačállosat mat sisttisdoalle kombinašuvvna «reindrift» ja «urfolk» («boazodoallu» ja «álgoálbmot»), 1985-2022. Duššefal bábergáldut, eai neahttsiidduid iige TV/rádio. Gáldu: Retriever.

4.7 Loahpahus

Dát mediaanalysa čájeha dan guvlui ahte dat dábálaš norgga narratiiva sámi boazodoalu birra lea rievdamat. Norgga mediain lea guhká leamaš negatiiva fokus boazodollui. Lea čuoččuhuvvon ahte ealáhusas ii leat ekologalaš iige ekonomalaš bastevašvašvuhta, ja dat dahká vuostálasvuodaid eará ja eanet produktiivvalaš areálageavaheami ektui, ja danin dat lea hehttehussan oppalaš servodatovdáneapmái. Orru čujuheame dan guvlui ahte dát narratiiva lea dađistaga nohkame, ja fas ihtá odđa ja mihá eanet positiivvalaš oaidnu servodagas boazodollui. Dát oaidnu laktá boazodoalu oktavuhtii árbevirolaš máhtuin mas lea sáhka luonddu geavahit bastevaš vugiin ja maiddái ahte boazoeaiggadat dohkkehuvvot álgoálbmotovddasteaddjin. Ja seammá áiggi oidnojuvvojit váttisvuodát boazodoalus dan láhkái ahte dat leat boahán dálkkádatrievdamiin ja norgga odđakolonialismmas eambo go das ahte boazoeaiggádiin leat ilá stuora ealut.

Dát nuppástusat leat vuosttažettiin oassin internationála treanddas mas buorebut dohkkehuvvo mánggabealatvuhta ja iešguđet lágan máhttu – earret eará lea maid váldon mielde maŋemus raporttain maid ON dálkkádatpanela (IPCC) ja biologalaš mánggabealatvuhta (IPBES) leat almmuhan. Internationála ja norgga digaštallamat dekoloniseremis leat árvideames maiddái leamaš dettolaš rollas go dál lea narratiiva nuppástus boahime. Diskursalaš rievdamat Norggas čuvvot globálalaš molsašumi das mii guoská mo gehččojuvvo pastoralisma.

McGahey et al. (2014) čuoččuha ovdamearkka dihte ahte pastoralisma lea okta planehta eanemus bastevaš vuogádagain biebmobuvttadeapmái, mii heive bures sirdašumis «ruoná ekonomijai».

Áltta-Guovdageaineanu buođduma riidu birrasiid 1980 ovttaštati biraslihkadusa, sámpolitiikkalaš lihkadusa ja boazodoalu. Muhto das maŋŋil sierranedje birasberoštusat ja boazodoallu – dahje riektá lea dadjat ahte birasgáhttejeaddjit šadde dađistaga eambo kritihkalaččat boazodollui buohtalaga čuoččuhusain ahte boazodoallu lea sivvan birashedjoneapmái ja ahte heajos elliidgáhtten lassánii. Earret eará miellačájehameit Fovsenbieggaturbiinnaide ja plánejuvvon veaikeruvkii Fálesnuoris leat fas ovttaštán dál muhtin oasi biraslihkadusas ja boazodoalus oktasaš beroštupmái.

Ii leat dušše boazodoallu mii dán láhkái lea eambo fuomášuvvon ja dohkkehuvvon norgga servodagas, muhto maiddái sámevuhta oppalaččat, ovdamearkka dihte lea fokus sámi musihkkii ja govvađidagii, leat nationála sárgat sámi álbmotbeaivvi guovvamánu 6.b birra (mii muhtin jagiid dás ovdal ii oba gullongge norgga nationála dihtomiellalašvuodas), ja olu sárgat nationála TV:s sámi diliin ja sámegiella maid geavahuvvo eambo. Dát nuppástusat gullet dieđusge maid oktii guhkit sámi kultuvrralaš ja

gielalaš gohccámis ja nannemis mii álggii 1970-logus. Seammá áiggi lea sámevašši maid ealas, vašši boazodolliide ja rasisma eallá ain norgga servodagas.

Loahpas deattuhan ahte dán artihkkala konklusuvnnat leat tentatiivvat ja čujuhit ahte vejolaš treanda lea álgodásis mas sámi boazodoalu lea dohkkehuvvome ja árvvus adnojuvvome norgga almmolašvuodas. Boahtte áiggis sáhhtá viidát dutkan nannet dahje duššindahkat dan ahte dát treanda lea joatkán ja vaikko vel nannejuvvon, dahje jávká go treanda fas.

4.8 Neavvagat

- Olu čujuha dan guvlui ahte seammá diskurssalaš rievdan mii lei Ruotas 15-20 jagi áigi maddái lea Norggas álgojuvvon. Norgga eiseválddit berrejit dál, nu mo Ruotas, oaidnit boazoguohtoneatnamiid kultureanadahkan mat sealluhit biologalaš mánggabealatvuodá ja eaige adnot áittan mánggabealatvuohtha.
- Politihkka berre unnidit fokusa boazolohkui ja eallostruktuvrii ja eambo duodás dohkkehit árbevirolaš máhtu. Dát sisttisoallá ahte eiseválddit fertejit unnidit buorebutdiehtti-vuogi ja unnit geavahit oahpahanmiellaguottu sámi boazodoalu ektui. Dán lágan árvvusatnin ja dohkkeheapmi berre maddái mielddisbuktit ahte boazodoallu galgá árrat beassat searvái go ođđa proševttat plánejuvvojit vai garvá riidduid nu mo Fovsenis.

Referánssat

- Altaposten, 16. mars 2010. Tygger grus og sand.
- Altaposten, 18. mars 2010. Mye rein gir få ryper.
- Altaposten, 4. desember 2010. Dyretragedien på vidda.
- Axelsson Linkowski, W. og T. Lenartsson. 2011. Renbete och biologisk mångfald i fjällen – vad vet vi? I Almstedt Jansson, M., T. Ebenhard og J. De Jong (red.) *Naturvårdskedjan – för en effektiv naturvård*. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet, Centrum för biologisk mångfald, 307-317.
- Bednar-Friedl, B., R. Biesbroek, D.N. Schmidt, P. Alexander, K.Y. Børsheim, J. Carnicer, E. Georgopoulou, M. Haasnoot, G. Le Cozannet, P. Lionello, O. Lipka, C. Möllmann, V. Muccione, T. Mustonen, D. Piepenburg, and L. Whitmarsh, 2022: Europe. In: *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [H.-O. Pörtner, D.C. Roberts, M. Tignor, E.S. Poloczanska, K. Mintenbeck, A. Alegria, M. Craig, S. Langsdorf, S. Löschke, V. Möller, A. Okem, B. Rama (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, UK and New York, NY, USA, pp. 1817–1927, doi:10.1017/9781009325844.015.
- Benjaminsen, T. A. 2021. Depicting Decline: Images and Myths in Environmental Discourse Analysis. *Landscape Research* 46 (2): 211-225.
- Benjaminsen, T. A. og H. Svarstad. 2018. REDD og norsk nykolonialisme i Tanzania. *Internasjonal Politikk* 76 (1): 24-46.
- Benjaminsen, T. A., H. Svarstad og I. M. Gaup Eira. 2018. Nykolonialisme på norsk. *Klassekampen* 29.08.2018.
- Benjaminsen, T. A., H. Reinert, E. Sjaastad og M. N. Sara. 2015. Misreading the Arctic landscape: A political ecology of reindeer, carrying capacities, and overstocking in Finnmark, Norway. *Norwegian Journal of Geography* 69 (4): 219–229. doi:10.1080/00291951.2015.1031274.
- Benjaminsen, T. A., I. M. Gaup Eira og M. N. Sara (red). 2016. *Samisk reindrifft, norske myter*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Benjaminsen, T. A., H. Svarstad og I Shaw of Tordarroch. 2022. Recognising recognition in climate justice. *IDS Bulletin* 53 (4), <https://bulletin.ids.ac.uk/index.php/idsbo/article/view/3179>
- Bergius, M., T. A. Benjaminsen og M. Widgren. 2018. Green economy, Scandinavian investments and agricultural modernization in Tanzania. *Journal of Peasant Studies* 45 (4): 825-852.
- Berg, B. A. 2001. *Holdninger til samer og samiske forhold, 1996-2000. En undersøkelse av avisene Aftenposten, Nordlys, Finnmark Dagblad, Altaposten og Finnmarken for perioden 1.1.1996-31.12.1999*. Universitetet i Tromsø, Senter for samiske studier.
- Bernes, C., K. A. Bråthen, B. C. Forbes, J. D. M. Speed og J. Moen. 2015. What are the impacts of reindeer/caribou (*Rangifer tarandus* L.) on arctic and alpine vegetation? A systematic review. *Environmental Evidence* 4:4.
- Bårdsen, B.J. 2009. *Risk sensitive reproductive strategies: the effect of environmental unpredictability*. PhD-avhandling. Universitetet i Tromsø.
- Coolsaet, B. og P. Y. Néron. 2020. Recognition and environmental justice. In Coolsaet, B. (red) *Environmental Justice. Key Issue*. London: Routledge. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780429029585-6/recognition-environmental-justice-brendan-coolsaet-pierre-yves-néron>
- Dagbladet, 6. Desember 2014. *Helt på viddene*.
- E24, 27. februar 2023. *Støtter rivning av Fosen-vindkraft: – En ny Alta-kamp*. <https://e24.no/energi-og-klima/i/kEdKxL/stoetter-rivning-av-fosen-vindkraft-en-ny-alta-kamp>
- Forskning.no. 11. februar 2010. *For mange rein*. <https://forskning.no/norges-forskningsrad-naturressursforvaltning-miljoovervakning/for-mange-rein/868520>
- Gaare, E., H. Tømmervik, J. W. Bjerke og D. Thannheiser. 2006. *Overvåking av vinterbeiter i Vest-Finnmark og Karasjok: Ny beskrivelse av fastrutene*. Norsk Institutt for Naturforskning, NINA Rapport 204.
- Hansen, K. F. 2022. "Decolonizing academia" in Norway after #RhodesMustFall. *Archipélie*, 13. <https://uis.brage.unit.no/uis-xmlui/bitstream/handle/11250/3058438/Decolonizing%20academiaInNorwayAfter-Archipélie.pdf?sequence=4&isAllowed=y>
- Johansen, B. og S. R. Karlsen, 1998. *Endringer i lavdekket på Finnmarksvidda basert på Landsat 5/TM data*. NORUT IT Rapport (IT475/1-98).
- Johansen, B. og S. R. Karlsen. 2005. Monitoring vegetation changes on Finnmarksvidda, Northern Norway, using Landsat MSS and Landsat TM/ETM+ satellite images. *Phycoecologia* 35 (4): 969-984.

- Johnsen, K., I. M. Gaup Eira, A. Oskal og S. D. Mathiesen. 2023. Reindriften må tilpasse seg klimaendringer, men det er vanskelig med dagens forvaltning. *Forskersonen.no* 16.01.2023. <https://forskersonen.no/klimatilpasning-kronikk-meninger/reindriften-ma-tilpasse-seg-klimaendringer-men-det-er-vanskelig-med-dagens-forvaltning/2140145?fbclid=IwAR3mUfcyLqdmWPHnE-uVtgQidmVwBvdmac541PVoh-14cYxTAvPR7X12WSQ>
- Kaldager, M., B. Kramvig og K. Pirak Sikku. 2023. Samiske spor i arkivet. *Nytt Norsk Tidsskrift* 40 (1): 18-29.
- Klassekampen, 23. januar 2023. *Finnmark var en koloni*. <https://klassekampen.no/utgave/2023-01-23/finnmark-var-en-koloni>
- Løken, R. 2020. *De dansk-norske tropekoloniene. Sukker, krydder, slaver og misjon*. Oslo: Solum Forlag.
- McGahey, D. Davies, J. Hagelberg, N. og Ouedraogo, R. 2014. *Pastoralism and the Green Economy – a natural nexus?* Nairobi: IUCN and UNEP. x + 58p
- Moen, J. og Ö. Danell. 2003. Reindeer in the Swedish mountains: An assessment of grazing impacts. *Ambio* 32 (6): 397-402.
- Marin, A., E. Sjaastad, T. A. Benjaminsen, M. N. Sara og J. Borgenvik. 2020. Productivity beyond density: A critique of management models for reindeer pastoralism in Norway. *Pastoralism* 10 (9) <https://doi.org/10.1186/s13570-020-00164-3>.
- Marin, A., E. Sjaastad, T. A. Benjaminsen og M. N. Sara. Under publisering. Moving beyond 'claims' about reindeer pastoralism in Finnmark, Norway: A rejoinder. *Pastoralism*.
- Nationen, 24. desember 2010. *Reineiere anklages for juks med rovdyrerstatninger*.
- Ness, T. E. 1999a. Reindriften tømmer Finnmarksvidda for ressurser. *Bellona Magasin*, 19.11.1999.
- Ness, T. E. 1999b. Terrengebiler og overbeite fører til utarming. *Bellona Magasin*, 23.11.1999.
- Nettavisen, 28. februar 2023. *Dette er ikke klimarettferdighet. Dette er grønn kolonialisme*. <https://www.nettavisen.no/norsk-debatt/dette-er-ikke-klimarettferdighet-dette-er-gronn-kolonialisme/o/5-95-943843>
- Nordlys, 21. april 1999. *Død av sult*.
- Nordlys, 25. februar 2009. *Vi krever rovdyrjakta stanset*.
- Nordlys, 6. desember 2010. *Menneskeskapt tragedie på Finnmarksvidda*.
- Nordlys, 24. juli 2012. *Rovdyrtatt rein ville uansett omkommet*.
- Normann, S. 2021. *"Wake up humanity; there is no more time": Lived experiences and meaning-making of green colonialism in three Indigenous contexts. A decolonial approach*. PhD-avhandling, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo.
- NRK Sápmi, 22. september 2017. *Påtroppende sametingspresident om vindpark: – Grønn kolonisering*. <https://www.nrk.no/sapmi/kaller-vindparkplaner-for-gronn-kolonisering-1.13701272>
- Olsen, T. A. og K. Evju. 2022. Urfolk og nasjonale minoriteter som tema i samfunnsfag. I Børhaug K, O. R. Hunnes og Å. Samnøy. *Nye spadestikk i samfunnsfagdidaktikken*. Fagbokforlaget, s. 267-286.
- Ravna, Ø. 2020. Restitusjon og gjenoppretting i norsk urfolksrett. *Lov og Rett* 59 (9): 566-579.
- Stien, A., T. Tveraa, R. A. Ims, J. Stien og N. G. Yoccoz. 2021. Unfounded claims about productivity beyond density for reindeer pastoralism systems. *Pastoralism* 11 (20) <https://doi.org/10.1186/s13570-021-00209-1>.
- Tømmervik, H., B. Johansen, J. Å. Riseth, S. R. Karlsen, B. Solberg og K. A. Høgda. 2009. Above ground biomass changes in the mountain birch forest and mountain heath of Finnmarksvidda, northern Norway, in the period 1957-2006. *Forest Ecology and Management* 257: 244-257.
- Tønnesen, A. 2023. Avkolonisering av masterfortellinger som utfordring for forskning og teologi. *Kirke og Kultur* 128 (1): 61-66.
- Ween, G. og M. Lien. 2012. Decolonialisation in the Arctic? Nature practices and land rights in Sub-arctic Norway. *Journal of Rural and Community Development* 7 (1): 93-109.

5 Bohccot mat jávke. Gáskkihat leat leamaš dehálaččat sámi johttisámi boazodollui, muhto eai váldon mielde almmolaš boazodoallostatistihkii

Svein Disch Mathiesen

UArctic EALÁT Instituhtta,
Riikkaidgaskasaš boazodoallo-
guovddázis, Guovdageaidnu, Norge,
ja Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu.

Eli R Skum ja Lars Moe

Companion Animal clinical
science, NMBU, Ås.

Čoahkkáigeassu

Almmolaš boazodoallostatistihkka lea hui mávssolaš gáldu sámi boazodoalu hálddašeapmái Norggas, muhto hálddašanindikáhtorat nugo eallostruktuvra ja iešguđetlágan buvttadanparamehterat gárgeduvvojedje easkka 1970-logu loahpageahčen. Ovdal dan boazodoalu statistihkkii Norggas gulai jahkásaš čálalaš raporta regionálalaš sámefálldiiguin juohke regiovnna boazologu birra ja čilgejeaddji čilgehus guohtundilálašvuodaid birra. Nugo buot almmolaš statistihkain, de leat boazodoallostatistihkas muhtin dulkonmeattáhusat dan vuodul movt dieđut leat čohkkejuvvon ja ovdanbuktojuvvon. Dan botta go sámi boazodoalu hálddašeapmi deattuhii ollislaš boazologu, de leat boazosápmelaččat árbevirolaččat atnán dehálaš ealu girjái vuoda, earret eará agi, sohka beali, sturrodaga, guolgga ja bohcco luondu.

Dákkár bajilgovain sáhtte boazosápmelaččat geahpedit riskka massimis bohccuid boahhtevaš jagiin go leat heajos dálkkit ja guohtumat. Dán artihkkalis čilget mii historjjálaččat lea dáhpáhuvaš gáskkihiiguin njenetsa boazodoalus Sovjetlihtus ja buohtastahttit movt muhtun bohccošlájat ealus guđđojuvvoje eret modearna boazodoallostatistihkas Norggas. Gáskkihat sáhtte leat 25% ealus 1980-logus, muhto gáskkihat eai goassege váldon mielde stáhta boazodoallostatistihkkii eai ovdal ge go gáldengiielddus bođii 2010:s. Boazodoalu iežas árbevierrodieđuid vulos vuoruheapmi Norgga statistihkas sáhtta leat váikkuhan dasa ahte oassi dákkár máhtus lea jávkan ja dieinna lágiin dagahan ealáhusa earenoamáš raššin dálkkádatrivedamiidda ja areálageavaheapmái doaibmaguovlluin.

5.1 Álggaheapmi

Boazosápmelaččat leat árbevirolaččat doalahan ealuin alla geno- ja fenotiippalaš girjáivuoda agi, sohkabeali, sturrodaga, guolga ja bohcco luonddu dáfus. Sámi boazoeaiggádat čilgejit funktionála ealu "čáppa" eallun (Oskal, 2000) ja dát doaba lea sisdoalu dáfus juste nuppe ládje go eanandoalu ovttalágan eallu, mii lea šaddan dainna ahte válljejit oážžut alla buvttadeami (Tyler *earáiguin*, 2007). Vel ealu "ii buvttadeaddji" ealliin nai leat earenoamáš doaimmat mat dagahit ahte eallu ollislaččat leat bistevas. Bohccuid gáskin lea boares praksis mii lea leamaš hui mávssolaš boazodoallokultuvrraide sirkumpolára davvin, sihke dál ja ovdal. Jáhkkmis áigá juo gáske bohccuid Fennoškandía boazodoalus, ja daid geavahedje heargin ja niesteboazun, ja dat lei okta oassi ealu doaimmaheamis (Soppela *earáiguin* 2022). Sámi boazodoalu moderniseren nuppástuhtii ealuid sakka 1970-logus, go gáskkihat eai šat namuhuvvon almmolaš statistihkas ja sarváid lohku njiejai hui vulos.

Sámi boazodoallu ovddasta birgenlági ja eallinvuogi masa vuodđun leat praksisat ja máhtut mat leat ovdánan guhkes áiggi vásáhusaid bokte eallit garra ja hui molsašuddi dilálašvuodain Árkntalaš birra. Danne boazodolliid árbevirolaš máhttu, kultuvra ja giella addá guovddáš vuodu fas hukset návccaid birget ja joatkit (resiliens) báikkálaččat go deaividit olggaldas šohkat ja birasrievdadeamit Stáhtalaš ja regionála stivren, servodaga ekonomalaš dilálašvuodát ja iešguđet muddendoaimmat váikkuhit boazodoallokultuvrraide ja árbevirolaš máhttui ja ja iešguđet regulatoralaš doaibmabijuide (Turi, E 2016; Eira, I., 2012, Eira; R., 2012).

Boazodoallu lea sirkumpolára álgoálbmotealáhus mas bohcco funkšuvdna boazodoalloekonomiijas ii ráddjejuvvo biergobuvttadeapmái, miessebuvttadeapmái ja heargefievrun. Leat ollu eará funktionála bohccokategoriijat maid almmolaš statistihkka ii leat váldán mielde ovdamearkka dihte Sovjetlihtus (Istomin *earáiguin*, 2022). Neneca-boazoeaiggádat Ruoššas, háliidedje árbevirolaččat doalahit sierra boazokategoriija man gohčodedje *menorui* (belohahkii gáskon boazu) nenecagillii. Dáid ealliid gáske nu ahte dát eai galgan geahpput ragatáigge ja galge leat buorit dálvvi badjel. Dát bohccot eai goassege geavahuvvon heargin, muhto liikká doalahedje daid ealus (Istomin *earáiguin*, 2022). Dábálaččat válljejuvvojedje ealu stuorimus, losimus ja gievrramus varrásat *menoruin*. Dát nagodedje goaivut garra muohttaga čađa maid eanas njiñnelasat eai nagot, ja nu sáhtte guodoheaddjit geavahit guohtuneatnamiid maid muđui eai livčče sáhtán geavahit muohtadilálašvuodaid geažil. Maiddá Norggas leat gáskkihiid rolla leamaš dehálaš ealuide, nugo goaivut suvnnjiid maiddá njiñnelasaide dálvet. Boađus šaddá ahte sarvát mat leat njiñnelasaiguin dálvet hedjonit ja váibet gidđat go buohtastahtá daid mat leat luovasealus. Vaikko muohtadiliit leat heittohat leamaš Sovjetlihtus, de gidđat menoruit buoridedje

guohtunvejolašvuodaid njiñnelasaide ja maid dasa ahte miesit cevze buorebut (Istomin *earáiguin*, 2022).

Dát artihkal fuomášuhtá "bohccuid mat jávke" statistihkain Davviguovlluid perspektiivvas maiddá vuodustuvvon dieđuid Neneca boazodoalus, Ruoššas (Istomin *earáiguin*, 2022). Mii digaštallat earenoamážiid iešguđet šlájaid bohccuin, bohccuid ahke- ja sohkabealkategoriijaid maid stáda geavaha kvalitehta árvvoštallamii boazodoalu hálddašeamis, muhto mat unnán ovddastit boazodoalu iežas máhttovuodu. Norgga boazodoallostatistihkka speadjalastii máilmmi numot stáhta háliidii dan oaidnit, vaikko dat čielgasit ii ollásit soahpan oktii árbevirolaš doaibmavugiin iige boazosápmelaččaid ipmárdusain das mot čáppa eallu galggai leat. Norgga boazodoallostatistihka speadjalastá boazodoalu nu movt stáda háliidivččii dan, vaikko dat ii heive duohta máilbmái. Lea čielggas ahte ii heive árbevirolaš boazosápmelaččaid siiddastallamii ja ipmárdussii makkár čáppa eallu galgá leat boazodoalu iežas máhttovuodu ja árvovuodu mielde.

5.2 Eallostruktuva

Finnmárkku ealuin 1960-logus ledje dábálaččat gaskal 25 ja 50 % rávis varrásat, ja soittii bealli dain gitta guovtte goalmádasoassái gáskon (Paine, 1994). Dárbašuvvojedje ollu stuora gáskkihat dápmot heargin, vai ealu doalaha čoahkisin ja vai njiñnelasaide oppalaš aktivitehtadási doallat vuollin. Gáskkihiid givrodát dagahii ahte sii dasa lassin nagodedje čuollat čađa muohttaga ja jiekñagerddiid, suvnnjiid ráhkadit vai besset guohtut šattuide muohttaga vuolde, alcceseaset ávkin, muhto maiddá njiñnelasaide ja misiide (Tyler *earáiguin* 2007). Ruošša boazodutki guovttos Vostryakov & Mezhetskiy (1988) guorahalaiga ealuid čoahkkádusa Norggas 1960-logus ja gávnaheigga ahte ealuin ledje 50 % njiñnelasat (Mathiesen *earáiguin* 2024), ja ahte njuvve boares njiñnelasaide ja varihid. Norgga eanandoallohálddahusa bargit árvvoštalle (60-70-logus) ahte sarvát leat dakkárat mat eai buvttat maidege ja dál leat Finnmarkkus unnán ealut main leat eanet go 5 % stuorra varis bohccot (Villmo 1967; Lenvik 1988; Nilsen 1998; Boazodoallohálddahus, 2021). Holanda (2006) oainnu mielde lei odđe eallostruktuva čielgasit dakkár lágan ahte dálveealus galge leat eanemus lági mielde njiñnelasat. Njiñnelasat jahkásaččat ožžo misiid ja áimmahušše daid vai eanemus lági mielde cevze ja ledje buori vuommis vuosttaš čavčča. Rahkki sarváid lohku doalahuvvo unnimusmearis, muhto doarvái badjinsihkkarastit dievas čoavjuma. Njuovvanstrategiija galggai heivehuvvot dán eallostruktuvarii dainna go njuvve eanas misiid; dušše buoremusat šaddet ealihanboazun dahje ragahansarvvisin (Holand 2006). Dát lei oahpes metoda Stalina Sovjetlihtus ja geavahuvvui lasihit boazologu (Mathiesen *earáiguin*, 2024). Ollu njiñnelasat ealus sáhtá dagahit ahte bievlaeatnamis eanet duolmmastuvvá ja dálvet fas šalkejit, ja dát fas

dagaha jus eallu muosehuvvá, de šaddá širasin. Jagi 2016:s ledje Neneca ja Yamala guovlluin Ruoššas juogo 6,6 % ja 25,1% gáldejuvvon sarvát ealus, ja 18,2 og 28,9% ledje sarvvisin, mii mearkaša 75,2 % ja 46 % ledje njiñnelasat iešguđet agis. Lohku rievddade ealuid dárbbuid mielde, nugo omd. guhkes johtingeainuid dihte. Priváhta ealuin Yamalas orrot leamen eambo gáldejuvvon sarvát go stáhta kollektiivva eaiggáduvvon ealuin Ruoššas. Nu lei eksperimentála eallostruktureren mas njiñnelasaid oassi lei sturrit ja miessenjuovvamat álggahuvvojedje Stalina Sovjetlihtus 1930-logus (Mathiesen *earáiguin*, 2024).

	Oarje Finnmárku, Norga n = 78 000	Neneca AO, Ruošša n = 175 000	Yamal , Priváhta Ruošša n = 765 000 n = 225 457	Yamal MOP Ruošša
Sarvát	6.0 %	18.2 %	28.9 %	11.3 %
Gáldejuvvon varrásat	0 %	11.0 %	25.1 %	6.6.

Tabealla 1. Illustrášuvdna olles ealu, iešguđet regiovnnaid sarvát oasis ja gáldejuvvon bohccuid proseantaoasis 2016 ollislaš ealus, dás maiddái fárus priváhta ja kollektiiva-eaiggáduvvon boazodoallit Finnmarkkus, Neneca Autonoma Regiovnnaa (NAO), ja Yamalas (MOP = Municipal Production Unit).

Gálden lea okta vuohki maid boazodoallit leat geavahan váikkuhit makkár ealu háliidedje nu ahte ožžo kontrolla ealuide ja biergobuvttadeapmái ja vel nannet boazodoalu sosiála-ekologalaš birgennávccaid (resilience) ja heivehannávcca rievdi dálkkádatdílálašvuodaide ja areálahálddašemiide guohtunguovlluin sihke Norggas ja muđui Davviguovlluin (Tonkopeva *earáiguin*, 2024). Ovdamearkka dihte lea gáskima vuodđometoda varakehtes gáskinmetoda, mas gáske bálluud bániiguin ja cuvkeje sisdoalu nu ahte eai billistan náhki (Skjenneberg & Slagsvold, 1968). Gáskkihiin lea ollu biergu ja leat buori vuommis miehtá jagi. Danne sáhttet njuovvat gáskkiha vaikko goas jagis ja nie sihkkarastit sihkkaris biepmu. Gáskkihat maid váikkuhit ealuid buori elliidčálgu. (Skum *earáiguin*, 2016).

Boazosápmelaš Árdnen-Niillasa Gáren Ánná (Karen Anna Logje Gaup), riegádan 1938:s, muitalii movt ovdalaš áigge gáske: "...ovdalaš áigge go mii gáskkiimet, de measta álohii šadde čal'oaivin (gáldejuvvon sarvát main eai leat námmečoarvvit)... dál go geavahit gáldendoanngaid, de šaddet dat dávjá námmeoaivin (gáldejuvvon sarvát, main leat námmečoarvvit) ja stohkkenámme-oaivi (gáldejuvvon sarvát main álo leat námmečoarvvit, dat eai goassege čala)..." (Oskal *earáiguin*, 2009). Boazosápmelaččain lea leamaš máhttu iešguđet gáskinmetodain ovdal 1700-logus. Leem (1767:231) čilge čal'oaivvegáskkihiid ná: "Et Rensdyr, hviss horn den lodne Hud, som omgav dem/ er assalden, Zhialle Oaawe af Zhialam og Oaawe, Hoved. Et Horn der haves i den Tome, som mand

binder Rensdyr." Čal'oaivspáillihat leat "geahppasit gáskon" ja dain šaddet garra čoarvvit main eai leat námit, ja eaige láhpe čorvviid dálvviid badjel. Dákkár "gáskima"oaččui go manipulerii bálluud anatomii ja funkšuvnna nu ahte eai šat buvttat sagahanseallaid, muhto bisuhit jáhkkmis veahá testosteronbuvttadeami. Dát varrásat šaddet "duoddara body builderat ja gentlemen" danne go dáidda šaddet stuora deahkit ja šaddet gievrrat. Dát varrásat šaddet stuorrát, eai goasse raga ja leat steriillat.

BOX: Knut Leem, 1767, čilgii movt Finnmarkku boazosápmelaččat gáldejedje sarvátid:

"Naar field-lapperne gilde sine rensdyr, skjære de ikke huden opp og tage steenene ud, men uden at aabne huden klemmer dem i sønder imellem tænderne. En gildet rensdyr-okses navn forandres efter dens alder: naar den er to aar gammel, heder den: vaarek; er det tre aar gammel, kaldes den voveers; en som er fire aar gammel, bliver kaldet: goddoda; naar den er fem aar gammel, kaldes den Kuoiftus-hærgi; havende oppaaet 6.aars alder, heder den: makan; naar den haver oppnaaet en alder av 7.aar, bliver den kaldet: namma-lapak, hvilket på dansk betyder: navntaberen; thi siden faar den ei flere navne"
(Leem, K., 1767:152)

Čal'oaivspáilliha seammaláhkásaš dahje vástideaddji lea *menorui*, gáldejuvvon varrásat Neneca boazodoalus Ruošša bealde. Sovjetlihtus dákkár gáldejuvvon varrásiid klassifiserejedje *dárbbasmeahtun* boazun ja eanandoalu doaibmaolbmuid galge daid njuovvat jus dakkáriid gávdne kollektiivvalaš ealuin, čállá Istomin *earáiguin earáiguin* (2022). Sovjetlihtus *menoruiat* ealus gohčoduvvui kulak *dakkárat mat láhtteje dego bajitgeardi*, maid bargánis boazodoallit eai galgan čuovvut (Istomin *earáiguin*, 2022).

5.3 Oanehaččat lágaid birra

Bohccuid gáskin nuppástuvai Norggas 2001:s go boazoeaiggádat ožžo gáldengildosa (Skum *earáiguin*, 2016). Historjjálaš dáhpáhusat dagahedje ahte boazoeaiggádiid árbevirolaš gáskinmáhttu measta oalát jávkkai. 1956:s juo bođii sierra lánkaásahus fápmui bohccuid gáskima birra 1935-lága 5:át § vuodul. Lánkaásahus gilddii boazoeaiggádiid geavaheames sámi árbevirolaš *gáskinvuogi*, ja riikkumat šadde ránggástusa vuložat. Lánkaásahusa 1.§ geatnegahtta boazoeaiggádiid, geat dárbbasit gáldet bohccuid, geavahit gáldenreaidduid lagabui almmuhuvvon vuogi mielde nugo lea čállojuvvon johtočállošis maid šibitdoavtterdirektevra almmuhii (Skum *earáiguin*, 2016). Gálden lea lobálaš go lea

dárbbaslaš elliid buorredili geažil dahje eará erenoamáš sivaiddat geažil. Bohccuid mat galget adnot heargin, sáhtta maiddá gáldet vai šaddet oadjebasabun elliide ja olbmuid (Nesje 2014). Eará motiivvat gáldemiin, nugo njuovvat bohccuid maŋŋit dálvet, eai leat dohkkehuvvon lágas (Stenevik & Mejdell 2011). Bohccuid gáldennjuolggadusat leat nappo čavgejuvvon sakka maŋimus jagiid (Nesje 2014).

Ođđajagimánu 1. b. 2010 bođii elliidsuodjalanláhka fápmui¹. Lága § 9 siskkilda gáldema; "Olmmoš ii galgga čuoŋppat dahje gorutosiid váldit eret jus fal ii leat dohkálaš siva elliid dearvvašvuoda vuhtiiváldima geažil. Gálden lea lobálaš go lea dárbbaslaš elliid buorredili geažil dahje eará erenoamáš sivaiddat geažil".

Dál lea dábálaš giellodus gáldet buot elliid, muhto šibitdoavttir sáhtta erenoamáš geavahanákkaid vuodul čađahit čuoŋpadeami. Lea dušše šibitdoavttir gii sáhtta gáldet ja gáibiduvvo galgá geavahit jámiheami ja bávččasgieđahallama. Miellagiddevaš rievdadus 2001 rájes 2009 rádjái lea ahte ealu elliidčálgu vuhtiiváldimii lea gáldenágga doarvái. Sarváid oazžu gáldet go dat lea buoremussan olles ealu čálgu.

5.4 Boazodoallostatistihkka

Almmolaš boazodoallostatistihkka lea hui mávssolaš diehtogáldu sámi boazodoalu birra Norggas. Dás oazžut earret eará ipmárdusa dasa maid stáhta háliida registreret, ee. ealuid ja daid čoaŋkkádusa ja geográfalaš juogu birra. Dát lea fas addán almmolaš hálddašeapmái ipmárdusa Norgga boazodollui ja lea leamašan stivrenreaidun hálddašandoaimmabijuide ovddasgavlui.

Statistihkka álggahuvvui vuohččan 1970-logu loahpageahčen, maŋŋel go boazodoallošiehtadus áhahuvvui gaskal Norgga stáda ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvvi (NBR) 1976:s. Mis danin váilu luohthahti statistihkka ealuid geográfalaš ja ahke- ja njiŋnelas-/varisbohccuid čoaŋkkádusas ovdal dan áigge. Boazodoallu oáččui sierra hálddašanhálddahusa 1978:s (Boazodoallohálddahusa). Hálddahus fokuserii dađistaga registreret juohke orohaga ollislaš boazologu (beroškeahhtá njiŋnelas-/varisbohccos ja agis) ja dárbbasii stivrenindikáhtoriid dan ođđa hálddašeamis. Ovdal dan boazodoalu statistihkkii gulai jahkásaš čálalaš raporta regionálalaš sámfálddiin juohke regiovna boazologu birra ja obbalaš čilgehusa das movt guohtundilálašvuodat ledje leamašan maŋemus dálvvi. Muhto nugo buot almmolaš statistihkain, de lea maiddá boazodoallostatistihka dulkon dihtoládje mii čatnasa dasa movt dieđut ledje čohkkejuvvon ja movt logut ovdanbuktojuvvojit ja dulkokuovvojit Sovjetlihtus (Istomin *earáiguin*, 2022).

1960-logus norgga boazodoalu hálddašeaddjit váldde Sovjetlihtu boazodoalu strukturrationaliserema ja industrialiserema motivašuvdnan maŋŋel go sis lei viiddis ovttasbargu rájiid rastá (Mathiesen *earáiguin* 2024). Norgga hálddašeddiide orui buot dát nu ođas ja mávssolaš Sovjetlihtu boazodollui go gallede dáid, nu go plánenekonomiija, rehketdoalloprinsihpat ja ođđa vuogádat movt organiseret guođoheddiid. Norgga hálddašeaddjit dutke dán dárkilit, ja lohke ahte sii áigot geahččalit fievrridit Neneca boazodolliid vásáhusaid Norgii. Dán raporterejedje Sovjet doaimmaheaddjit maŋŋel go Norgga sáttagoddi galledii Neneca 1965:s (Ledkov-Malozemelskiy, 1965; Mathiesen *earáiguin* 2024).

Juo 1930 logus ráhkadedje Sovjetlihtu boazodoallohálddašeaddjit dárkilis rehketdoallovuogádagaidda boazodollui. Hui álkidahtton statistihkka makkár eallu lei, mas leat varisbohccot, njiŋnelasat ja miesit iešguđet boazodoalloguovlluin Norggas ráhkaduvvui maŋŋel 1978.

REINBEITEOMRÅDE	FLOKKSAMMENSETNING			REINTALL
	Okserein	Simlerein	Kalv	
ØST-FINNMARK	5 %	79 %	16 %	69 229
Polmak/Váranger	4 %	80 %	16 %	24 072
Karasjok østre sone	5 %	77 %	18 %	20 894
Karasjok vestre sone	6 %	79 %	15 %	24 263
VEST-FINNMARK	6 %	80 %	14 %	77 370
Kautokeino østre sone	7 %	79 %	14 %	22 858
Kautokeino midtre sone	6 %	80 %	14 %	31 588
Kautokeino vestre sone	5 %	81 %	14 %	22 924
TROMS	8 %	74 %	18 %	11 773
NORDLAND	9 %	73 %	18 %	13 790
NORD-TRØNDELAG	4 %	78 %	19 %	13 972
SØR-TRØND./HEDM.	4 %	78 %	19 %	13 965
TAMREINLAGENE	5 %	73 %	22 %	12 913
HELE REINDRIFTEN	6 %	78 %	16 %	213 012

Landbruksdirektoratet 2018

Govus 1: Ealut Norggas doallojagi 2017/18 loahpas. (Landbruksdirektoratet 2018)

Ovdamearkan Sovjetaáiggis stáhta maid vuogádatlaččat geahččalii rievdadit boazodoalu vai dat buorebut heivehit duohtavuoda ja almmolaš statistihkaid. Dat guhkes áŋgiruššan Sovjetlihtus mielddisbuvttii ahte boazodollui áhahuvvui dakkár hábmejuvvon boazodoallomálla, mii dušše doaimmai sosialisttalaš ekonomalaš dilálašvuodain, doppe gos stáhta juolludii ollu ruđaid dan doarjumii (Klovov, 2020; Golovnev, 2013).

Sovjetlihtus ii heiven *menorui* almmolaš boazodoallomodellii, ja nu Sovjeta virgeolbmot álggahedje kampánja dán vuostá, mii lei bággonjuovvan ja ahte dákkár šlájat bohccot galge njuovvovvot. Kampánja bisttii olles kollektiviseren-áigodaga. *Menorui* gáldejuvvon bohccot meroštallojuvvojedje dárbbasmeahtumin ja fáhttin, ja virgeolbmuid bagaduvvui ahte galge njuovvat daid jus daid gávdne kollektiivva ealuin. Lea miellagiddevaš ahte

¹ Láhka 2009-06-19 nr 97 elliid buorredili birra.

dán kampánja ii sáhte čilget dainna ahte Sovjeta ámmátolbmui eai diehtán menorui mávssolašvuoda birra ealuide (Istomin *earáiguin* 2022), danne go sii dihte makkár rolla dákkár bohccuin lea ealus. Sii liikká ákkastalle ahte buorit boazodoallit galge máhtte gávdnat buriid guhtoneatnamiid nu ahte olahit ahte miesit cevzet bures vaikko ealuin eai leat “beallegáldejuvvon” varrásat. Sivvan kampánjii menorui gáldejuvvon bohccuid vuostá lei eará sániiguin ahte dát bohccot eai heiven ámmátolbmuid ideologalaš govvi das mii buorre boazodoallu lea (Istomin *earáiguin* 2022). Ámmátolbmot dakkár vuogádagas, man vuoddu lea politihkalaš ideologiija eai ipmirdan makkár váikkuhusaid dat mielddisbuvttášii biergobuvttadeapmái.

Norggas eai váldán mielde gáldejuvvon bohccuid, eai *čal’oaivspáillihiiid* ja gáskkihiid almmolaš stáhtalaš statistihkas maŋnel 1970-logu ođastusaid (Skum *earáiguin*, 2016). Ággan lei addit vejolašvuoda lasihit njiŋnelasaid logu ja eanaš vuoruhit miessešaddadeami ealuin.

5.5 Gáskkihiid mávssolašvuoha

Lea váttis duodaštit vissásit ahte dihte go boazodoallohálddašeaddjit makkár váikkuhusat šadde go ángirušai dušše miessebiergobuvttadeami. Váikkuhusat das go eiseválddit álggahedje stimuleret miessebuvtadeami ja go eai leat gáldejuvvon varrásiid haga ealus, dagahii ahte ovttaskas boazosápmelaš fertii lasihit njiŋnelasaid logu, jus biergobuvttadeapmi galgai bisuhuvvot.

Mii diehtit odne ahte jos miesit galget oažžut ávkki iežaset ahtanuššanvejolašvuodain, de dárbbášit buriid guhtoneatnamiid ja guhtundiliid. Miessi oažžu álddu mielkki bokte biepmu, muhto go mielkebuvtadeapmi unnu ja miessi šaddá smirezasti, de miesi ahtanuššanvejolašvuodát unnat. Easkka nuppe geasi go misiid čovaji lea ollislaččat ovdánan, de nagodit šattuid ahtanuššanvejolašvuodaid ávkkástallat. Gáskkihat sáhttet maid heajubut šaddat dálvvis, muhto daiguin sáhtta vejolaččat bierggu buvtadit maŋgil nuppi geasi. Ovdal moderniserema de láveje njuovvat eanet boares njiŋnelasaid ja varihiiid (Mathiesen *earáiguin*. 2024).

5.5.1 Teorehtalaš ovdamearka

Jus juohke njiŋnelas oažžu ovttá miesi jagis, de buvtada njiŋnelas sullii 18-19 kg bohccobierrgu, fuođargoluid ektui, mii vástida 360 beaivvi mas ovdamearkka dihte leat 2 fuođarovttadaga beaivái. Jus buot njiŋnelasain lea okta miessi jagis, de soaitá duohta biergobuvttadeapmi juohke njiŋnelasas šaddat dušše 13,3 kg (go lea 70 % miessebuvtadeapmi). Jus čorragis mas leat 10 bohcco leat guokte gáldejuvvon varrása, ja seamma eavttuid mielde, de šaddá rehketbihtá ná.

Jahkásaš biergobuvttadeapmi gáldejuvvon varrásiiguin ja daid haga

Gáldejuvvon varrásiid haga:

10 álddu – 7 miesi x 18,5 kg = 129,5 kg
bieryobuvttadeapmi

Gáldejuvvon varrásiiguin:

10 álddu
5 miesi x 18,5 kg = 92,5 kg
2 gáldejuvvon varrása x 50 kg = 100 kg
= 192,5 kg
bieryobuvttadeapmi

Mii oaidnit ovdamuni go leat 10 njiŋnelasa de lea vuoutu sullii 50% badjelis go leat vel gáskkihat ealus. Jus 70 % varis bohccuin gálde, de šaddá buvtadeapmi maŋgil 2. jagi measta 100 % eanet dan sadjái go dan maid njiŋnelas dárbbáša biepmu ektui.

Go mii dahkat dákkár rehketbihtá, de oaidnit čielgasit ahte boazoeaiggát sáhtta bisuhit iežas bieryobuvttadeami ollu unnit njiŋnelasaiguin dálveguhtoneatnamiin go leat 2 gáskkiha dálvvi badjel. Soaitá ahte njiŋnelasaid logu sáhtta geahpedit 30- 40 % ja ahte teorehtalaččat guohtunvejolašvuodát buorránit ealihanbohccuide?

Diekkár dieđuid eat leat gávdnan almmuhuvvon hálddašedjiiin dahje boazodutkiin, geat leat beroštan guohtundeattus ja guhtoneatnamiid guorbamis Finnmárkkuduoddaris. Dát muitala ahte sii geat galggašedje diehtit, eai leat oppalaččat ipmirdan man mávssolaš lea ahte ealus leat gáldejuvvon bohccot. Min mielas lea áigi ahte Norgga eiseválddit čađahit boazodutkosiid, mas geavahit boahkuheami dahje diekkár metodaidd sáhtta atnit vai garvá kirurgalaš čuohtpademiid gáskkimiid oktavuodas.

5.6 Čoahkkáigeassu

Gáskkihat leat leamaš dehálaččat johttisápmelaččaid boazodollui, danne go dákkár bohccot sáhtte dahkat olles 25 % ealuin, muhto dáid bohccuid birra eai váldán mielde almmolaš boazodoallostatistihkkii. Mii eat sáhte árvádallat manne gáskkihiid eai váldán mielde moderna hálddašanstatistihkkii. Álkimus čilgehus sáhtta leat boazodoallu rievddai motoriserenservodahkan, eará gis sáhtta leat struktuvrarášunáliseren. Boazodoallostatistihka sáhttet ráhkadan dakkár boazošlájaguin mat álkidahttet duohtavuoda ja mat leat biddjon hálddahaslaš juohkimiiguin, muhto eat leat gal boazodoalu árbevirolaš máhtu atnán vuoddu.

Olbmuid, bohcco ja guohtumiid gaskavuoha duodašta nanu olmmoščadnon ekovuogádaga sámi boazodoalus. Gáskkihat sáhttet earenoamáš vugiin váikkuhan ahte dákkár gaskavuoha lea olbmuid ja luondu gaska. Eallostruktuvrra moderniseren sáhtta

iešalddis váikkuhan ahte boazolohku lassána, seammás leat gáskinkejolašvuodát áibbas gáržžiduvvon. Boazologu debáhtas mas stáda mearrida boazologuid unnidemiid, ja unnida olbmuid boazoealáhusas, eai leat suokkardallan makkár boazošlájat boazoeaiggiid leat dahje ledje leamaš, muhto leat dušše geahččan man ollu bohccot leat. Dáid Norgga reguleremiid dihte, mat eai soaba olmmoš-čadnon-ekosystema prinsihppii, sáhttet unnán varrásat ja go eai leat gáskkihat dahkat boazodoalu bistevasvuoda hearkin.

Boazodoalu iežas máhttovuoddu ealu struktuvrra, guohtungeavaheami ja ceavzima birra lea sakka rievdan ja dagahan ealáhusa rašibun olggaldas váikkuhusaid vuostá. Manjel 1978- boazodoallolága ja go sisafievrradedje miessenjuovvama, lea máhttu das movt varrásat ja gáskkihat váikkuhit dasa ahte eallu ceavzá, biergobuvttádeapmi ja guohtoneatnamiid ávkástallan hedjonan. Dán máhtu birra eai oro eiseválddit diehtime, sii geat regulerejit boazoealáhusa Norggas dál.

5.7 Rávvagat

- Berre álggahuvvot máhttoprogramma man fokus lea gáskkihiid doaibma boahteáiggi bistevas boazodoalu ovdáneamis, man oktavuodas berre ovddidit ođđa gáldenmetodaid maid vuodđun leat ođđa máhttu šibitdoavttermediinnas ja boazodoalu árbedieđu máhttu elliid čálgu birra.
- Mii rávvet ahte ráhkaduvvo kursa movt ovdánahttit indokahtoriid maid vuodđu lea árbevirolaš máhttu hálddašanstatistihkas. Konkrehta berrejit dákkár indikahtorat váldot mielde «modearna» boazodoallastatistihkkii nu ahte statistihka buorebut adnot bistevas ovdáneamis.
- Buot máhttu mii lea olámuttos ferte geavahuvvot boahteáiggi boazodoallohálddašeamis, ja gáskkihat berrejit fas váldojuvvot atnui sámi boazodollui ja vuodđudit dán árbedieđu ja ođđaáigásaš veterinearamedisiinnalaš teknologijija ja diehtaga vuodul
- Bistevas ealus ferte boahteáiggiis leat balanserejuvvon eallostruktuvra.

Referánssat

- Eira, I.M.G (2012). *The Silent Language of Snow. Sámi traditional knowledge of snow in times of climate change*. Phd Thesis UIT The Arctic University of Norway <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/9843/thesis.pdf?sequence=6&isAllowed=y>
- Eira., R.B.M (2012). *Using Traditional Knowledge in Unpredictable Critical Events in Reindeer Husbandry. The case of Sami reindeer husbandry in Western Finnmark, Norway and Nenets reindeer husbandry on Yamal peninsula, Yamal-Nenets AO, Russia*. MS thesis, University of Tromsø, Norway.
- Golovnev A V (2013). *Peoples and borders in the north of Eurasia Ethnographic Bureau Electronic Materials* Available from: http://ethnobs.ru/library/237/_aview_b18268 [Accessed 12 February 2020]
- Holand, Ø. (2006). Flokkstruktur og slaktestrategi i reindrifta – et historisk perspektiv. *Rangifer* Report No. 12 (2007): 21-33 Vantaa, Finland, 20 - 22. mars 2006
- Istomin, K.V. , R.I. Laptander and J.O.Habeck (2022). Reindeer herding statistics in Russia: issues of reliability, interpretation, and political effect. *Journal of Pastoralism: Research, Policy and Practice* (2022) 12:19 <https://doi.org/10.1186/s13570-022-00233-9>
- Klokov, Konstantin B. (2020). Raznonapravlenost' trendov v traditsionnom olenevodstve narodov Sibiri i Arktiki [Divergence of trends in traditional reindeer herding of the peoples of Siberia and the Arctic]. In *Energiia Arktiki i Sibiri: Ispolzovanie resursov v kontekste sotsial'no-ekonomicheskikh izmenenii*, ed. Vladimir N. Davydov, 49–86. Moscow: Izdatel'stvo vostochnoi literatury.
- Landbruksdirektoratet 2018. *Ressursregnskapet for reindriftnæringen For reindriftsåret 1. april 2017 – 31. mars 2018*
- Landbruksdirektoratet 2022. *Ressursregnskapet for reindriftnæringen For reindriftsåret 1. april 2021 – 31. mars 2022*
- Leem, K (1767). *Beskrivelse over Finmarkens Lapper, deres Tungemaal, Levemaade og forrige Afgudsdyrkelse*, København 1767 (tysk utg. Leipzig 1771)
- В. Ледков – Малоземельский Газета «Нярьяна Вындер» No 251, 22.12.1965 г. *Господин Алстат: У вас хорошо пост авлены дела* (Malozemelsky Avis "Naryana Vynder" nr. 251, 22.12.1965 Mr. Alstat: Du har gjort en god jobb.). In Russian.
- Lenvik, D. (1988). *Utvalgsstrategi i reinflokken*. Dr. agric.avhandling, Norges landbrukshøgskole, Ås.
- Mathiesen, D.M, P.Aikio, A.Degteva, T Romanenko and M Tonkopeaeva (2024). Historical Aspects of Cross-Border Cooperation between Nordic and Soviet Experts. in *Reindeer Husbandry. Resilience to Arctic Change. Springer Polar Series* Chapter 4. In press.
- Nesje M. (2014). Rettsvern for tamrein. *Norsk veterinærtidsskrift* nr. 2/2014.
- Nilsen, Ø., (1998). Flokkstrukturen i Varanger-reindrifta pa slutten av 1800-tallet og i dag. *Varanger årbok 1998*. pp. 107-115. ISBN:82-90417-18-7
- Oskal, N., (2000). On nature and reindeer luck. *Rangifer* 2-3, 175–180.
- Oskal, A, Turi, J.M., Mathiesen, S.D., Burgess, P., 2009: "EALÁT Reindeer Herders' Voice: Reindeer Herding, Traditional Knowledge and Adaptation to Climate Change and Changed Use of the Arctic." In Oskal, A., Turi, J.M., Mathiesen, S.D., Burgess, P., (eds.): *EALÁT reindeer herders' voice: Reindeer herding, traditional knowledge and adaptation to climate change and loss of grazing land. Report 2:2009*. International Centre for Reindeer Husbandry. Fagtrykk idé as, Alta.
- Soppela, Päivi, M. van den Berg, S-M Kynkäänniemi, and H. Wallén (2022). Castration as Part of Reindeer Herd Management 65. Anna Kaisa Salmi Edt. *Domestication in Action Past and Present Human-Reindeer Interaction in Northern Fennoscandia* https://doi.org/10.1007/978-3-030-98643-8_p_65-94
- Reindriftsforvaltningen, (2022).
- Paine R., (1994). *Herds of the Tundra*. London: Smithsonian Institution Press.
- Tonkopeva, M., Skum, ER, Sundset, MA., Krarup-Hansen, K., Romanenko T., Griffiths., D. and Mathiesen, SD. (2024) Resilience thinking in reindeer husbandry *Springer Polar Series, Reindeer Husbandry Resilience in Arctic Change*, (eds Mathiesen, Eira,Turi, Oskal, Pogodaev, Tonkopeva. In press.
- Tyler, N.J.C., Sundset, M.A., Strøm-Bull, K., Sara, M.N., Reinert, E., Oskal, N., Nellemann, C., McCarthy, J.J., Mathiesen, S.D., Martello, M.L., Magga, O.H., Hovelsrud, G.K., Hanssen-Bauer, I., Eira, N.I., Eira, I.M.G., Corell, R.W, (2007). Sámi reindeer pastoralism under climate change: Applying a generalized framework for vulnerability studies to a sub-arctic social-ecological system. *ScienceDirect: Global Environmental Change* 17 (2007) 191-206
- Turi, El. (2016). *State Steering and Traditional Ecological Knowledge in Reindeer- Herding Governance: Cases from western Finnmark, Norway and Yamal, Russia*. (PhD), Umeå University, Umeå, Sweden.

Stenevik IH og Mejdell CM. (2011). *Dyrevelferdsloven*. Kommentartutgave. Oslo: Universitetsforlaget 2011.

Skum, E. R., Turi, J. M., Lars M., Eira, I. M. G. & Mathiesen, S. D. (2016). Reinoksens og kastratens rolle i reinflokkene. In T. A. Benjaminsen, I. M. G. Eira, and M. N. Sara (Eds.) *Samisk Reindrif, Norske Myter*. Fagbokforlaget, Bergen, Norway.

Vostryakov P.N. and Mezhetsky (1968). *Olenevodstvo v Norvegii* [Reindeer Husbandry in Norway]. 50 pp. Востряков П.Н, Межецкий А.А. Оленеводство в Норвегии. М. 1968.-50 с.

Villmo, L.1967:"Endring av reinhjordens sammensetning.". *Reindriftnytt*, 1:8-11

6 Sámi logut – fásta tabeallat - SSB

Anders Sønstebo

Seniorráđđeaddi, Statistihkalaš
guovddášdoaimmahat (SGD/SSB)

6.1 Álggahus

Dán kapihttalas presenterejuvvojit muhtin guovddáš tabeallat Statistihkalaš guovddáš-doaimmahaga (SGD) sámi statistihkain mat addet gova otná deatalaš sámi servodat-dilálašvuodain Norggas. Dát leat fásta tabeallat mat leat juohke publikašuvnnas, ja mat nappo addet gova das movt iešguđet dilálašvuodát rivdet áigges áigái. Dán háve leat kapihttalas 16 tabealla ja vihtta govvosa čieža fágasuorggis mat buohkat čuvgejit deatalaš fáttáid sámi servodagas. Ovdáneami áiggi mielde gávdná go buohtastahtta dán publikašuvnna tabeallaid daiguin mat leat ovddit Sámi logut mitalit publikašuvnnain. Sámi guovddášguovlluid dilálašvuodát leat eanemus lági mielde buohtastahttojuvvon daid eará guovlluiguin davábealde Sáltoduoddara, ja Norgga ektui oppalaččat. Statistihka lea geográfalaččat vuodđuduvvon, ja sámi guovddášguovllut leat dán oktavuodas suohkanat ja oasis suohkaniin mat gullet Sámedikki ealáhusdoarjjaortnegiid doaibmaguvlui (sámegillii SED-guovlu/dárogillii STN-omrádet).

Vuosttaš temá lea álbmot, mas lea deattuhuvvon čájehit movt olmmošlogut rivdet, ja makkár dilálašvuodát olmmošloguide váikkuhit, namalassii galle riegádit ja jápmet, ja sisafarren ja eretfarren. Álbmoga čoahkkádus agi ja sohkaheali dáfus čájehuvvo, ja dilli čuvgejuvvo iešguđetlágan geográfalaš dásiin: olles SED-guovllus, iešguđetge suohkaniin ja riikkas oppalaččat.

Nubbi temá lea oahppu. Statistihka čájeha loguid bokte oahppodási gos SED-guovlu buohtastahttojuvvo eará guovlluiguin davábealde

Sáltoduoddara ja Norggain oppalaččat. Dás čájehuvvo maid tabealla mas oaidná heaitimiid joatkkaskuvllas. Sámegeala geavaheapmi skuvllas ja mánáidgárddis lea goalmmát temá. Dasa leat golbma tabealla mat mitalit movt sámegeala ovdána mánáidgárddis, vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas.

Sisabohtu ja barggahus leat njealját ja viđát temát ja dat čuvgejuvvojit guovtti tabealla bokte, main oaidná olbmuid gaskamearálaš dietnasiid ja veaurid, ja olbmuid barggahusa sohkaheali ja ealáhusaid mielde. Guđát temá lea ealáhusovdáneapmi. Das leat guokte ealáhus tabealla, main nubbi čájeha fitnodagaid ealáhusurggiid mielde, ja nubbi fas boazodoalu.

Čihččet ja mañemus temá lea sámediggeválgá. Dasa leat guokte tabealla mañemus válggaid vuodul (2021), mas oaidná dohkkehuvvon jienaid bellodagaid/válgalisttuid mielde ja Sámediggái válljejuvvon áirasiid, bellodagaid/válgalisttuid, sohkaheali ja válgabiirriid mielde.

Dát Sámi logut mitalit -publikašuvdna lea nubbi geardi go logut leat ráhkaduvvon ođđa suohkanstruktuvrra vuodul, muhto tabeallain main leat mánja jahkodaga, bohtet sihke ođđa ja boares suohkanat ja fylkkat ovdan. Dat lea dahkkojuvvon danin vai lea álkit buohtastahttit loguid áiggi mielde. Boares regionaliseren nugo omd. Nuorta-Finnmárku ja Oarje-Finnmárku, ja vástideaddji juogut Romsa, Nordlándá ja Trøndelága leat bisuhuvvon.

6.2 Soames kommentárat tabeallaide

6.2.1 Álbmot – olmmošlogu sturrodát, čoahkkádus ja ovdáneapmi/rievdan

SED-guovllus orro ođđajagemánu 1. beaivvi 2023 52 872, mii lea 316 unnit go ovddit jagi (tabealla 6.1). Guđa jagi áigodaga sadjái 2011 rájes, goas ledje stabiila olmmošlogut, bodii 2017 rájes stabiila maŋosmannan birrasiid 1 proseantta, dahje badjelaš 500 olbmo, juohke jagi. Dán perspektiivvas lea «dušše» 0,6 proseantta maŋosmannan 2022 rájes 2023 rádjái buorráneapmi duon negatiiva treandda ektui. Olmmošlogu njiedjan jagis 2022 lea vuolimus 2017 rájes. Lea maiddá deatalaš muitit ahte mis lea leamaš pandemiija goas oppalaš olmmošlohkolassáneapmi lei unnit go guhkes áigái, erenoamážit unnit sisafárrema geažil.

SED-guovllus lea leamaš bastevas riegádusvuolláibáza juo jahkeduhátmolsašumi rájes, namalassii ahte leat leamaš eanet jápmimat go riegádeamit. Oppalaččat lei Norggas 2021:s veahá vuorddekeahes riegáduslassáneapmi, man maŋis dasto fas bodii ođđa ja stuorát vuolláibáza. SED-guovllus lei dušše veahá goazasteapmi 2021:s, go 2022:s fas lei áibbas ođđa vuolimus olahus go dušše 271 máná riegádedje. Ovttas lassánan jápminloguin koronadávdda ja boarásmuovi álbmoga olis bodii 2022:s áiggiid čađa stuorámus riegádusvuolláibáza -452.

Áigodagas 2011-2016 buhttii netto sisafárren riegádusvuolláibáhcaga, muhto 2018:s jorggihii dilli fas dan negatiiva trendii man mii oinniimet áigodagas 1990-2010 (govus 6.1). Dan golmma jagis 2019-2021 fárrejedje 1000 eanet olggos go sisa SED-guvlui. Dás ferte maiddá deattuhuvvot ahte pandemiijajagiid oppalaččat lei sihke sakka unnit sisafárren ja unnit mobilitehta álbmogis go dábálaččat. Netto sisafárren 127 olbmo 2022:s lei duogázin dasa go olmmošlogu unnun lei buot vuolimus 2017 rájes. Ja lassánan sisafárren, namalassii sisafárren olgoriikkain lea čilgehus dasa. Eanemus jáhkehahti čilgehus sisafárrenloguide lea báhtareddjiid rávdnji Ukrainas lassin dasa go bargosisafárren fas bodii muhtin muddui ruovttoluotta maŋnel pandemiija.

2022:s lei oppalaš sisriikkalaš netto olggosfárren SED-guovllus 579 olbmo. Dás manne 305 olbmo eará guovlluide davábealde Sáltoduoddara ja 274 olbmo muđui riikii. Maŋemus jagiid ektui oaidnit dan bodnjaseami ahte «suodđan» lea eanet daid eará guovlluide riikkaoasis go Lulli-Norgii. Olgoriikkas lei netto sisafárren SED-guvlui 796 olbmo (tabealla 6.5 ja govus 6.4).

SED-guovllus orrot eambbo dievddut go nissonat. 52 proseantta leat dievddut ja 48 proseantta leat nissonat, ja erohus lea 2 140 olbmo. Leat maid veahá eanebuš dievddut oppalaččat Norggas, muhto nissoniid ja dievduid logu erohus lea mihá unnit Norggas oppalaččat go SED-guovllus. Sohkeliiid lohkoerohus

lassánii smávvat áigodagas 2010 rájes 2018 rádjái, muhto dál orro dovdoma buorráneapmi dan dáfus ja dat lea unnon 0,3 proseantačuoggáin maŋemus 3 jagi.

Ahkečoahkkádus SED-guovllus lea sakka rievdan 1990 rájes (govus 6.2). 33 proseantta ássiin lei 60 jagi ja badjel ođđajagemánu 1. beaivvi 2023, ja dien ahkejoavkku lohku lei 13 proseantačuoggá vuollelis 1990:s. Vuollel 30 jahkásaččaid oassi lea unnon 43 proseanttas 1990:s 30 prosentii jagis 2023. Dál leat eanebut geat leat 60 jagi ja badjel, go vuollel 30 jagi. Ahkečoahkkádus lea rievdan maiddá muđui Norggas, muhto SED-guovllus leat rievdamat sakka stuorábut.

Fárremat maŋemus jagiid leat nannen boarrásiid lassáneami, muhto jagis 2022 lei buorebuš boadus go lassáneapmi lei badjel čuođi máná vuollel 16 jagi, mii lea eanebuš go dat 16-44 jahkásaččat geat fárrejedje eret. Netto sisafárren eará guovlluin davábealde Sáltoduoddara lei dušše ahkejoavkkus 45-69 jagi.

Leat stuora regionála erohusat SED-guovllu siskkobeaalde (tabealla 6.4). Sihke Nuorta- ja Oarje-Finnmárkkus lea positiiva olmmošlohkoovdáneapmi, go fas eará guovlluin manná njuolla vulos guvlui (govus 6.3). Olmmošlogu oassin lea mannolat duodaleamos Davit Nordlánddas go njiedjan lea olles 1,4 proseantta 2022:s, dan ektui go Sis-Finnmárkkus lei 1,1 proseantta ja Lulli-/Gaska-Romssas fas 1,0 proseantta.

Ráisa ovdalaš Romssa fylkkas lea áidna SED-suohkan gos olmmošlohku lea lassánan 1990 rájes, ja dasa lassin lei 26 olbmo lassáneapmi (0,5 proseantta) 2022:s (tabealla 6.3). Duodaleamos lea mannolat leamas Láhpis, gos olmmošlohku lea goasii beliin unnon maŋemus 33 jagis, muhto maiddá Gáivuonas, Rivttágiin ja Návuonas lea olmmošlohku unnon badjel 25 proseanttain dán áigodagas. Kárášjogas ja Guovdageainnus unnui olmmošlohku nappo 41 ja 30 olbmuiin maŋemus jagis, go fas Unjárga, Loabát ja Rivtták jur manne plussa beallái. Deatnu massii seamma áiggis 17 olbmo (0,6 proseantta), ja Návuotna manai eanemus maŋos go olmmošlohku unnui 3,5 proseantta. Veahá somá lea ahte Omasvuonas lei 2023:s juste seamma olmmošlohku go sihke 1990:s ja 2022:s.

6.2.2 Oahppu

2022:s lei olles 42,1 proseantta álbmogis SED-guovllus čađahan joatkkaskuvlla (tabealla 6.6). Dađistaga eanebut háhket lohkan- dahje fidnofágagelbbolašvuoda joatkkaskuvllas nappo 5 dahje 6 jagis. Čađahandássi lea dábálaččat vuollelis SED-guovllus go muđui riikkas. Sis geat álge joatkkaskuvlla 1. ceahkkái 2016:s, lei 71,8 proseanta olahan juogo lohangelbbolašvuoda 2021:s, dahje fidnofágagelbbolašvuoda 2022 čavčča (tabealla 6.7 ja govus 6.5). Vástideaddji logut eará guovlluin davábealde Sáltoduoddara ledje 77,9 proseanta ja 81,0 proseanta olles Norggas. SED-guovllu dáfus lei dát 0,8 proseantačuoggá

maņosmannan, ja dain eará guovlluin lei 0,7 proseantta ovdáneapmi davábealde Sáltoduoddara ja 0,6 proseantačuoggá ovdáneapmi olles riikkas.

6.2.3 Sámegeiella mánáidgárddis ja skuvllas

2022:s ledje oktiibuot 54 mánáidgárddi main lei sámegeielfálaldat (tabealla 6.8). Lea leamaš veahá lassáneapmi 2021 rájes, muhto maņosmannan 2010 rájes goas 67 mánáidgárddis lei sámegeielfálaldat. Oktiibuot 893 máná ledje 2022:s mánáidgárddis gos lea sámegeielfálaldat. Mánáid lohku geain lea sámegeielfálaldat lea lassánan 2015 rájes, muhto lei vuollelis 2022:s go 2005:s goas lohku lei 925.

Mánáidgárddit main lea sámegeielfálaldat leat guovttelágánat, nuppit leat sámi mánáidgárddit ja sámi mánáidgárdeossodagat dáčča mánáidgárddiin, ja nuppit fas dáčča mánáidgárddit gos lea earálágán sámegeielfálaldat. 2022:s ledje 33 sámi mánáidgárddi ja sámi mánáidgárdeossodaga dáčča mánáidgárddiin, ja 754 máná ledje dákkár mánáidgárddiin. Dát lea maņosmannan alimus jagi 2010 rájes goas ledje 46 sámi mánáidgárddi ja sámi mánáidgárdeossodaga dáčča mánáidgárddiin, ja 882 máná ledje dákkár mánáidgárddiin.

2022:s lei dušše 21 dáčča mánáidgárddis eará sámi fálaldat, ja 139 máná ledje dákkár mánáidgárddis. Mánáidgárddiid lohku mat addet dákkár fálaldaga lea lassánan maņemus moadde jagi, muhto lohku lea maņosmannan alimus jagi 2010 rájes gos 30 dáčča mánáidgárddis lei eará sámi fálaldat. Mánáid lohku lei 2022:s badjel 80 proseantta alit go 2021:s, muhto vuollelis go alimus jagis 2018 goas 167 máná ledje dákkár mánáidgárddis.

949 oahppis lei 2022:s davvisámegeiella vuosttašgiellan vuodđoskuvllas (tabealla 6.9). Leat leamaš sullii ovttá meari oahppit maņemus golbma jagi, ja ohppiid lohku lea seamma dásis go ovdal 2010. Dasa lassin lei 1378 oahppis davvisámegeiella nubbingiellan. Dat lea veahá eanet go ovddit jagi ja alimus lohku 2008 rájes. Oktiibuot lei sullii 1000 oahppis muhtin sámegeiella vuosttašgiellan ja 550 eambo geain lei muhtin sámegeiella nubbingiellan. Ohppiid lohku geain lea sámegeiella vuosttaš- dahje nubbingiellan 2022:s lea buot alimus 2006 rájes.

Joatkkaskuvllas ledje skuvlajagi 2022/2023 goalmát geardde maņjalaga badjel 500 oahppi geain lei sámegeiella vuosttaš- dahje nubbingiellan (tabealla 6.10). Maņemus jagiid lea nubbingiella ohppiidlohku lassánan, muhto dál oaidnit čielgasit ahte sámegeiella vuosttašgiellan lassána.

6.2.4 Ealáhusovdáneapmi

Ealáhusstruktuvra SED-guovllus ealáhusaid barggahusoassin ii leat sakka rievdan 2009 rájes.

Vuodđoealáhusat leat ain deatalaččat, vaikko dušše unnit go juohke logát bargoolmmoš dál bargá eanandoalus, vuovdedoalus dahje guolásteamis (tabealla 6.11). Vuodđoealáhusaid bargiid oassi lea 2009 rájes njiedjan 1,3 proseantačuoggáin, ja 0,2 maņemus jagi mielde. Lea mearkkašan veara ahte industriijabargiid oassi lea lassánan 5,7 proseanttas 7,7 prosentii 2009 rájes. Muđui Norggas davábealde Sáltoduoddara lea dát oassi njiedjan 6,2 proseanttas 5,5 prosentii seamma áigodagas. Huksen- ja ráhkadusdoaimmas leat stuorát barggahuslogut SED-guovllus go muđui davábealde Sáltoduoddara. SED-guovllus lea earret vuodđoealáhusaid maiddá stuora oassi smávvdadoaimmat main leat 1-4 bargi (tabealla 6.13).

Eanandoalodirektoráhta logut boazodoalu dáfus čájehit boazologu gidđaealus, oktiibuot ja orohagaid mielde (tabealla 6.14). Boazodoallojagi 2021/2022 ledje 217 809 bohcco gidđaealuin. Dat lea unnit go 2004/2005 goas lohku lei 234 608.

6.2.5 Sisaboahu ja barggahus

Brutto sisaboahut ledje 2021:s mihá vuollelis SED-guovllus go muđui riikka oasis, ja erohus lei vel stuorát riikka gaskameari ektui (tabealla 6.12). Jagis 2021 lei erohus 93 500 kruvno riikka gaskameari ektui ja 60 300 kruvno eará guovlluid ektui davábealde Sáltoduoddara. 2020 rájes lassanedje erohusat olles 24 100 kruvnuin riikka gaskameari ektui ja 11 800 muđui riikka oasis ektui. Vuollegit brutto dienas lea áibbas dábalaš guovlluin gos oallugat barget vuodđoealáhusain. Go ealáhussisaboahut gaskamearalaččat leat birrasiid 15 000 kruvno badjelis, de lea dasa muhtin muđui seamma čilgehus go dat mii guoská vuollegit sisaboahut dássái SED-guovllus. Penšuvdnaboahu leat maid badjelis SED-guovllus. Earálágán sisaboahut leat vuollelis.

6.2.6 Sámediggeválggat 2021

Sámediggeválggain 2021 ledje oktiibuot 13 834 dohkkehuvvon jiena olles riikkas ja ollislaš válgaoassálastin lei 68,6 preseanta. Dát lea 1,7 proseantačuoggá unnit go ovddit válggas ja 8,6 proseantačuoggá unnit go dan jagi stuoradiggeválggas. Ovddit válggaid ektui (2017) lea mearkkašahtti oaidnit ahte listtuid lohku 2021 sámediggeválggain lei meastta beliin unnon (19 rájes 11 rádjái) (tabealla 6.15). Eará tendansa lea ahte guovtti maņemus válggas lea nissonáirasiid lohku njiedjan, 2017:s ledje 17, 2021:s 16, oktiibuot 39 áirasis (tabealla 6.16). Go dan golmma ovddit válggas lei baicca nu dássálaga go vejolaš go áirasiid lohku lea gorrelohku, nappo okta nisu eanet go dievddut 2005:s ja okta dievdu eanet go nissonat 2009:s ja 2013:s, de ledje 2017:s vihtta eanet dievddu ja 2021:s guhtta eanet. De leat otná Sámedikkis dušše 41 proseantta nissonolbmot. Lea erenoamážit Bargiidbellodat mii rahčá olahit nissonáirasiid, go dál lea dušše okta nissonolmmoš čieža áirasis.

6.3 Tabeallat ja govvosat

SED-guovlu (dárogiillii STN-omrádet) mearkkaša Sámedikki ealáhusdoarjjaortnegiid doaimmaguovlu. Dás atnit vuodđun suohkaniid ja suohkanosiid mat gullet SED-guovlui per 1.1.2012.

Tabealla 6.1 Olmmošlohku per ođđajagemánu 1. beaivvi, jápmán ja fárremat. SED-guovlu oktiibuot											
	Olmmošlohku ođđajagemánu 1. beaivvi			Eallin riegádan*	Jápmán	Riegáduš-badjebáza	Sisafárremat**	Olggosfárremat**	Netto sisafárren	Olmmošlogu lassáneapmi***	
	Oktiibuot	Dievddut	Nissonat							Oktiibuot	Proseanta
1990	65 147	33 955	31 192	918	764	154	2 218	2 583	-365	-343	-0,5
1995	63 850	33 160	30 690	862	732	130	2 090	2 819	-729	-718	-1,1
2000	59 972	31 101	28 871	749	680	69	2 591	3 005	-414	-308	-0,5
2001	59 664	30 919	28 745	642	659	-17	2 493	2 741	-248	-484	-0,8
2002	59 180	30 665	28 515	625	692	-67	2 292	2 590	-298	-283	-0,5
2003	58 897	30 531	28 366	553	676	-123	2 129	2 422	-293	-617	-1,0
2004	58 280	30 188	28 092	575	638	-63	2 146	2 399	-253	-413	-0,7
2005	57 867	29 987	27 880	569	583	-14	2 109	2 427	-318	-354	-0,6
2006	57 513	29 771	27 742	603	627	-24	2 054	2 671	-617	-598	-1,0
2007	56 915	29 507	27 408	565	666	-101	2 236	2 559	-323	-395	-0,7
2008	56 520	29 284	27 236	527	593	-66	2 111	2 303	-192	-378	-0,7
2009	56 142	29 045	27 097	546	627	-81	Ea	2 281	-56	-208	-0,4
2010	55 934	28 951	26 983	507	608	-101	2 302	2 434	-132	-299	-0,5
2011	55 819	28 962	26 857	493	623	-130	2 535	2 375	160	-22	0,0
2012	55 797	28 958	26 839	444	621	-177	2 572	2 302	270	19	0,0
2013	55 816	29 016	26 800	474	640	-166	2 597	2 353	244	-39	-0,1
2014	55 777	28 995	26 782	481	600	-119	2 581	2 445	136	-43	-0,1
2015	55 734	28 985	26 749	469	610	-141	2 764	2 560	204	14	0,0
2016	55 748	29 056	26 692	449	597	-148	2 800	2 608	192	-40	-0,1
2017	55 708	29 120	26 588	407	633	-226	2 477	2 386	91	-236	-0,4
2018	55 472	29 023	26 449	395	603	-208	2 262	2 444	-182	-495	-0,9
2019	54 977	28 757	26 220	425	594	-169	2 309	2 601	-292	-504	-0,9
2020	54 453	28 484	25 969	369	610	-241	2 176	2 468	-292	-572	-1,1
2021	53 881	28 163	25 718	388	683	-295	2 346	2 751	-405	-693	-1,3
2022	53 188	27 758	25 430	271	723	-452	2 838	2 711	127	-316	-0,6
2023	52 872	27 506	25 366								

* Eallin riegádan rehkenastojuvvojit riegádan mánát/ogit geain lea heagga go riegádit.

** Fárren sisa ja olggos eará báikkiiide/báikkiin Norggas ja eará riikkain.

*** Olmmošlogu lassáneapmin rehkenasto erohus ođđajagemánu 1. beaivvis guoskevaš jagi ja ođđajagemánu 1. beaivái čuovvovaš jagi. Registrerenrutiinnaid ja fárrendieđuid kvalitehtaerohusaid geažil soames suohkaniin čájehit riegádan-jápmán+sisafárren-eretfárren eará loguid go dás. Suohkaniin oppalaččat leat dat erohusat unnit, muhto dat sáhttet leat mearkkašahttit muhtin suohkaniid osiin, nugo SED-guovlluid statistihkas.

Gáldu: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Olmmošloguid rievdan SED-guollus, 2000-2022

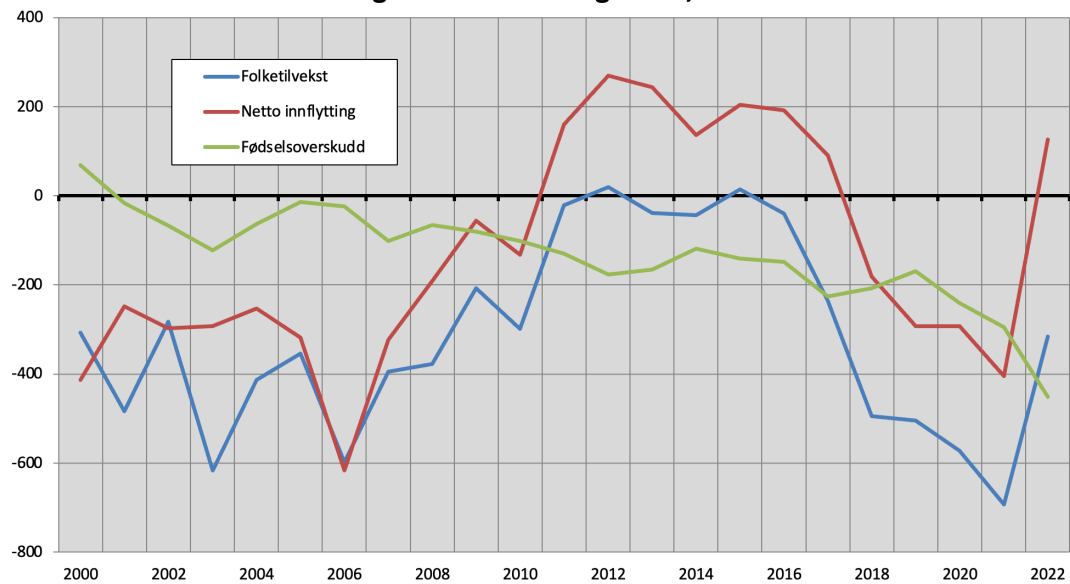

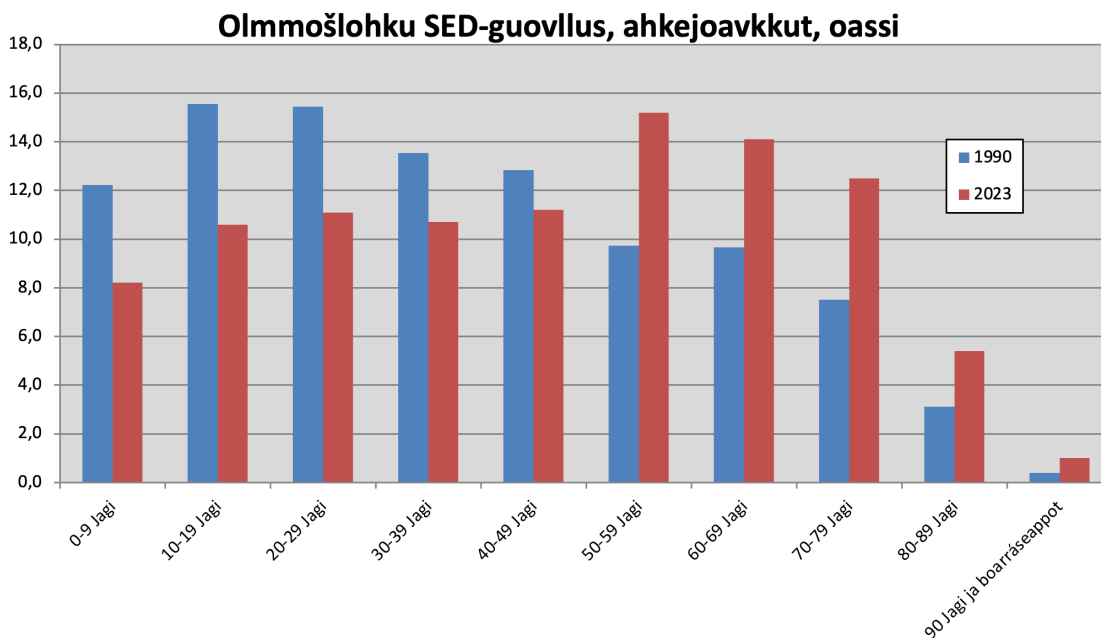
Tabella 6.2 Olmmošlohku SED-guovllus, sohkaheali ja agi mielde per ođđajagemánu 1. beaivvi

Sohkahealli Ahki	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2023 proseantan
Oktiibuot	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 734	54 453	53 881	53 188	52 872	100,0
0-9 Jagi	7 969	8 255	7 706	6 756	5 852	5 380	4 720	4 539	4 405	4 335	8,2
10-19 Jagi	10 133	8 178	7 573	7 688	7 594	6 708	6 039	5 806	5 679	5 594	10,6
20-29 Jagi	10 055	10 356	7 821	6 375	5 810	6 524	6 442	6 227	5 980	5 844	11,1
30-39 Jagi	8 814	8 268	7 964	7 735	6 273	5 535	5 530	5 589	5 644	5 677	10,7
40-49 Jagi	8 357	8 938	8 120	7 617	7 715	7 770	6 662	6 448	6 082	5 937	11,2
50-59 Jagi	6 343	6 729	7 898	8 447	7 841	7 699	7 970	7 998	8 017	8 021	15,2
60-69 Jagi	6 299	5 796	5 709	6 198	7 486	8 052	7 576	7 479	7 473	7 460	14,1
70-79 Jagi	4 894	4 838	4 573	4 358	4 593	5 159	6 358	6 565	6 645	6 622	12,5
80-89 Jagi	2 027	2 203	2 273	2 305	2 342	2 394	2 658	2 707	2 728	2 845	5,4
90 Jagi ja boarráseappot	256	289	335	388	428	513	498	523	535	537	1,0
0-5 Jagi	4 807	5 124	4 556	3 748	3 370	3 039	2 674	2 539	2 478	2 398	4,5
6-15 Jagi	8 542	7 849	7 701	7 719	6 998	6 089	5 564	5 468	5 313	5 228	9,9
16-66 Jagi	42 756	41 785	38 902	37 722	36 361	36 104	34 432	33 901	33 285	33 042	62,5
67 Jagi ja boarráseappot	9 042	9 092	8 813	8 678	9 205	10 502	11 783	11 973	12 112	12 204	23,1
Dievddut	33 955	33 160	31 101	29 987	28 951	28 985	28 484	28 163	27 758	27 506	100,0
0-9 Jagi	4 118	4 233	4 012	3 442	2 935	2 674	2 383	2 318	2 232	2 202	8,0
10-19 Jagi	5 162	4 221	3 911	4 027	3 987	3 481	3 116	2 980	2 901	2 862	10,4
20-29 Jagi	5 556	5 625	4 219	3 462	3 087	3 520	3 566	3 446	3 312	3 192	11,6
30-39 Jagi	4 781	4 442	4 311	4 130	3 325	2 982	2 950	2 985	2 997	3 023	11,0
40-49 Jagi	4 609	4 918	4 383	4 031	4 100	4 109	3 545	3 402	3 224	3 119	11,3
50-59 Jagi	3 429	3 618	4 271	4 592	4 214	4 121	4 248	4 246	4 269	4 252	15,5
60-69 Jagi	3 179	3 017	2 994	3 259	3 982	4 297	4 054	4 009	3 963	3 960	14,4
70-79 Jagi	2 208	2 156	2 088	2 102	2 278	2 633	3 254	3 383	3 448	3 411	12,4
80-89 Jagi	822	820	828	838	932	1 012	1 207	1 236	1 240	1 313	4,8
90 Jagi ja boarráseappot	91	110	84	104	111	156	161	158	172	172	0,6
0-5 Jagi	2 481	2 635	2 368	1 875	1 699	1 490	1 377	1 332	1 255	1 223	4,4
6-15 Jagi	4 399	4 050	3 981	4 044	3 609	3 096	2 795	2 739	2 693	2 642	9,6
16-66 Jagi	23 059	22 494	20 892	20 202	19 349	19 324	18 485	18 151	17 775	17 596	64,0
67 Jagi ja boarráseappot	4 016	3 981	3 860	3 866	4 294	5 075	5 827	5 941	6 035	6 045	22,0

Joatka boahhte siiddus →

Tabella 6.2 Olmmošlohku SED-guovllus, sohkabeali ja agi mielde per ođđajagemánu 1. beaivvi

Sohkabealli Ahki	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2023 proseantan
Nissonat	31 192	30 690	28 871	27 880	26 983	26 749	25 969	25 718	25 430	25 366	100,0
0-9 Jagi	3 851	4 022	3 694	3 314	2 917	2 706	2 337	2 221	2 173	2 133	8,4
10-19 Jagi	4 971	3 957	3 662	3 661	3 607	3 227	2 923	2 826	2 778	2 732	10,8
20-29 Jagi	4 499	4 731	3 602	2 913	2 723	3 004	2 876	2 781	2 668	2 652	10,5
30-39 Jagi	4 033	3 826	3 653	3 605	2 948	2 553	2 580	2 604	2 647	2 654	10,5
40-49 Jagi	3 748	4 020	3 737	3 586	3 615	3 661	3 117	3 046	2 858	2 818	11,1
50-59 Jagi	2 914	3 111	3 627	3 855	3 627	3 578	3 722	3 752	3 748	3 769	14,9
60-69 Jagi	3 120	2 779	2 715	2 939	3 504	3 755	3 522	3 470	3 510	3 500	13,8
70-79 Jagi	2 686	2 682	2 485	2 256	2 315	2 526	3 104	3 182	3 197	3 211	12,7
80-89 Jagi	1 205	1 383	1 445	1 467	1 410	1 382	1 451	1 471	1 488	1 532	6,0
90 Jagi ja boarráseappot	165	179	251	284	317	357	337	365	363	365	1,4
0-5 Jagi	2 326	2 489	2 188	1 873	1 671	1 549	1 297	1 207	1 223	1 175	4,6
6-15 Jagi	4 143	3 799	3 720	3 675	3 389	2 993	2 769	2 729	2 620	2 586	10,2
16-66 Jagi	19 697	19 291	18 010	17 520	17 012	16 780	15 947	15 750	15 510	15 446	60,9
67 Jagi ja boarráseappot	5 026	5 111	4 953	4 812	4 911	5 427	5 956	6 032	6 077	6 159	24,3

* SED-guovlu per 1.1.2012 lea biddjon vuodđun

Tabella 6.3 Olmmošlohku ođđajagemánu 1. beavvi, suohkaniin mat ollásit dahje muhtin muddui leat meroštallojuvvon SED-guovlun

Suohkan/Gielda	1990	2000	2010	2015	2020	2022	2023
SED-guovlu oktiibuot	65 147	59 972	55 934	55 734	54 453	53 188	52 872
5444 Máttá-Várjjat/Sør-Varanger, SED	1 869	1 517	1 602	1 505	1 383	1 338	1 342
5444 Máttá-Várjjat/Sør-Varanger, eará guovllut	7 772	8 015	8 136	8 716	8 775	8 587	8 508
5442 Unjárga/Nesseby	1 037	965	884	934	926	854	864
5441 Deatnu/Tana	3 195	3 074	2 912	2 909	2 918	2 821	2 804
5439 Gámgaviika/Gamvik	1 424	1 288	1 009	1 116	1 132	1 057	1 054
5438 Davvisiida/Lebesby, SED	501	390	341	325	319	305	317
5438 Davvisiida/Lebesby, eará guovllut	1 253	1 073	1 001	1 018	971	916	909
5437 Kárásjohka/Karasjok	2 652	2 901	2 789	2 708	2 628	2 584	2 543
5436 Porsáŋgu/Porsanger	4 475	4 451	3 991	3 925	3 998	3 904	3 863
5435 Davvenjárga/Nordkapp, SED	757	667	595	745	709	683	664
5435 Davvenjárga/Nordkapp, eará guovllut	3 218	2 850	2 590	2 533	2 453	2 264	2 268
5434 Muosát/Måsøy, SED	399	248	170	177	154	159	151
5434 Muosát/Måsøy, eará guovllut	1 440	1 229	1 097	1 064	1 071	1 003	968
5406 Hámmerfeasta/Hammerfest, SED (ovdalaš 2017 Fálesnuorri/Kvalsund)	1 394	1 106	1 026	1 049	971	945	1002
5406 Hámmerfeasta/Hammerfest, eará guovllut					10 477	10 329	10 308
5432 Láhppi/Loppa	1 687	1 426	1 087	989	888	859	862
5403 Áltá/Alta, SED	1 625	1 245	1 013	906	862	832	829
5403 Áltá/Alta, eará guovllut	13 232	15 592	17 667	18 992	19 927	20 312	20 488
5430 Guovdageaidnu/Kautokeino	2 953	3 068	2 949	2 914	2 910	2 877	2 847
5429 Návuoatna/Kvænangen	1 615	1 435	1 316	1 226	1 191	1 159	1 118
5428 Ráisa/Nordreisa	4 697	4 821	4 757	4 882	4 861	4 746	4 772
5427 Skiervá/Skjervøy	3 082	2 934	2 881	2 895	2 927	2 804	2 790
5426 Gáivuotna/Kåfjord	2 819	2 369	2 207	2 182	2 071	2 012	2 000
5425 Omasvuotna/Storfjord	1 836	1 872	1 888	1 898	1 829	1 836	1 836
5424 Ivgu/Lyngen	3 595	3 225	3 152	2 922	2 794	2 729	2 714
5423 Gálsá/Karlsøy	2 774	2 496	2 371	2 289	2 200	2 179	2 171
5422 Báhcavuotna/Balsfjord	6 378	5 749	5 515	5 720	5 559	5 576	5 517
5419 Orješ-Ráisa/Sørreisa, STN	711	626	609	607	603	572	529
5419 Orješ-Ráisa/Sørreisa, eará guovllut	2 727	2 668	2 757	2 844	2 861	2 842	2 899
5417 Siellat/Salangen	2 586	2 346	2 211	2 219	2 146	2 087	2 048
5415 Loabát/Lavangen	1 149	1 052	1 012	1 008	1 034	970	983
5414 Rivttak/Gratangen	1 483	1 345	1 150	1 137	1 091	1 070	1 079
5412 Dielddanuorri/Tjeldsund, SED (ovdalaš 1913 Skániit/Skånland)	3 409	3 109	2 855	2 988	2 963	2 948	2 962
5412 Dielddanuorri/Tjeldsund, eará guovllut					1 253	1 253	1 244
5401 Romsa/Tromsø, SED	1 416	1 039	845	796	731	706	671
5401 Romsa/Tromsø, eará guovllut	49 132	58 106	66 460	71 885	76 243	76 838	77 321

Joatka boahpte siiddus →

Tabella 6.3 Olmmošlohku ođđajagemánu 1. beavvi, suhkaniin mat ollásit dahje muhtin muddui leat meroštallojuvvon SED-guovlun

Suohkan/Gielda	1990	2000	2010	2015	2020	2022	2023
1853 Evenášši/Evenes, SED	236	295	256	249	236	234	236
1853 Evenášši/Evenes, eará guovllut	1 494	1 228	1 101	1 136	1 112	1 100	1 074
1850 Divtasvuodna/Tysfjord	2 622	2 302	2 007	1 996			
1875 Hábmer/Hamarøy (oasit ovdalaš 1850 Divtasvuodna/Tysfjord)	317	277	219	229	1 256	1 220	1 208
1875 Hábmer/Hamarøy, eará guovllut (oasit ovdalaš 1850 Divtasvuodna/Tysfjord)	1 995	1 731	1 533	1 582	1 510	1 488	1 474
1806 Áhkánjárga/Narvik, SED (oasit ovdalaš 1850 Divtasvuodna/Tysfjord)	454	334	315	289	1 163	1 122	1 096
1806 Áhkánjárga/Narvik, eará guovllut, (oasit ovdalaš 1850 Divtasvuodna/Tysfjord)	18 143	18 266	18 087	18 564	20 682	20 408	20 419

Tabealla 6.4 Olmmošlohku odđajagemánu 1. beaivvi 2023 ja rievdadusat 2022, Norggas davábealde Sáltoduoddara

	Olmmoš- lohku 1.1.2022	Eallin riegádan*	Jápmán	Riegádus- badjebáza	Sisafáren**		Olggosfáren		Netto sisafáren	Lassáneapmi***		Olmmoš- lohku 1.1.2023
					Oktiibuot	Dáin olgo- riikkas	Oktiibuot	Sis olgo- riikkas		Oktiibuot	Proseanta	
Norga davábealde Sáltoduoddara oktiibuot	404 692	3 529	3 842	-313	24 714	7 724	22 893	2 096	1 821	1 492	0,4	406 184
SED-guovlu oktiibuot	53 188	271	723	-452	3 212	949	3 085	243	127	-316	-0,6	52 872
Eará guovllut**** oktiibuot	351 504	3 258	3 119	139	21 502	6 775	19 808	1 853	1 694	1 808	0,5	353 312
Nuorta-Finnmárku	23 593	169	265	-96	1 505	482	1 459	190	46	-48	-0,2	23 545
SED	3 554	9	40	-31	248	76	206	48	42	23	0,6	3 577
Eará guovllut	20 039	160	225	-65	1 257	406	1 253	142	4	-71	-0,4	19 968
Sis-Finnmárku	12 186	88	154	-66	589	95	650	37	-61	-129	-1,1	12 057
SED	12 186	88	154	-66	589	95	650	37	-61	-129	-1,1	12 057
Oarje-Finnmárku	38 350	371	354	17	2 416	771	2 270	234	146	160	0,4	38 510
SED	3 478	2	63	-61	380	213	298	30	82	30	0,9	3 508
Eará guovllut	34 872	369	291	78	2 036	558	1 972	204	64	130	0,4	35 002
Davvi-Romsa	17 465	109	243	-134	1 082	368	1 009	54	73	-64	-0,4	17 401
SED	17 465	109	243	-134	1 082	368	1 009	54	73	-64	-0,4	17 401
Lulli-/Gaska-Romsa	150 142	1 398	1 234	164	9 534	2 816	8 896	908	638	797	0,5	150 939
SED	13 929	63	182	-119	796	166	793	60	3	-140	-1,0	13 789
Eará guovllut	136 213	1 335	1 052	283	8 738	2 650	8 103	848	635	937	0,7	137 150
Davvi-Nordlándá	162 956	1 394	1 592	-198	9 588	3 192	8 609	673	979	776	0,5	163 732
SED	2 576	.	41	.	117	31	129	14	-12	-36	-1,4	2 540
Eará guovllut	160 380	1 394	1 551	-157	9 471	3 161	8 480	659	991	812	0,5	161 192

* Eallin riegádan rehkenastojuvvojit mánát/ogit main lea heagga go riegádit.

** Fárremat sisa ja olggos eará báikkiide/báikkiin Norggas ja eará riikkain.

*** Olmmošlogu lassáneapmin rehkenasto erohus odđajagemánu 1. beaivvis guoskevaš jagi ja odđajagemánu 1. beaivái čuovvovaš jagi. Registrerenrutiinnaid ja fárrendieđuid kvalitehta spiehkastagaid geažil soames suohkaniid guodđobiirrin de čájehit riegádan-jápmán+sisafárret-erettfáren eará loguid. Suohkandásis leat dát erohusat unnit, muhto sáhttet leat mearkašahttit muhtin suohkaniid osiin, nugo SED-guovlluid statistihkas.

**** Guovlu davábealde Sáltoduoddara olggobealde Sámedikki ealáhusdoarjagiid doaimmaguovllu (SED).

Gáldu: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Olmmošlogu rievdan SED-guovllus, 2022

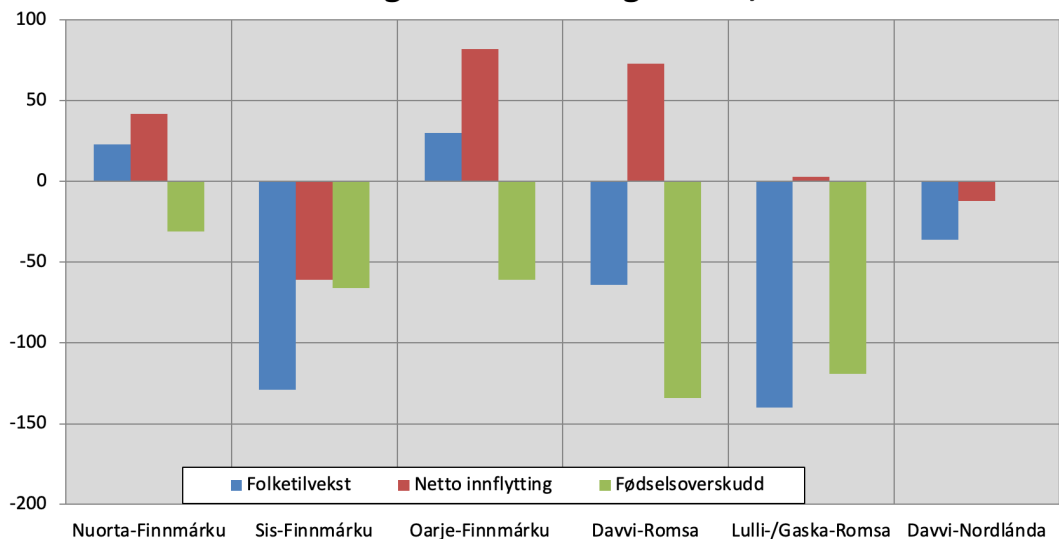

Tabella 6.5 Sisafáren ja olggosfáren SED-guvlui/guovllus, sohka-beali ja agi mielde 2022

	Norga oktiibuot			Eará guovllut davábealde Sáltoduoddara*			Mudui riika			Olgoriikka		
	Oktii	Dievddut	Nissonat	Oktii	Dievddut	Nissonat	Oktii	Dievddut	Nissonat	Oktii	Dievddut	Nissonat
Sisafáren oktiibuot	1 889	976	913	1 045	541	504	844	435	409	949	467	482
0-5 jagi	110	64	46	73	43	30	37	21	16	73	41	32
6-15 jagi	155	77	78	88	50	38	67	27	40	146	90	56
16-19 jagi	82	27	55	51	17	34	31	10	21	87	58	29
20-44 jagi	1 045	554	491	550	281	269	495	273	222	456	208	248
45-69 jagi	432	221	211	247	130	117	185	91	94	169	68	101
70+ jagi	65	33	32	36	20	16	29	13	16	18	2	16
Olggosfáren oktiibuot	2 468	1 300	1 168	1 350	708	642	1 118	592	526	243	138	105
0-5 jagi	135	67	68	80	40	40	55	27	28	9	5	4
6-15 jagi	209	123	86	115	67	48	94	56	38	18	8	10
16-19 jagi	187	94	93	86	36	50	101	58	43	7	2	5
20-44 jagi	1 424	760	664	807	434	373	617	326	291	151	85	66
45-69 jagi	419	218	201	209	109	100	210	109	101	57	37	20
70+ jagi	94	38	56	53	22	31	41	16	25	1	1	0
Nettofáren oktiibuot	-579	-324	-255	-305	-167	-138	-274	-157	-117	706	329	377
0-5 jagi	-25	-3	-22	-7	3	-10	-18	-6	-12	64	36	28
6-15 jagi	-54	-46	-8	-27	-17	-10	-27	-29	2	128	82	46
16-19 jagi	-105	-67	-38	-35	-19	-16	-70	-48	-22	80	56	24
20-44 jagi	-379	-206	-173	-257	-153	-104	-122	-53	-69	305	123	182
45-69 jagi	13	3	10	38	21	17	-25	-18	-7	112	31	81
70+ jagi	-29	-5	-24	-17	-2	-15	-12	-3	-9	17	1	16

* Guovlu davábealde Sáltoduoddara olggobealde Sámedikki ealáhusdoarjagiid doaibmaguovllu.

Gáldu: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Nettosisafárren SED-guvlui ja guovllus, 2022

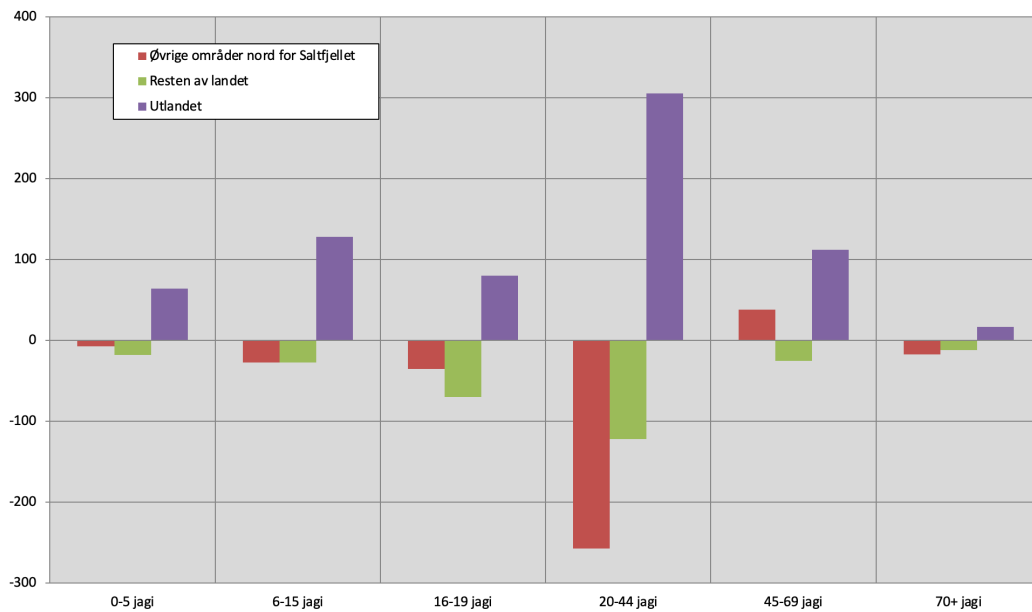

Tabella 6.6 Oibmot 16 jagi ja badjel, alimus čadahuvvon oahpu mield*. Suohkanat mat ollásit dahje muhtin muddui leat definerejuvvon SED/STN-guov- lun, golgotmánu 1. beaivvi 2022. Proseanta**.

Suohkan/gielda	Oktiibuot	Vuoddoskuvládassi	Joatkkaskuvládassi ***	Universitehta- ja allaskuvla- dássi, oanehis****	Universitehta- ja allaskuvládassi, guhkes*****
SED-guovlu oktiibuot	100,0	33,2	42,1	19,2	4,8
Eará guovllut***** oktiibuot	100,0	25,8	40,1	23,9	9,8
5444 Máttá-Várjjat, SED	100,0	35,7	42,1	16,5	5,4
5444 Máttá-Várjjat, eará guovllut	100,0	26,4	41,1	24,2	7,8
5442 Unjárga/Nesseby	100,0	32,5	41,0	20,2	5,8
5441 Deatnu/Tana	100,0	34,7	39,4	19,9	5,2
5439 Gárgaviika/Gamvik	100,0	42,1	40,0	13,9	3,3
5438 Davvisiida/Lebesby, SED	100,0	33,9	51,3	11,6	2,5
5438 Lebesby, eará guovllut	100,0	39,4	35,4	19,0	5,2
5437 Kárášjohka/Karasjok	100,0	32,3	34,2	26,6	6,3
5436 Porsángu/Porsanger	100,0	29,8	43,4	21,6	4,6
5435 Davvenjárga/Nordkapp, SED	100,0	47,9	36,4	11,9	2,8
5435 Davvenjárga/Nordkapp, eará guovllut	100,0	34,8	40,4	19,0	5,2
5434 Muosát/Måsøy, SED	100,0	52,1	33,6	9,3	5,0
5434 Muosát/Måsøy, eará guovllut	100,0	39,1	41,5	14,2	4,1
5432 Láhppi/Loppa	100,0	42,6	35,1	17,2	4,1
5403 Áлта/Alta, SED	100,0	35,0	44,5	17,0	2,9
5403 Áлта/Alta, eará guovllut	100,0	28,7	38,0	25,9	6,9
5430 Guovdageaidnu/Kautokeino	100,0	36,3	32,0	23,4	7,1
5406 Hámmerfeasta/Hammerfest, SED	100,0	38,8	41,3	15,1	3,8
5406 Hámmerfeasta/Hammerfest, eará guovllut	100,0	29,4	39,1	23,5	7,3
5429 Návuoatna/Kvænangen	100,0	33,6	45,8	16,6	3,5
5428 Ráisa/Nordreisa	100,0	29,4	42,6	22,1	5,4
5427 Skiervá/Skjervøy	100,0	34,9	42,2	18,0	3,9
5426 Gáivuotna/Kåfjord	100,0	38,0	40,3	16,9	4,3
5425 Omasvuotna/Storfjord	100,0	31,6	44,7	19,5	3,9
5424 Ivgu/Lyngen	100,0	35,2	41,9	17,8	4,5
5423 Gáisa/Karlsøy	100,0	39,9	40,0	15,4	4,1
5422 Báhccavuotna/Balsfjord	100,0	34,5	45,5	15,8	3,8
5419 Orješ-Ráisa/Sørreisa, SED	100,0	32,5	46,0	18,1	3,4

Joatka boahhte siiddus →

Tabealla 6.6 Olbmot 16 jagi ja badjel, alimus čadahuvvon oahpu mielde*. Suohkanat mat ollásit dahje muhtin muddui leat definerejuvvon SED/STN-guovllun, golggotmánu 1. beaivvi 2022. Proseanta.**

Suohkan/gielda	Oktiibuot	Vuoddoskuvladássi	Joatkkaskuvladássi ***	Universitehta- ja allaskuvladássi, oanehis****	Universitetehta- ja allaskuvladássi, guhkes*****
5419 Orješ/Ráisa/Sørreisa, eará guovllut	100,0	25,6	46,5	22,2	5,5
5417 Siellat/Salangen	100,0	27,0	45,3	21,2	6,0
5415 Loabát/Lavangen	100,0	34,1	43,3	18,5	3,7
5414 Rivttak/Gratangen	100,0	33,1	45,1	17,5	3,7
5412 Dielddanuorri/Tjeldsund, SED	100,0	27,7	45,6	21,8	4,5
5412 Dielddanuorri/Tjeldsund, eará guovllut	100,0	28,0	50,6	18,1	3,1
5401 Romsa, SED	100,0	43,0	40,9	13,1	2,3
5401Romsa, eará guovllut	100,0	20,5	33,8	27,4	17,9
1853 Evenes, STN	100,0	26,4	47,6	18,9	7,1
1853 Evenes, øvrige områder	100,0	27,4	48,0	19,5	4,8
1875 Hamarøy, STN	100,0	35,5	38,8	18,5	6,3
1875 Hamarøy, øvrige områder	100,0	26,4	42,9	22,0	8,2
1806 Narvik, STN	100,0	30,3	49,2	16,7	3,3
1806 Narvik, øvrige områder	100,0	23,8	44,3	23,6	7,9
Øvrige kommuner nord for Saltfjellet	100,0	27,5	42,0	22,6	7,5

* Daid iešguđet oahppodásiid definišuvdna mii adno statistihkas álbmoga oahppodási birra, rievdaduvvui 2006:s.

** Dás eai leat mielde olbmot geat eai leat dieđihan oahpu dahje geat eai leat čadahan oahpu.

*** Mielde lea dássi "Lasáhus joatkkaskuvlii" mii fátmasta oahpuid mat huksejuvvojit joatkkaskuvlla ala, muhto mat eai leat dohkkehuvvon alit oahppun.

**** Universitehta- ja allaskuvladássi, oanehis, lea alit oahppu gitta 4 jagi.

***** Universitehta- ja allaskuvladássi, guhkes, leat badjel 4 jagi oahput, ja dutkanoahput.

***** Guovllut davábealde Sáltoduoddara, mat eai leat definerejuvvon Sámedikki ealáhusovddideami doarjjaortnegiid doaibmaguovllun.

Gáldu: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

6.7 Oahppit geat álge joatkkaskuvlla 1. ceahkkái vuosittaš geardde 2016 čavčča, dan mielde movt čadahedje joatkkaoahpu viđa/guđa jagis, oahppoprográmma ja sohkaabeale mielde. Proseanta.

Oahppoprográmma joatkkaskuvladási 1 ceahkis ja sohkaabealli	Oahppit oktiibuot	Čadahán lohkan- dahje fidnofága- gelbollašvuodain*		Čadahán plánejuvvon vuoddogelbollaš- vuodain 6 jagis	li olahán lohkan- dahje fidnofága- gelbollašvuoda		
		Čadahán normere- juvvon áiggis	Čadahán guhkit áiggis go normerejuvvon		Joatkán joatkka-oahpuin mannet 5/6 jagi	Čadahán Joa3 dahje fága- geahččaleami, ii ceavzán	Heitán oahpus
SED/STN-guovlu oktiibuot	690	54,6	17,2	1,6	5,2	6,1	15,2
Studerenráhkkanahhti oahppoprográmma	307	74,3	11,1	0,7	3,9	6,8	3,3
~Dievddut	112	63,4	17,9	0,9	6,3	8,0	3,6
~Nissonat	195	80,5	7,2	0,5	2,6	6,2	3,1
Oahppospecialiseren	239	76,6	10,0	0,8	2,9	6,3	3,3
Valástallanfága	35	57,1	22,9	0,0	5,7	11,4	2,9
Musihkka, dánsa ja drámá	15	80,0	6,7	0,0	0,0	6,7	6,7
Dáidda, design ja arkitektuvra	5	80,0	0,0	0,0	20,0	0,0	0,0
Mediat ja kommunikašuvdna	13	69,2	7,7	0,0	15,4	7,7	0,0
Fidnofágalaš oahpposuorggit	383	38,9	22,2	2,3	6,3	5,5	24,8
~Dievddut	240	37,5	22,5	3,3	5,4	5,4	25,8
~Nissonat	143	41,3	21,7	0,7	7,7	5,6	23,1
Huksen- ja ráhkadusteknihkka	36	36,1	38,9	0,0	2,8	16,7	5,6
Design- ja duodji	17	35,3	11,8	11,8	0,0	5,9	35,3
Elektrofága	55	41,8	23,6	0,0	7,3	5,5	21,8
Dearvvašvuoda- ja bajásšaddanfága	105	39,0	23,8	1,0	8,6	7,6	20,0
Luondudoallu	48	35,4	18,8	8,3	6,3	0,0	31,3
Restauránta- ja biebmofága	21	28,6	14,3	0,0	9,5	0,0	47,6
Service ja johtolat	13	53,8	7,7	7,7	0,0	7,7	23,1
Teknihkka ja industriála buvttadeapmi	88	40,9	20,5	1,1	5,7	2,3	29,5
Eará guovllut davábealde Sáltoduoddara	4 373	63,7	14,2	1,4	3,7	5,1	12,0
Studerenráhkkanahhti oahppoprográmma	2 334	79,9	8,2	0,7	2,0	5,3	3,9
~Dievddut	953	76,8	8,5	1,0	2,4	7,3	3,9
~Nissonat	1 381	82,0	8,0	0,4	1,7	3,8	4,0
Oahppospecialiseren	1 643	81,3	7,5	0,6	2,1	5,0	3,5
Valástallanfága	367	78,7	9,8	0,0	2,2	7,1	2,2
Musihkka, dánsa ja drámá	144	72,9	11,8	2,8	2,1	4,2	6,3
Dáidda, design ja arkitektuvra	46	73,9	6,5	0,0	0,0	6,5	13,0
Mediat ja kommunikašuvdna	134	74,6	9,0	1,5	1,5	4,5	9,0

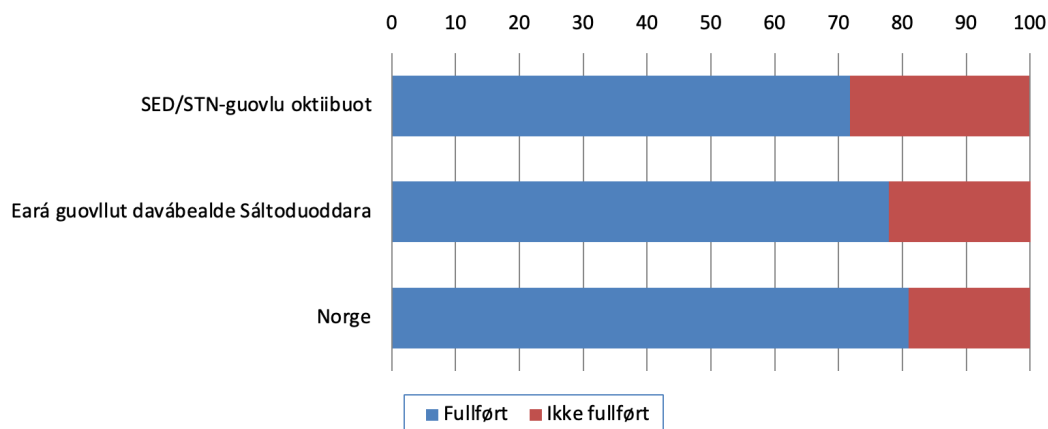
Joatka boahpte siiddus →

6.7 Oahppit geat álge joatkkaskuvlla 1. ceahkkái vuosttaš geardde 2016 čavčča, dan mielde movt čadahedje joatkkaohpu vída/guda jagis, oahppoprográmma ja sohka-beale mielde. Proseanta.

Oahppoprográmma joatkkaskuvladási 1 ceahkis ja sohka-bealli	Oahppit oktiibuot	Čadahán lohkan- dahje fidnofága- gelbbolašvuodain*		Čadahán plánejuvvon vuoddogelbbolaš- vuodain 6 jagis	li olahán lohkan- dahje fidnofága- gelbbolašvuoda		
		Čadahán normere- juvvon áiggis	Čadahán guhkit áiggis go normerejuvvon		Joatkán joatka-ohpuin marjnel 5/6 jagi	Čadahán Joa3 dahje fága- geahččaleami, ii ceavzán	Heitán oahpus
Fidnofágalaš oahpposuorggit	2039	45,1	20,9	2,3	5,5	4,9	21,2
~Divddut	1230	43,1	21,3	2,8	5,7	5,4	21,7
~Nissonat	809	48,2	20,4	1,6	5,3	4,1	20,4
Huksen- ja ráhkadusteknihkka	202	34,7	26,2	5,4	3,0	4,5	26,2
Design- ja duodji	134	28,4	27,6	4,5	10,4	6,0	23,1
Elektrofága	412	57,3	19,4	0,5	5,6	5,1	12,1
Dearvvašvuoda- ja bajásšaddanfága	536	50,9	19,4	2,2	3,2	4,1	20,1
Luondudoallu	106	48,1	16,0	2,8	6,6	6,6	19,8
Restauránta- ja biebmofága	138	37,0	17,4	5,1	6,5	3,6	30,4
Service ja johtolat	116	38,8	25,0	0,9	8,6	5,2	21,6
Teknihkka ja industriála buvttadeapmi	395	39,5	21,0	1,3	6,8	5,6	25,8

* Čadahán oahpu mearkkaša ahte oahppi/oahpahalli lea ceavzán buot jahkecehkiid joatkkaohpus mii addá oahppoduođaštusa dahje fága-/sváinnasreivve.

Oahppodási joksama stáhtus - oahppit geat álge joatkkaskuvlii 2016 čavčča

Tabealla 6.8 Mánáidgárddit main lea sámegielfálaldat ja galle máná ožžo sámegielfálaldaga mánáidgárddis 2005-2022								
	2005	2010	2015	2018	2019	2020	2021	2022
Mánáidgárddit main sámegielfálaldat oktiibuot	64	67	60	59	56	52	50	54
Galle máná	925	817	783	853	850	799	778	893
Sámi mánáidgárddit ja sámi mánáidgárdeossodagat dáčča mánáidgárddiin	46	37	31	32	31	32	32	33
Galle máná	882	758	668	686	740	711	702	754
Dáčča mánáidgárddit main eará sámegielfálaldat	18	30	29	27	25	20	18	21
Galle máná	43	59	115	167	110	88	76	139

Gáldu: Sámediggi.

Tabealla 6.9 Ohppiid lohku main lea sámegiella 1. dahje 2. giellan. Vuodđoskuvllas per golggománu 1. beavvi. Olles riikka. 2006-2022, válljeuvvon jagit						
	2006	2010	2015	2020	2021	2022
Oahppit oktiibuot*	619 038	614 020	623 755	635 497	634 095	636 934
Oahppit geain sámegiella oahpahusgiellan** oktiibuot	991	893	833	874	878	876
Oahppit geain davvisámegiella vuosttašgiellan	971	928	833	943	951	949
Oahppit geain davvisámegiella nubbingiellan***	1 508	1 145	1 102	1 365	1 326	1 378
Oahppit geain julevsámegiella vuosttašgiellan	31	29	28	33	33	30
Oahppit geain julevsámegiella nubbingiellan***	46	68	85	80	76	84
Oahppit geain lullisámegiella vuosttašgiellan	18	18	21	35	25	15
Oahppit geain lullisámegiella nubbingiellan***	98	72	95	66	81	90

* Skuvlajagi 2011/2012 ja dan rájes leat spesialskuvllat ja dábálaš skuvllat časkon oktii vuodđoskuvlastatistihkas.

** Oahppit geain lea sámegiella oahpahusgiellan, ožžot buot oahpahusa sámegillii. Dát guoská ohppiide dain suohkaniin mat gullet sámegiella hálddašanguvlu.

*** Sámegiella nubbingiellan sisttisoallá ohppiid geat čađahit dási 1-4 ja dási 1-7 sámi oahppoplána mielde.

Gáldu: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tabella 6.10 Ohppiid lohku geain lea sámegeiella fágan joatkkaskuvllas, fylkkaid mielde. 2009/2010-2022/2023, välljejuvvon skuvlajagiid

	Skuvlajagi 2009/2010			Skuvlajagi 2014/2015			Skuvlajagi 2019/2020			Skuvlajagi 2022/2023		
	Vuosttaš- giella	Nubbin- giella	Oktii- buot	Vuosttaš- giella	Nubbin- giella	Oktii- buot	Vuosttaš- giella	Nubbin- giella	Oktii- buot	Vuosttaš- giella	Nubbin- giella	Oktii- buot
Olles riika	215	154	369	203	243	446	178	264	442	218	293	511
Finnmárku	180	103	283	177	177	354	170**	231**	401**	201**	255**	456**
Romsa	10	30	40	18	30	48						
Nordlánda	21	7	28	4	20	24	0	24	24	1	20	21
Trøndelága	-	-	-	4	13	11	4	6	10	13	14	27
Muđui	4*	14*	18*	0	3	9	4	3	7	3	10	13

* Muđui riika sisttidoallá maid Trøndelága.

** Finnmark og Troms er sammenslått fra og med 2019/2020.

Gáldu: Utdanningsdirektoratet.

Tabella 6.11 Oibmot barggus agis 15-74 jagi, sohkaheali ja ealáhusid mielde. SED-guovlu ja eará guovllut davábealde Sáltoduoddara. 4. kvartála 2022

	2009	2022			2009	2022		
	Oktiibuot	Oktiibuot	Dievddut	Nissonat	Oktiibuot %	Oktiibuot %	Dievddut %	Nissonat %
SED-guovlu oktiibuot	27 088	25 535	13 862	11 673	100,0	100,0	100,0	100,0
01-03 Eanandoallu, vuovdedoallu ja guolásteapmi	2 956	2 443	2 032	411	10,9	9,6	14,7	3,5
05-09 Báktedoaima ja roggan	337	378	347	31	1,2	1,5	2,5	0,3
10-33 Industriija	1 544	1 968	1 518	450	5,7	7,7	11,0	3,9
35-39 Elektrisitehta, čáhci ja renovašuvdna	403	429	376	53	1,5	1,7	2,7	0,5
41-43 Huksen- ja ráhkadusoaima	2 377	2 476	2 281	195	8,8	9,7	16,5	1,7
45-56 Gálvogávppašeapmi, transporta, hotealla- ja restaurántadoaima	5 259	4 415	2 754	1 661	19,4	17,3	19,9	14,2
58-63 Informašuvdna ja kommunikašuvdna	340	350	227	123	1,3	1,4	1,6	1,1
64-66 Finansieren ja dutkan	141	66	36	30	0,5	0,3	0,3	0,3
68-82 Gávppalaš bálvalusoaima, opmodatdoaima (giddodatdoaima)	1 567	1 580	877	703	5,8	6,2	6,3	6,0
84 Almmolaš hálddahuš, suodjalus ja sosialdáhkáduš	2 061	1 999	1 116	883	7,6	7,8	8,1	7,6
85 Oahpaheapmi	2 667	2 360	700	1 660	9,8	9,2	5,0	14,2
86-88 Dearvašvuoda- ja sosiálabálvalusat	6 451	6 047	1 125	4 922	23,8	23,7	8,1	42,2
90-99 Eará sosiála ja persovnnalaš bálvalusat	811	819	349	470	3,0	3,2	2,5	4,0
li almmuhuvvon ealáhus	174	205	124	81	0,6	0,8	0,9	0,7
Eará guovllut* oktiibuot	170 451	184 359	97 233	87 126	100,0	100,0	100,0	100,0
01-03 Eanandoallu, vuovdedoallu ja guolásteapmi	7 456	7 302	6 134	1 168	4,4	4,1	6,5	1,4
05-09 Báktedoaima ja roggan	1 922	2 352	2 019	333	1,1	1,3	2,1	0,4
10-33 Industriija	10 508	9 847	7 483	2 364	6,2	5,5	7,9	2,8
35-39 Elektrisitehta, čáhci ja renovašuvdna	2 304	2 693	2 179	514	1,4	1,5	2,3	0,6
41-43 Huksen- ja ráhkadusoaima	12 841	15 928	14 560	1 368	7,5	8,9	15,4	1,6
45-56 Gálvogávppašeapmi, transporta, hotealla- ja restaurántadoaima	39 998	36 859	22 613	14 246	23,5	20,6	23,9	16,9
58-63 Informašuvdna ja kommunikašuvdna	3 309	3 041	2 254	787	1,9	1,7	2,4	0,9
64-66 Finansieren ja dutkan	2 172	1 359	739	620	1,3	0,8	0,8	0,7
68-82 Gávppalaš bálvalusoaima, opmodatdoaima (giddodatdoaima)	13 546	14 521	8 616	5 905	7,9	8,1	9,1	7,0
84 Almmolaš hálddahuš, suodjalus ja sosialdáhkáduš	14 234	15 907	8 870	7 037	8,4	8,9	9,4	8,3
85 Oahpaheapmi	16 740	17 820	6 439	11 381	9,8	10,0	6,8	13,5
86-88 Dearvašvuoda- ja sosiálabálvalusat	39 613	44 363	9 570	34 793	23,2	24,8	10,1	41,2
90-99 Eará sosiála ja persovnnalaš bálvalusat	5 149	6 036	2 496	3 540	3,0	3,4	2,6	4,2
li almmuhuvvon ealáhus	659	1 019	618	401	0,4	0,6	0,7	0,5

* Guovllut davábealde Sáltoduoddara olggobealde Sámedikki ealáhusdoarjagiid doaimaguovllu.

Gáldu: Registervuđot barggahusstatistihka, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.12 Gjennomsnittlig inntekt og skatt for bosatte personer 17 år og eldre. Hele landet og Norge nord for Saltfjellet, 2021

	Olles riikka	SED/STN-guovlu	Eará guovllut*
Bruttosisaboahu	546 400	452 900	513 200
-Persovdaboahu bálká	363 800	284 200	349 100
-Persovdnaboahu penšuvvnnat	22 400	24 900	18 900
-Ealáhussisaboahu	77 700	92 300	80 200
-Reanttut bñnkobidjamiin	2 000	1 100	1 400
-Vuostáiváldon oasusdienas**	34 600	8 100	21 200
Sisabohtogessosat	130 800	126 100	130 600
-Unnimusgeasus	90 200	91 100	92 600
-Vealgereanttut	21 100	17 300	21 100
-Ealáhusvuolláibáza, dán ja ovddit jagiid	5 700	3 500	2 800
Allavearu vuoddu	485 500	434 600	475 700
Dábálaš sisaboahu maŋŋel sierragessosiid	435 600	329 800	392 900
Summa livdnejuvvon vearru***	142 400	95 400	125 300
Dás lea***:			
-Alladienasvearru	18 700	12 600	16 100
-Oktasašvearru	27 900	20 200	24 700
-Álbmotoaju miellahttudivat	37 500	32 900	36 600
-Vearru suohkanii ja fylkii	58 000	41 900	51 300
Galle ássi 17 jagi ja boarráseappot	4 380 630	44 723	287 386

* Guovlu davábealde Sáltoduoddara olggobealde Sámedikki ealáhusovddideami doarjjaortnegiid doaibmaguovllu

** Sihke vearovuloš ja vearrofriddja oasusdienas

*** Livdnejuvvon vearu summas (oktan opmodatvearuin) lea vearrogeasus gessojuvvon eret, muhto ovttaskas veirut leat ovdal vearrogeassosa eretgeassima.

Gáldu: Skattestatistikk for personer, Statistisk sentralbyrå.

Tabealla 6.13 Doaimmahagat ealáhussurggiid ja sturrodagaid mielde bargiid logu dáfus. SED-guovllus oktiibuot. Oddajagemánu 1. beaivvi 2023

Ealáhus	Sturrodatoavkkut bargiid logu mielde									
	Oktiibuot	Bargit oktiibuot	Eai leat bargit	1-4 bargi	5-9 bargi	10-19 bargi	20-49 bargi	50-99 bargi	100-249 bargi	250 bargi dahje eambo
SED-guovlu oktiibuot	7 672	23 917	5 024	1 459	525	348	240	64	12	-
A - Eanandoallu, vuovdedoallu ja guollebivdu	2 222	1 099	1 994	186	14	14	10	4	-	-
B - Báktedoaimma ja roggan	29	255	16	2	5	3	2	-	1	-
C - Industriija	315	2 335	183	57	18	25	19	9	4	-
D - Elfápmo-, gássá-, lievde- ja lieggačáhce-doaimmahat	30	127	10	10	7	1	2	-	-	-
E - Čáhce-, duolvačáhce- ja renovašuvdna-doaimma	47	273	24	9	6	2	5	1	-	-
F - Huksen- ja ráhkadusdoaimma	790	2 413	452	211	62	37	24	3	1	-
G -Gálvogávppšearpmi, mohtorfievrruid divodeapmi	536	2 185	211	150	97	68	9	1	-	-
H - Transporta ja vurkkodeapmi	342	1 031	183	108	26	14	9	1	1	-
I -Idjadan- ja guossohandaibma	280	809	147	84	28	9	12	-	-	-
J - Informašuvdna ja kommunikašuvdna	161	308	110	39	5	4	2	-	1	-
K - Finansieren- ja dáhkádušdoaimma	11	18	5	5	-	1	-	-	-	-
L - Fásta opmodaga (gidodagaid) vuovdin ja doaimmaheapmi	484	212	408	64	8	4	-	-	-	-
M - Fágalaš, diedalaš ja teknihkalaš bálvalusat	356	448	222	96	34	3	1	-	-	-
N - Gávppálaš bálvalusdoaimmat	397	703	290	64	20	12	11	-	-	-
O - Almmolaš hálddašearpmi ja suodjalus, ja oadjortnegat almmolaš hálddašearmi bokte	158	1 598	18	49	37	30	22	1	1	-
P - Oahpahus	222	2 435	77	55	26	23	26	13	2	-
Q - Dearvvašvuoda- ja sosialbálvalusat	668	6 943	243	126	93	92	82	31	1	-
R - Kultuvrralaš doaimma, guoimmuheapmi ja astoáiggedoaimmat	340	314	249	71	14	5	1	-	-	-
S - Eará bálvalusdoaimmat	204	406	107	68	25	1	3	-	-	-
T - Bálkáhuovon bargu priváhta ruovttudoaluin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ii diedihuvon	80	5	75	5	-	-	-	-	-	-

Gáldu: Virksomhets- og foretaksregisteret, Statistisk sentralbyrå.

Tabella 6.14 Boazolohku gidđaealus njukčamánu 31. beaivvi*, boazodoallogovlluin. Boazodoallogajit 2004/2005-2021/2022, muhtin jagit

Boazodoallogovlu	2004/2005	2009/2010	2014/2015	2018/2019	2019/2020	2020/2021	2021/2022**
Olles riika	234 608	254 384	211 974	215 069	216 346	216 208	217 809
Nuorta-Finnmárku	78 332	88 868	65 947	70 176	71 400	72 371	73 125
▫Buolbmát/Várjjat	24 664	27 325	24 126	24 481	25 161	25 268	24 341
▫Kárášjohka	53 668	61 543	41 821	45 695	46 239	47 103	48 784
Oarje-Finnmárku	92 714	98 548	79 333	78 944	78 729	77 846	78 491
Romsa	11 272	12 094	12 179	12 150	12 340	12 249	12 793
Nordlánda	14 142	15 667	14 491	13 960	14 079	13 977	13 694
Davvi-Trøndelága	12 377	13 281	14 398	13 921	14 173	14 078	13 990
Lulli-Trøndelága/Hedemárku	13 616	13 821	13 080	13 773	13 766	13 874	13 920
Boazosearvvit	12 155	12 105	12 546	12 145	11 859	11 813	11 796

* Njukčamánu 31. beaivi adno danne go cuoŋománu 1. beaivi lea áigemearri addit maŋemus jagi boazodoalldiedáhusa orohatstivrii.

** Korrigerekeahtes logut.

Gáldu: Eanandoalldirektoráhta.

Tabell 6.15 Sámediggeválggat 2021. Dohkkehuvvon jienat, bellodagaid/válgalisttuid ja válgabiirriid mielde

Bellodat/Listu	Olles riika	Válgabiire						
		Nuortaguovlu	Ávjovári	Davveguovlu	Gáisi	Viesttarmearra	Lulli-Sápmi	Lulli-Norga
Oktiibuot	13 834	1 895	2 851	2 134	1 993	1 412	977	2 572
Bargiidbellodat	2 081	428	282	315	270	192	202	392
Ovddádusbellodat	660	70	51	208	129	49	30	123
Olgeš	596	76	88	86	61	122	48	115
Guovddášbellodat	1 326	237	331	157	190	161	79	171
Árja	738	183	182	75	109	-	-	189
Nordkalottfolket	2 529	264	498	778	341	176	93	379
Norgga Sámiid Riikkasearvi	4 414	491	712	441	749	588	525	908
Sámeálbmot Bellodat	772	79	189	74	68	67	-	295
Sámiid Álbmotlihttu Folkeforbund (ovdalaš Sámiid Válgalihttu)	200	67	-	-	76	57	-	-
Ávjovári Dáloniid Listu	189	-	189	-	-	-	-	-
Ávjovári Johttisápmelaččaid Listu	329	-	329	-	-	-	-	-

Gáldu: Valgstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tabella 6.16 Sámediggeválgá 2021. Váallejuvvon áirasat, bellodagaid/válgalistuid, sohkaheali ja válgabiirre mielde.

	Olles riikka		Válgabiirre													
			Nuorta		Ávjovári		Davveguovlu		Gáisi		Viesttarmearra		Lulli-Sápmi		Lulli-Norga	
	Oktii- buot	Nissonat	Oktii- buot	Nissonat	Oktii- buot	Nissonat	Oktii- buot	Nissonat	Oktii- buot	Nissonat	Oktii- buot	Nissonat	Oktii- buot	Nissonat	Oktii- buot	Nissonat
Oktii- buot	39	16	5	2	7	3	6	3	6	2	5	2	4	2	6	2
Bargiidbellodat	7	1	1	-	1	1	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
Ávjovári Johtti- sápmelaččaid Listu	1	1	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ovddádus- bellodat	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nordkalott- folket	9	5	1	1	2	-	3	2	1	1	1	1	-	-	1	-
Norgga Sámiid Riikkasearvi	17	7	2	-	2	1	1	1	3	1	3	1	3	2	3	1
Sámeálbmot Bellodat	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Guovddáš- bellodat	3	1	1	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-

Gáldu: Valgstatistikk, Statistisk sentralbyrå.